

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY ÉS DRASKÓCZY EDE

1940. július-aug.-szept.

IX. évf. 7.-8.-9. szám

Dr. DRASKÓCZY EDE: Kisebbség és erkölcsiség	289
HERCEG JÁNOS: † Dr. Margalits Ede 1849—1940	296
BERÉNYI JÁNOS: Tiéd az ostor és a keserűség — Furulyás ének — Aldás — Lámpással kezdedben (versek)	298
HERCEG JÁNOS: Szenteleky szerepe	301
VÉGVÁRI ZSOLT: A beográdi »Bólyai Farkas« egyesületről	309
KÁZMÉR ERNŐ: Vladimír Velmár-Jankovity	312
VELMÁR-JANKOVITY—KÁZMÉR: Harmadik számú közellenség	322
KISBÉRY JÁNOS: Németh László: »Szerdaj fogadónap«-jának mar- gójára	326
HERCEG JÁNOS: Őszi vasárnap délután	329
CSUKA JÁNOS: Akiktől elvették a földet és akiknek odaadták	334
KRISTÁLY ISTVÁN: Szent Márton temploma (vers)	352
HERCEG JÁNOS: Honvágy	355
HAVAS KÁROLY: Öreg ház a csirkepiacon (regény-folytatás)	360
JAKOVLYEVITY—SZIRMAI: Vérhullámokon át	365
HERCEG JÁNOS: Emlékezés Jovanovich Leára	373
SZIRMAI KÁROLY: Kis István különös esete	377
PAPHARKAI DÉNES: Pásztortűz mellett	383
SZIRMAI KÁROLY: A szombori magyar kulturparlament	387
SZIRMAI KÁROLY: Számot adunk	401
SZIRMAI KÁROLY: Egy képes hetilap tervének lapszélére	406
SZIRMAI KÁROLY: Szép magyar munka	408
SZIRMAI KÁROLY: Magyarság-mentés	410
IRÓDALMI SZEMLE: LUCIA: <i>Márai Sándor</i> : Vendégjáték Bolza- nóban — MÉRŐ JÁNOS: Egy nép története — HERCEG JÁ- NOS: <i>Tompa László</i> : Hol vagy ember — <i>Ilyés Gyula</i> : Lélek és kenyér — KÁZMÉR ERNŐ: <i>Szemlér Ferenc</i> : Buvópatak — <i>Tompa László</i> : Hol vagy ember — <i>Ilyés Gyula</i> : Lélek és ke- nyér — <i>Korcsmáros Nándor</i> : Az én háborúm — <i>C. F. Ramuz</i> : Üldözött vad	413

JUGOSZLÁVIÁBAN

Egyes szám ára . . .	10 Din.
Negyed évre	30 Din.
Félévre	60 Din.
Egész évre	120 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . . .	1'50 Pengő
Negyed évre	4'50 Pengő
Félévre	9'— Pengő
Egész évre	18'— Pengő

Cena : Za celu godinu Din. 120.— pola godine Din. 60'— 3 meseca Din. 30 — Pojed. broj Din. 10'—

KISEBBSÉG ÉS ERKÖLCSISÉG*

Világosan szeretnék beszélni, s ezért példázathoz folyamodom. A szőlővessző példázatát hívom segítségül, hogy rajta keresztül világosabban szólhassak saját magunkról, törvényeinkről és életünkéről.

Ez a szőlővessző a maga tőkén az érintetlen és teljes életet jelenti. Pattanó rügyéből levelek zöldülnek, fürtök virágznak és dus gyümölcsök érlelődnek. Minden egyes rügyben izes fürtök, hangos szüretetek, és mámoros borok ígéretes jövője rejtőzik.

De mi lesz ebből a szőlővesszőből, ha lemetszik a maga tőkéről? Lehet, hogy csak értéktelen és kallódó holmi az idők lomtárában. És végre is akár lángban ég el hővé, akár korhadásban hull szét röggé, a töről levágott vessző mégis csak elpusztul.

Megkérddezhetjük, erőt tudna-e venni az ember ezen a pusztuláson? — volna-e hatalma a kiszáradás és elkorhadás ősi törvényén? s megtudná-e akadályozni, hogy tűzrevaló sorsa beteljesedjék rajta?

A tőkéről levágott vessző azt példázza nekünk, hogy van hatalmunk a pusztuláson. De akkor nem ott kell kezdenünk, hogy a levágott vesszőt rőzsébe kötjük és elégetjük. Ezt a gyökértelen vessződarabot bele kell ültetnünk az új életet ígérő édes anyaföldbe.

Ekkor kezdődik az a csoda, amit nálunk minden földműves ismer, de amit mégis az élet csodájának mondhatnánk. A földbe került rügy, amely a tőkén levél, virág és gyümölcs lett volna: gyökérré változik. Drámai önzeflenséggel lemond a földfeletti élet pompájáról, hogy megmentse a szőlő életét, nehogy botor rügynek maradásával halált idézzon gyökértelen-magára, a lemetszett ágra.

A földbekerült rügy önmegtagaogása, virágról és gyümölcsről való lemondása, gyökérré változása, szent szerzetesi fogadalma, elrejtőzése a rögök cellájába: ősi és misztikus csoda.

A szőlővessző igaz története bennünket kisebbségi népet is példáz. Mi is lehullottunk a tőkéről és gyökértelenek maradtunk.

*Felolvasta a szombori magyar kulturparlament ülésén.

Nekünk is mindenekelőtt biztos és tápláló talajba kellett jutnunk. *Mindenáron gyökeret kellett vernünk*, le kellett ereszkednünk a föld mélyébe, rögöt kellett porlasztanunk, és éltető nedvek után kutatnunk, hogy minél több táplálékot szállítsunk a törzsnek, hogy a törzsön ismét rügyeket pattantsunk, újabb meg újabb hajtás igéretével, s eleget tegyünk az élet szünetet nem engedő, üző parancsának. A mi nemzedékünknek, melyben fölébredt a létfenntartás csodálatos ösztöne, *le kellett tehát mondania a pompás napfényes életről*, a dus lombokat hajtó és izes fürtöket érlelő pompás tenyészetéről.

A kisebbségi sors minden előkészület nélkül ért bennünket. Nem voltunk rá fölkészülve, nem voltak meg az élet működtetésére szánt szerveink. Teljesen magunkra maradtunk és magunkra voltunk utalva. Az értelmiségnek az a része, amely hivatva lett volna a szerves működés átvételére, legnagyobbbrészt emigrált. Az a része pedig, amely itt maradt, csak kis százalékban volt alkalmas arra, hogy változott viszonyokba illeszkedve, átvegye a nemzetfenntartó szerep felelősségteljes munkáját.

Igy ismétlődött meg nálunk a rügynek és gyökérnek története. Ha élve akartunk maradni, a pompát ígérő rügyből gyökérré kellett változnunk.

Meg kellett értenünk: nem az a fontos, hogy egyikünknek vagy másikunknak a pompás lombozat, vagy a virágbaborulás dicsősége jusson, hanem az, *hogy minél erősebb és bozontosabb gyökerek legyünk*. Ez volt mindnyájunk életének, a nemzet egészének parancsa.

Nem voltak megfelelően képzett erőink az élet működésének végzésére. Mi történt tehát? Akiben éppen jelentkezett a nemzetfenntartó erő parancsa, akiben e parancs öntudatosává vált, aki mint az egésznek mintegy reflex mozgása munkára indult, átképezte magát arra a feladatra, amelyre a sors véletlenül éppen oda állította, — amint átképezte a természet a rügyet gyökérré, mikor a vessző tőkéjéről lemetszve, gyökér nélkül maradt.

Mi, akik ennek a nemzedéknek vagyunk sarjai, személyesen tapasztalhattuk, hogy miként váltak orvosokból politikusok, ügyvédek, irodalmárok, tanítókból társadalmi szervezők, mérnökökből közgazdasági szakértők, tisztviselőkből novellisták, gyógyszerészekből költők, egyszerű polgár emberekből színészek és rendezők; *saját szemünkkel láthatuk, miként állítja oda az élet parancsa a megfelelő szerves működés ellátására a maga kiválasztott embereit*. Nem nézi, készült-e erre a munkára, nem nézi, mi a polgári foglalkozása. Az életműködés folytatására szüksége van a maga kiválasztottjára, tehát harcba küldi őt az egész életének fönntartása érdekében. Ugy látom, hogy a műkedvelésnek ebből a hősi korszakából még a mai napig sem léphettünk ki egészen. A mi létfenntartó szellemi tárházunk még most sem olyan bőséges

nogy minden örhelyre különlegesen erre a célra képzett munkaerőt állíthatnánk. Folytonos készenlétben kell állanunk és vállalnunk azt a külön küldetést, amelyre bennünket mindnyájunk létének fönntartása kötelez.

Mindezekből azonban levonhatunk egy rendkívül fontos tanulságot, amely nélkül hivatásunkat igazán soha be nem tölthetnénk, ez pedig az, hogy a kisebbség nem egyszerűen azt jelenti, hogy számszerint kevesebben vagyunk, mint az államalkotó nép. *A kisebbség: életet, szerves létet, az életfenntartási ösztönök sürgető megnyilatkozását, s az ehhez szükséges szerveknek parancsoló szükségyszerűséggel való munkába állítását is jelenti.* A kisebbség tehát nem egyszerűen csak szám, nem a népszámlálás végösszege és eredménye, hanem magasabb természeti és erkölcsi fogalom.

Mert mi is az az erkölcs? A mi gyakorlati életünk szempontjából talán úgy lehetne leghelyesebben meghatározni, hogy az a legszebbnek, legjobbnak, legtökéletesebbnek kellő időben való megtétele. Cselekedet, amely azonban a legtisztább és legemelkedőbb lélekből fakad. Ne szégyeljük a kifejezést s határozzuk meg az erkölcsöt így: végezzünk istenit és emberileg minden bizonnal erkölcsösek leszünk.

Az élet mindenképen az erkölcs védelme alatt áll. Mert az élet nem tőlünk emberektől függ. Az életet nem teremtettük, annak csak részesei vagyunk, de el sem vehetjük, mert újat képtelenek vagyunk helyetté adni.

De éppen kisebbségi életünk parancsoló szükségéi mutatták meg nekünk, hogy az erkölcs nemcsak magasabb lelki állásfoglalás a világ dolgaival szemben, hanem folytonos és állandó cselekvés. magasabb rendű munka az összeség épületén, önmagunknak szakadatlan áldozása nemzetünk fönntmaradása érdekében.

Az eddigieket tehát röviden a következőképen foglalhatnánk össze:

1.) a kisebbség erkölcsi fogalom,

2.) erkölcsi parancs a nemzetfenntartó munkára,

3.) a kisebbség a kellő időben, legjobb szándékból fakadó, lehetőleg legtökéletesebb cselekvést követeli, amely boldogságot, örömet, és megelégedést okoz.

Kisebbségünk életmegnyilvánulása nem haladta meg a létfenntartás határát. — Egész életünk nem egyéb, mint az életösztön legegyszerűbb megnyilatkozása. Nem hivatkozhatunk tehát sem a gazdasági, sem a szellemi élet terén akár felépítésében összetett és bonyolult, akár feladatköreiben finoman szétosztott és tagolt nemzeti szervezetre. De annál nagyobb szükségünk van az egész szervezet erőbefektetésére, hogy kisebbségi életünk biztosítva legyen.

Az életfenntartási parancs sürgető megnyilatkozása tehát megtanít bennünket arra, hogy mi az osztályok szerint való tago-

zódás fényezésével nem élhetünk, a divatos világnézetek örlő mákonyát nem szívhatjuk. Megtanít bennünket arra, hogy *minden olyan magatartás, vagy cselekedet kisebbségünk szempontjából erkölcsellenes, amely a fenntartó erőt megosztja és szétforgácsolja.*

A kisebbség azonban nemcsak az osztatlan erő erkölcsi parancsát jelenti, hanem azt is, hogy ebben az erő kifejtésben mindenkinek részt kell vennie.

A részvétel elsősorban úgy történik, hogy mindenki becsületesen megállja a helyét ott, hová a sorsa polgári feladatok elvégzésére kijelöli. A mi kisebbségi életünkben tehát minden jól végzett polgári munka a közösség szempontjából fokozott építő erőt jelent. Anyagi és erkölcsi építő erőt egyaránt.

A részvétel másodsorban úgy történik, hogy a kisebbség tagjainak vállalniuk kell a nemzeti szervezet munkaszolgáltatását is.

Mindenkinek a munkája, polgári foglalkozása, hivatásteljesítése, szellemi műve, vagy kézi munkája, a mi kisebbségi igazságszolgáltatásunk előtt csak annyit ér, amennyit népünk létfenntartásában ténylegesen jelent.

De természetes is, hogy a nemzeti munkaszolgáltatást magunknak kell végeznünk. A mi organizmusunkban szükséges szervezőmunkákat sem az állami, sem a közigazgatási hatóságok nem fogják ellátni. Mi a magunk erőire vagyunk utalva, senkire másra nem számíthatunk.

De a közkötelességeknek ez a végzése a mi és népünk közötti természetes kölcsönösségből is ered. Mert ha mi a magyar kisebbségre, a magunk polgári foglalkozásában mint gazdasági hátvétre számítani akarunk, ha azt akarjuk, hogy a mi kisebbségünk bennünket a magunk polgári munkájában erkölcsileg és gazdaságilag egyaránt támogasson, *akkor ennek a kisebbségi közösségnek fenntartása céljából áldoznunk is kell.* Anyagiakat és szellemieket egyaránt kinek miként adatott, de áldozni kell, teljes szívből és világos öntudattal.

Minden nemzedék szellemi álmányának hordozója, kifejezője és hirdetője az értelmiség volt. Most is ennek a rétegnek volna: legerősebb kötelessége, hogy a népi közösség társadalmi és lelki feltételeit megvalósítsa azt gazdasági alapon kiépítse, a csökevényes választó falakat lerontsa, a közeledést a bizalom légkörében lehetővé tegye, hogy a közmunkaszolgáltatás teljes felkészültséggel megindulhasson.

Láttuk azt, hogy a mi kezdődő kisebbségi életünk legsürgősebb és legalapvetőbb feladata a gyökérverés volt. Erre a feladatra válogatás nélkül mindenkit fölhasznál, akiben csak kisebbségünk életosztőne, mint élő lelkiismeret megmozdul.

De az a hősi műkedvelés, amelyre kisebbségi életünk első két évtizede kötelezett, nem ment föl bennünket az alól a kötelezettségünk alól, hogy tudományosan is elő ne készüljünk a kisebbség

ség szervei működésének ellátására, és ne gondoskodjunk arról, hogy az egymás után fölnövő nemzedék oly nevelést és képzettséget kaphasson, mely lehetővé teszi a kisebbségi életműködés sokkal tökéletesebb fokát.

Különösen igaz ez a szellemi pályára lépőknél. Hiszen már régen hirdetjük, hogy a szellemi szabadpályákra való képesítésnél sem ismerhetjük el kielégítőnek csupán a vizsgák letételét és a szükséges gyakorlat megszerzését. A szellemi munkának foglalkozásában nem csupán kenyérkeresetet kell látnia, hanem egyben hivatást is. Mert hivatást kell betöltenie azon a helyen, ahol kenyérét keresi. A kisebbségi sorban élő egyén nemcsak sajátmagáért felelős, de felelős azért a népért is, amely az ő egyéni boldogulását lehetővé teszi.

Íme látjuk hogy a kisebbségi sors mily sok tekintetben jelent erkölcsi kategóriát. Foglaljuk tehát folytatólagosan egybe, amit a kisebbség erkölcsi voltáról megállapítottunk:

4.) A kisebbség erkölcsi kötelezettség. Az osztálytalan és osztatlan nemzetet és az osztatlan erőt jelenti.

5.) *Minden polgári munkának csak annyi erkölcsi értéke van, amennyit a kisebbségi életközösség szempontjából ér.*

6.) Miként a tüzoltásban és gátemelésben mindenkinek részt kell vennie, a nemzeti szervezet fenntartásában is mindenkinek egyformán erkölcsi kötelessége, bármilyen feladatot is teljesít a polgári életben.

7.) A kisebbségi életre komolyan és tudományosan fel kell készülnünk, hogy azt mentesítsük az alapvető hibáktól és kiemeljük a hősi műkedvelés kezdetleges állapotából.

De a kisebbség erkölcsi lényegéből nő ki az a törekvés is, hogy azt a hátrányt, amellyel a társadalmi, gazdasági, s az élet egyéb versenypályáin indulni kénytelen, a maga javára fordítsa. Általános lelki szabály, hogy hiányosságainkat igyekszünk kiegyensúlyozni. Ezt úgy oldjuk meg, hogy egyéb jó oldalainkat fokozott mértékben kifejlesztjük. *Ernek a kiegyensúlyozási folyamatnak* nemcsak öntudatlan lelki működésnek kell lennie, hanem éppen úgy, *mint minden más kisebbségi életfeladatnak, teljes mértékben öntudatosnak.* A mi kisebbségi életünk a maga kezdeti állapotában csak kezdetleges lehetett, de annál inkább tökéleteseknek kellene lenniök azoknak az egyéneknek, akikben a közösség életösztöne megnyilvánul, vagy akik a kisebbség valamely életműködésének feladatát magukra vállalják. *Kisebbségi életünknek tehát erkölcsi parancsa, hogy mi az egyéni képesítés, egyéni műveltség, egyéni arravalóság szempontjából, különben, jobbak és tökéletesebbek legyünk.*

De nemcsak szellemi fölkészültségünknek kell magosabb fonkon lennie, hanem érzelmi életünknek is. *Aki azt hiszi, hogy szellemi képesítéssel, egy bizonyos ismeretanyag elsajdításával, a*

maga részéről mindent elintézett, az nincs tisztában a népi közösség fogalmával, e fogalom tartalmával és jelentőségével. Az ilyen érzelmi élet nélkül való lény sem az ő népébe nem tud bele gyökerezni, sem pedig az európai népek közös levegőébe nem tud bele lombosodni. Lehet, hogy a száján fogja hordozni, sőt tájékozni a népi szolidaritás eszméit, de soha sem fog érezni kisebbségi élettársával szemben sem hajlandóságot, sem melegséget, sem szeretetet. Már pedig az ugynevezett népi együttélés és népi közösség gondolata e belső melegítő érzések nélkül viszsztatetszó hazugság marad.

A szellemi műveltség, érzelmi kultúra és a gyakorlati alkalmazás ügyessége egyaránt szükséges annak, aki a kisebbségi életműködések ellátására vállalkozik.

A kisebbség tehát állandó szellemi elmélyülést, folytonos érzelmi készenlétet jelent. önzetlen és szakadatlan gyakorlati munkát, legtöbbször szerény és nem látszatos kötelességteljesítést, sokszor szerzetesi egyedüllétet és elvonulást, áldozatot és önfeláldozást, kisebbségi életünk társaival szemben meg nem szünő hajlandóságot és segíteni akarást de mindenek előtt elrendeltetésünkben való hitet, s annak mindenkori bátor bevallását jelenti.

Eszünkbe kell, hogy jussanak a katakombák őskeresztény lakói, akik primitív és szelid közösségben éltek kegyességben, áldozatkészségben és szeretetben de meg nem ingatható hitben és a hitnek mindhalálig bátor vallásában.

A kisebbség, mint erkölcsi fogalom tehát nemcsak új feladatokat ró reánk, hanem új embert is nevel belőlünk, de egyben visszavezet bennünket ahhoz az emóerieszményhez, amelyet a katakombák őskeresztényei maguknak alkottak.

A magyarságnak, mint kisebbségnek erkölcsi küldetésében hinnünk kell tehát, nemcsak azért mert nemzetfenntartó munkát végez, hanem azért is, mert a magyarságnak egy tökéletesebb embertípust nevel ki. Ez a típus edzettebb, harcosabb, igazságait bátran hívó és valló, tehát az anyagiaktól következképpen eloldottabb, határozottan azt mondhatjuk: szellemibb, mint a régi ember. De különösen a népi együttélés és közösség gondolatában jártas, a társadalmi egység iránt sokkal több érzékkel bíró újabb ember.

Foglaljuk össze tehát azokat a tanulságokat, amelyeket folytatólagosan levontunk.

8.) Kisebbségi életünk erkölcsi parancsa tehát, hogy különbek, jobbak és tökéletesebbek legyünk mert a kisebbség hátrányait csak tökéletesebb szellemi fölkészültséggel lehet ellensúlyozni.

9.) Érzelmi kultúra nélkül nem tudjuk teljesíteni erkölcsi parancsainkat népünkkel szemben.

10.) A kisebbségnek, mint erkölcsi fogalomnak felfogása közelebb juttat bennünket a keresztény ember eszményéhez.

11.) A kisebbség, mint erkölcsi fogalom új embert és új magyart nevel belőlünk.

Ne legyünk tehát kisebbségi életünkben tajtékozók vásári kiáltók, de egymásnak megindult lelki igaz szószólói. Ne legyünk rekedten kiáltozó hirverők, de az egybetartozás, az egy akol és egy nyáj gondolatának szelid szavú hirtvivői. Ne érdekhősök és vad banda-bandázók, hanem az egymáson segítők és az egymás iránt hajlandók szelid gyülekezete. A kisebbség tőlünk egymás iránti türelmességet, szeretetet, önfeláldozást bátorságot, és mindenek felett cselekvést, cselekvést és cselekvést kíván.

Katakombák népei vezessetek bennünket, mutassatok példát. Hiszen ti voltatok az első, igazi, kipróbált és győzedelmes kisebbség.

1940. június hó 30-án.

Draskóczy Ede.

† DR. MARGALITS EDE 1849-1940

Most, amikor a jugoszláv-magyar barátságot minden téren kihangsúlyozzák, meghalt egy ember, aki egykor előkészítője volt a két nemzet közeledésének. Ha számontartották volna még, halála jó alkalom lett volna a barátság szorgalmazóinak hivatkozásra, bizonyágtételre. De elfelejtették. Temetéséről elmaradtak az alkalmi szónokok és a lapok is csak pár sorban emlékeztek meg róla, mint olyan valakiről, aki a nyilvánosság számára már régen meghalt.

Valóban így volt. Dr. Margalits Ede husz esztendő óta alig hallatott magáról. Legfeljebb tisztelőinek egyre gyérülő köre ünnepelte olykor, valamely jelesebb dátum alkalmából. Ilyenkor itta^k az egészségére, jó ebédet ettek nála, amit halála napjáig igen szeretett az öregur. Más semmi nevezetesebb nem történt vele. Fél-századon keresztül lázas szorgalommal dolgozott, egymásután jelentek meg történeti, bölcséleti és nyelvészeti könyvei. — szám szerint negyvenkét kötet — a világháború után azonban nyugalomba vonult és nem irt többet. — »A rózsáimnak élek« — mondta egyszer, sok évvel ezelőtt nekem, aki gyerekejjel felkerestem, hogy tervezett lapom számára kéziratot könyörögjek tőle.

Bölcsességből vonult-e vissza, csalódásból vagy egyszerűen kifáradt? Csak az utóbbi nem valószínű. Még néhány hónappal ezelőtt is éber figyelemmel kísérte az eseményeket, tudományos könyveket és folyóiratokat olvasott, okos tanácsokat adott a hozzája fordulóknak és néhány megjegyzésével mindig elárulta, hogy milyen magasról nézi a körülötte zajló életet, amelyből ő csupán egy kis szigetet mentett meg, virágoskertjével és családjával. — Azt kell hinnünk, hogy csalódottságból vonult vissza oly korán.

Dr. Margalits Ede horvát szülőktől származott, Zágrebben született, de szívének minden ízében magyar volt. Nacionalizmusa azonban nem ismerte a kizárólagossági elvet. Egész élete egy kisebbségi nép felemelésének szolgálatában állott. A szerbek és horvátok kulturális igényeit ő közvetítette a magyar kormánynál és hivatásában sohasem volt megalkuvó. Számtalan szerb iskolát, így a noviszádi gimnáziumot is az ő erélyes követelésére építette fel

a kormány. Ekkor tüntette ki Szerbia királya a Szent Száva-renddel. Makacsul hitt abban, hogy a magyar nép és a nemzetiségek között sikerül megteremteni a békét és az összhangot, noha iskoláiban mind erősebb lett a pánszláv mozgalom. Derülátó volt és bizott a monarchiában, mint minden konzervatív magyar tudós, aki előtt ismeretlen a forradalmi átalakulás. Amikor aztán a háboru befejezése után a titkos szervezők közjogi méltóságokba kerültek és elfeledkeztek a türelem és megértés viszonzásáról, dr. Margalits Ede nem tehetett egyebet, mint visszavonult. Ha vállalta is a ki-sebbségi életet, a küzdelemben már nem akart résztvenni. Munká-jával ő azt a másik világot szolgálta, amely a kiegyezés szellemé-ben élt Deák Ferenctől a világháboruig. Változott viszonyok között, amikor nem a szereplők változtak, hanem csak a sorrend és neki egykori gyámolítottjaival kellett volna szembefordulnia, küzdelem helyett bölcsen a csendes magányt választotta.

Ötven év alatt rengeteget írt. Megjelent könyvei a felét sem teszik ki munkásságának. Legjelentősebb műve a Horvát történelmi repertórium, amely az Akadémia kiadásában jelent meg. Ő írta az első horvát-magyar kettős szótárt, de ezenkívül számtalan horvát történelmi értekezést is. Lefordította Mazsuranics híres eposzát, a Krályevics Márkóról szóló hőskölteményeket, Lazarevics novelláit és Leszkovár regényét. Összegyűjtötte a magyar közmondásokat, a latin bölcsességeket, két kötetet állított össze a világ minden né-peinek Istenről szóló közmondásaiból.

Dr. Margalits Ede egy szerencsés, boldog korszak gyermeke volt. Nem gondolkodókat és megvilágítókat kerestek az ő idejében, hanem építőket, s a problematikusság helyett fontosabb volt az egyensúly. Hiányokat kellett pótolni, réseket betömni a magyar tudományosság újonnan felhuzott épületén és ilyen munkára vállal-kozott dr. Margalits Ede is. Munkássága ennélfogva inkább felfe-dező volt, mint megvilágító. De ebben határtaalnul termékeny, gazdag. A magyar néplélek vizsgálatának újjászületésében hasznos forrás lesz közmondás-gyűjteménye, a jugoszláv-magyar hidverés-ben pedig a horvát irodalomról s történelemről szóló művei.

Halála után néhány nappal elmentem lakására, hogy kutassak azután, amit itt hagyott. Semmit sem találtam. *Ugy készült a ha-lálra, mint az igazi nagy szellemek: mindent szétozttott.* Gazdag könyvtárából alig maradt néhány csonka kötet. Íróasztalán gon-dosan elvágva egy fél szivar feküdt, mert az utóbbi napokban már sok volt neki egy egész, mellette nyitott zsebkés és egy félig meg-hegyezett ceruza. Az asztal közepén az egyik jugoszláviai magyar ujság füzetes lexikona. Az M. betűs-iv felvágottan hevert. Nyilván a saját nevét kereste. Kíváncsi volt rá, hogy mit tud róla a kisebbségi lexikon. Én is kíváncsi voltam. De dr. Margalits Ede nevét nem jegyezték fel. *Mit érezhetett, találgattam. Tudta-e, hogy rég ettelejtették, kizárták az élők sorából.* Vagy csak akkor döbönt rá erre, amikor a lexikon-füzet kihullott a kezéből?...

Gyulai Pál és Jókai barátja volt, hosszú éveken keresztül tanára a budapesti egyetem szerb-horvát tanszékének, tagja az Akadémának, a szerb-horvát iskolák miniszteri biztosa, a legszebb magyar történelmi korszak tanúja és résztvevője. Ha túlélte is korát és hosszú élete a fejlődés új fejezetébe nyult, a változásokat már nem követhette. *Élete, művei azonban példával szolgálhatnak az új nemzedéknek*, amely mégis a régiből meríti erejét és hitét. Ebben a szellemben hódoljunk emlékének.

Herceg János

TIED AZ OSTOR ÉS A KESERŰSÉG

*Van pajta szinig buzával,
pince is hordókkal tele,
se baj, pajtásom, te sem vagy szegény:
tied a göncöl-szekere.*

*Két csillag-ökör a járomban,
s ha sovány is a bér meg a koszt:
álmok szekerén mások arany terhét
aranyos kedvvel fuvarozd!*

*Szomszédodnak dalol a magtár,
komádnak kotyog a pince,
s nekik hajlong táncosan talán
a lángod válla, gerince, —*

*de tied az ostor, a keserűség,
a vérző szitok s az átok,
s csak te átkozhatod igazán
a másnak édes világot.*

BERÉNYI JÁNOS

FURULYÁS ÉNEK

*Kopott legény a nótamester,
garasguritó furulyás,
csak furulya a nótás készség, —
ne szégyeld mégse: furulyázz!*

*Jó a mesterség, rossz a szerszám,
mégis valami oly csudás;
ha megbolondít: fujd vidáman
csuf furulyádat, furulyás!*

*Adjon az Isten szelid estét,
szelid estének csillagot,
s neked valahol, ha messze is,
nyitott, virágos ablakot!*

*Ronthatja még a rossz világot
gonosz süketség, vakulás,
de az ablakból téged lesnek:
fujd a nótádat, furulyás!*

BERÉNYI JÁNOS

ÁLDÁS

*Maradásod csönddel,
menésed iránnyal,
áldja meg az Isten
itt hagyott kertedet
ezer tulipánnal!*

*Utadat hétszinű
ives szivárvánnyal,
jó öledet egyszer
tehozzád hasonló
drága kicsi lánnyal!*

BERÉNYI JÁNOS

LÁMPÁSSAL KEZEDBEN

*Fejed nádszállal simogatják,
híveid láncokkal ölelnek,
Mesteredet a papi fejedelmek
gunnyal
garasra tartják.*

*Népkonyha-tőzsdén alkuszna rá:
hig étel gőze az árfolyam,
kényes szép hited hordhattad komolyan
s tisztán, —
most megcsufolják.*

*Apostolod elment halásznak,
reményed, a részeg szekeres
nem sejti: hol áll meg, kit keres
s kit visz
hozzád parancsra.*

*Napod fényét is már elállják,
hordónál szűkebb a lakásod,
ragyogó délben gyujtsd meg a lámpásod
s indulj
Istent keresni.*

BERÉNYI JÁNOS

SZENTELEKY SZEREPE

A jugoszláviai magyarság kisebbségi élete két egyforma tartamu időszakra oszlik. Az első tiz esztendőben, amelyet talán a tájékozódás idejének nevezhetünk, népünk erejét a politika gyűjtömedencéjébe próbálták vezetni, majd az 1929. év után, amikor a diktatura lehetetlenné tette a kisebbségi politikát, megkezdődött a magyarság lelki megújhódása.

A huszas évek elején még nagyban folynak a kivándorlások. Akik nem tudnak belenyugodni a változhatatlanba, tovább mennek, akik pedig vállalják a kisebbségi sorsot, reményekkel vigasztalódnak. A reménynél egyebük csakugyan nem maradt. A jugoszláviai magyarság életkerete napról-napra kisebbre zsugorodik. A hivatalok egyre fokozódó nacionalizálása számtalan magyar ember kezéből üti ki a kenyeret. Akinek mégis sikerül megkapaszkodnia, annak legalább látszatra, meg kell tagadnia magyarságát. Középiskoláinkat egymásután zárják be és a Pribicsevity-féle névelkezés a magyar anyanyelvű gyermekek kétharmada előtt csukja be a magyar elemi iskolák kapuit.

Népünknek le kellene törölnie a táblát, s előlről kezdeni mindent. Nehéznek, s szinte kivihetetlennek látszott a feladat, mert az itteni magyarság nem szokott hozzá az önálló élethez, — kezdeményező szerepe sohasem volt, s mint a monarchiának néprajzilag legszínesebb területén élő nép, örökké faji és politikai kiegyenlítődésre szorult. Tábláját több-kevesebb jóindulattal mindig mások irták tele, s neki aztán csak alkalmazkodnia kellett a szöveghez. A szó: kisebbség, toborozáshoz még nem elég erős, sem ahhoz, hogy világnézeti és osztálykülönbség fölött hidat huzzon és megalakítsa a maga egységét. A jövőről összedugott fejjel, s keserü szájjal, mint egy Ady-versben, lefüggönyözött szobákban beszéltek.

A történelemben tiz-husz év azonban csak egy pillanat, s a gyorsan tűnő időben a jugoszláviai magyarságnak mégis sikerült magáratalálnia. Nem a gazdasági és politikai jogok kivívásában, hanem a sajátosan kisebbségi magyar öntudat kialakításában. Ez pedig a második tiz esztendő idejére esik és megteremtője, bármily hihetetlenül hangzik is, a szárnyait bontogató jugoszláviai magyar irodalom volt.

Amikor minden politikai törekvés zátonyra futott, munkába kezdett a vajdasági magyar irodalom kis élcsapata. Irók addig is éltek ezen a területen, de vajdasági irodalomról legfeljebb, mint gyűjtőfogalomról lehetett szó, szellemi elkülönülésről semmi esetre. Aztán egyszerre, ugyyszóván máról-holnapra, elkezdték hírét verni a vajdasági irodalomnak, hirdetni az összetartást és a hűséget vidékünk és népünk iránt. Az irodalmi mozgalom buzdító jelszavait átvették a lapok, s lassan kisajátították az egész hangszerelést. Végre megkezdődött a magyarság szellemi szervezése ebben a szétszórtságban és általános szervezetlenségben. Az irodalom ugyan sohasem győzött, s polgárjogot még ma sem nyert ezen a területen, de a hírverés jelszavai megmaradtak. A kovász kifolyt a teknőből és erjedni kezdett tőle minden élet, ami körülötte volt. Csodálkozni nem kell ezen, hiszen Kazinczyék idejében pontosan így történt: egy előfizetési ív nagyobb eredményt ért el, mint egy politikai beszéd, még akkor is, ha a hallgató nem nyult a zsebébe. A politikai szervezőket Kufsteinba vitték, s hogy a kulturális szervezésben tulajdonképpen megintcsak politikai erők kapnak labra, azt a hatalom csak jóval később vette észre.

A vajdasági magyar irodalom megteremtése Szenteleky Kornél nevéhez fűződik. Fekete Lajos erőteljes, kisebbségi öntudattal telített versei és Csuka Zoltán hite, rugalmassága és szervező készsége adták meg Szentelekynek, aki addig tündöklő elszigeteltségben élt, az első lökést az itteni nép felé. Még a Kalangya megjelenése előtt kezdett kibontakozni vidékünk kulturális jövője az egyik napilap irodalmi mellékletén, amelyet Szenteleky szerkesztett.

Amily szép volt Szentelekynek ez a későbbi szerepe, oly csodálatos, bár viszonyainkra jellemző a fejlődése. Bontsuk ki alakját a kegyelet elcsépelet szólamaiból és a megdicsőült halott magasztalása helyett, kísérjük végig a küzdő embert pályáján. Halála óta hét év telt el, s ez az idő életünkben, ha nem is történelem, de irodalomtörténet. Halottsiratás helyett emeljük magunk elé példaként az élő ember cselekedeit.

Szenteleky Kornél szerb patricius-családból származott. Gyermekkora boldog gondtalanságban telt el. Igen korán tanult idegen nyelveket, s mire ifjává érett, járatos lett a világirodalomban. A századforduló sajátos irodalmi izlése még tartott, s az iskola fogalmazása a szépről, amely akkor az, ha érdek nélkül tetszik, az uriosztálynak valósággal hitvallása lett. A realizmus mélyen uszik a víz alatt, s ami fölötte van, az a csendes mélabu, enyhe érzélgősség és regényesség. Az élet olyan, mint az álom, vallotta a vidéki magyar uri rend, Camoes portugál költő gondolatát felkapva, mert nem látott túl a kerítésén, s nem is akart rajta túllátni. A békebeli Bácska borshordókkal és óriás kondérokkal volt tele, a megye urai állandóan úgy éltek, mint valami népünnepélyen, ahol a szó csak anekdotákban forog, s csárdás után a Sorrentoi emléket játssza a cigány. A Millenium boldog mámora

ezen a vidéken tartott legtovább. Talán szándékosan őrizték, mintegy utolsó kitombolásként, vagy csak azért nézték oly buzgalommal a rózsaszínű felhőket, mert éppen itt, már készülöben volt a vihar.

A fejlődő embert természetesen még igényeiben is befolyásolja osztálya. Amikor a fiatal Szenteleky az élet teljességéhez a nap mellé az árnyéket kezdte keresni, nem lépte túl osztálya határát, ahol pedig oly bőven szemlélhette volna, hanem azon belül kutatott utána. Reviczky Gyula, Leopardi, Nietzsche, Lessing, Szent Ágoston: költők, bölcsék és szentek adták neki azt a párlatot, amellyel eltarthatta, a romlástól megóvhatta az osztálya gazdag tömlőjéből szivott édes izeket. Amolyan szellemi menekülés volt ez, kibuvás a lelkiismeret súlyos feladatai elől, menekülés a csömörtől, amelynek előbb-utóbb lázadásban kellett volna kitörnie.

Szenteleky fejlődésének ezeket a jeleit későbbi írásaiban is megtaláljuk. Első regényében, a *Kesergő* szerelemben a háboru előtti Bácska, helyesebben a megye székhelyének életét írja meg elméző szeretettel, világfájdalmas szemlélettel, amely nem tudott megkeseredni, s enyhe ízű maradt, mint a pörkölt cukor. Lengváry szerkesztő, aki egy kicsit Krudy Rezedájára hasonlít, elmegy erről a vidékről, mert úgy érzi, kötelesség szólítja, valójában azonban a veszélytől fél, a sártól és a paprikástól, a tespedéstől, amely elnyeléssel fenyegeti. Elmegy és visszatér újra, mert ezt a vidéket örökre itthagyni csak a koporsóban lehet. Bácska csodálatos misztikuma nem bontakozik ki könyvében. Azt sem érezni, ami tulajdonképpen naggyá és végzetszerűvé teszi ezt a vidéket, mint az ország viharoságot, ahol a gondtalanság, a jólét álarca mögött, az együgyű nemtörődömség vastag levegőjében, iszonyu dráma fojt és folyik azóta is. Csak jóval később, a halál kapujában világosodott meg Szenteleky előtt, hogy a nemzet tragédiájának magva ebbe a talajba esett, amikor lázas vízióiban úgy látta küzdeni egymással ezen a területen több nép erőt, mint roppant bivalyokat a roskadásig telt gyümölcsfák alatt, míg bent a házban dagadt pofával, mosolyogva alszik a gazda. Csak akkor döbönt rá, hogy mi is történik itt, az életnek micsoda küzdelme folyik... — Mind-ebből a sejtésnek csupán vékony fonala húzódik végig korai regényén. Amíg a biedermeieres történetet vetette papírra, legfeljebb a forró szél csapott arcába, amelyről nem tudta, hogy milyen erők üzenete, csak a felkavart, kellemetlen portól tüszögött.

Későbbi írásai a fejlődés ellentétei szerint teljesen elfordulnak Bácskától. Szenteleky gyökerétvesztve él, s bármennyit is ir, célját nem találja meg. Nem is egyéni, a lélek válságáról van itt szó, hanem a viszonyokról, az egész életről, amely teljesen megváltozott. A monarchia összeomlott, Bácska már nem a Szent Korona országának tartozéka, s az ország után recsegve-ropogva összedőlt itt még egy külön világ is, amelyben a magyar középosztály élt. A lappangó nemzetiségi indulatok felszínre kerültek és

győzelmet arattak. Szenteleky a magyar hivatalnokosztály menekülését szemlélve, igazolva látja saját menekülési vágyát. Fiatalon került egy nagy poros bácskai faluba, ahol szerbek és németek mellett csak elenyésző számban laktak magyarok. Ott kellett élnie és küzdenie a megélhetésért. Társtalanul, egyedül élt a szívében magyar érzéssel, amely származása ellenére sohasem hagyott kétségeket benne, s irodalmi törekvéseivel, amelyek olykor-olykor egy nagykulturájú széplélek enyhe izzású liráját és nosztalgiját fejezték ki. Ekkortájt jelent meg »Ugy fáj az élet« című könyve, amely az eltűnt időnek kíván emléket állítani: annak, ami szép volt és, ami vissza nem tér sohasem. Szenteleky a múltban él és vágyódásaiban a jelenhez, a körülötte zajló élethez semmi köze. Egész írói munkásságának az »Ugy fáj az élet« a legjellegzetesebb megnyilatkozása. Halk szépségeket foglalt egybe ebben a kötetében, vitrimbe való darabokat, amelyekben érezhető az oszinteség melege, s csodálatraméltó a kimért irodalmi izlés és a tökéletes forma. Ezek a semilyen irodalmi műfajhoz nem tartozó apró remekművek szinte az életen túl játszódnak és az önmagáért való művészet kiteljesedései.

Ezután már csak egy-két év kell, hogy Szenteleky Kornél felismerje gyökértelenségét, ha lábát megvetni egyelőre még sehol sem tudja. »Lebegek, mint tükrös buborék« írja egyik sanremói versében és az olvasó érzi már, hogy ezt a lebegést nem a tengerpart és a pálmák kábító szépsége adta, hanem őszinte vallo-más ez a lélek mélyéből az egyén egész életéről. A falujába visszatérő író már nem tud kitérni az egyre megújuló kérdések elől, s ha egyelőre tagadásban is, de megkezdődik viaskodása a környezettel írói és élete céljáért. Csak támad és gyűlölködik még, de az addigi előkelő közöny és zárkózottság után ez már nagy eredmény. Azt jelenti, hogy számol az ellenséggel és előbb-utóbb megvívja vele harcát, amelyben csak ő, egyedül ő lehet a vesztes.

*»Nem kérdem szabad-e, helyes-e,
józan, hizlalós, értelmes dolog-e
álmodni bércéről, buzátlan sziklákról,
sasokról, lényekről, Párizsról, világról,
csodáról, mákonyról, szent, jó asszonyokról...
Ejjel van, horkol a dagadt disznóhizlaló,
a százlátcos gazda gutaitötten emészti
az esti vinkót, meg a paprikást,
mialatt én spanyolul tanulok,
Hölderlint, vagy Rimbaud-t forgatom büvölten,
Van Gogh iángoló vonalait ámulom,
vagy Nietzsche megejtő mélységeibe szédülök
sápadtan, lázasan, szikkadt szemekkel.*

A falusi vasútállomás »keserű várótermében, melyben az utálat öklöndözik leragadt szemekkel, zsirfoltos batyuk, kajla kosarak, szurtos parasztok« között, a váratlanul feltűnő előkelő hölgyet nem a férfiéhség üdvözli, hanem az osztályrokonság, azé az osztályé, amelyből Szenteleky a nélkül, hogy észrevette volna, kihullott, s most gyökertelenül próbál megfogódzkodni a peremén. De hiába szeretne elmenni vele, »és soha vissza nem jönni büzös, batus kis állomásra,« ő ide van kötve a bácskai rögökhöz, más választása nincsen.

Szenteleky Kornél ebben az időben lett szabadkőműves. Hogy ebbe a szűk társadalomba is magányossága, nyugtalansága és igényessége lökte be, azt későbbi fejlődése világosan bizonyítja. Olyan közönség volt ez mégis, amelyben többé-kevésbé irodalmilag művelt, gondolkodó emberekre talált. Meglehet, hogy bizonyos szociális szempont is vonzotta, mert a társadalmi ellentéteket akkor még ő is csak szánalommal és jótékonyssággal képzelte megszüntetni. Ezután került hozzá közel Thomas Mann harcos humanizmusa, Romain Rolland pacifizmusa, ezután kezdett sodródni a szabadkőműves eszményeken túl a kollektív baloldali irodalom felé.

Az Isola Bellában e belső vajudás salakjait hordta ki, s formáló ereje, finom írói művésze, emelkedett bölcelete tudta csak eltakarni a nyersanyagot, de úgy, hogy betemette vele a regényt, s ami megmaradt, az a tanulság volt, hágsó a tévelygések utjáról a valóságok és a kisebbségi öntudatosodás felé. Kacsaringós utakon járt, irdatlan ösvényeken, mert egyenes út nem létezett, ellentmondásokkal ütközött meg, míg végre mégis elérkezett hivatottságához és elérte élete célját, a neki való szerepet.

Mi volt nagyobb benne: a teremtő, vagy az összefogó erő? Mint író, nem juthatott el azokra a magaslatokra, amelyeket a nagyműveltségű ember megpillantott. A prózaíró nem érik meg könnyen és fiatalon, s ő már ifjúsága delén, betegségével, a tüdőbajosok sajátos pszichózisával volt elfoglalva. A közeli halál aztán a felismert szerep eljátszását sürgette, gyorsan, lázasan kellett dolgoznia, összesűrítve cselekvési vágyát, hogy a hátralevő két-három év alatt minél többet valósíthasson meg belőle. A maga fájának gyümölcsét már nem várhatta meg, hát elültetett egy egész erdőt.

Amikor Csuka Zoltán rugalmassága és akadályokat nem ismerő hite hajlékot talált a vajdasági irodalomnak, először egy napilapban, majd a Kalangyában, Szenteleky lett a szellemi vezér. A kapott keretet neki kellett kitöltenie, s ő, mintha egész életében erre készült volna, hamarosan feltalálta magát. Ettől az időtől kezdve minden sora program és utmutatás. Nemcsak az irodalomról írt oktató cikkeket, hanem a kisebbségi életről is: nemcsak cikkeket írt, hanem leveleket is. Rengeteg levelet, amelyekben úgy szórta szét tudását, mint valami nemesszívű gazdag, aki halála előtt szétosztja vagyonát a szegények között. Naiv falusi műkedvelők verseivel bajlódott, hosszú leveleket írt boldog-boldogtalan

nak, aki csak hozzáfordult egy elbizakodott pillanatában. A legjelentéktelenebb irodalmi szárnypróbálgatást is számon tartotta, megjegyzett magának mindent és mindenkit. Bizakodó szemmel nézett a műkedvelők felé, mert belőlük remélte benépesíteni azt a kopár területet, amelyen a vajdasági irodalomnak akart sátrat ütni. A semmiből kellett valamit teremtenie, s ezért nem törődhetett azzal, hogy gaz és dudva veri fel erdejét, — végeredményben mégis az erdő volt a fontos, amely elképzelhetetlen gaz és dudva nélkül.

Az irodalmi műkedvelők ebben az időben aranykorukat élték. Szentelekyt pedig egyre több támadás érte azok részéről, akik nem a vajdasági irodalommal egyidőben lettek íróvá és magasabb színvonalat követeltek. Az írói érzékenység nem akarta megérteni, hogy Szenteleky nemcsak szerkesztő volt, hanem elsősorban egy szellemi mozgalom vezére, hogy egy folyóiratot nem csupán már régebben dolgozó írók munkáival akart megtölteni, hanem egy többszólamú kórust is összehozni, s itt azt sem tartotta bajnak, ha nem minden hang csengett ki tisztán az együttesből. Több szint, több hangot, több frissiséget és lendületet kívánt, s a meglevő, mindössze öt-hat írótól, mindezt hiába várta.

Számolt azzal is, hogy a szélesebb közönség, amelynek rokonszenvét kellett megszereznie, irodalmi téren neveletlen, s a kon-tárnunka sokkal közelebb áll hozzá, mint az igazi érték. A műkedvelő félig még maga is közönség, s egy irodalmi, vagy bármily mozgalom megszervezésénél, elengedhetetlen szükség van rá. A műkedvelő a hangadó, a hírverő s amikor propagandát csinál önmagának, használ az egész ügynek is. Ezzel szemben a komoly íróművész rendszerint fűtül a közönségre és eszeágában sincs, hogy annak igényeit kiszolgálja, kegyeit keresse. Gondoljunk csak ismét Kazinczyra, aki a maga mozgalmát Kis Jánossal és társai-val szervezte meg, míg Berzsényi niklai magányában bujt meg.

Az aztán már nem Szentelekyre, hanem a közönségre és viszonyainkra jellemző, hogy a műkedvelőknek nagyobb sikerük volt, mint az igazi tehetségeknek. S még ma is *azon keveseknek*, akik nem estek ki a rostán. Meghitt barátai előtt Szenteleky nem egyszer panaszkodott emiatt. Mert ő pontosan tudta, hogy ki mit ér és kitől mit várhat. Csak az ügy érdekében nem kürtölte világgá véleményét.

A tehetséges írók viszont a műkedvelők szomszédságáért kárpótlást kaptak, szeretettel, s figyelemmel halmozta el őket, s a felfedezés önkénytelen örömevel sietett megírni rajongását. ha egy-egy olyan írást kapott, amely fölötte állt a többinek. Az író sohasem érezhette benne a vetélytársat, született szerkesztő volt, aki fel tudott oldódni a tehetség tiszteletének alázatában.

»Én szívesen csinálom tovább a dolgaimat — írta egyik barátjának — a kritikát, a buzdítást, az utmutatást, a tervek és elgondolások vázolását, ezt a szívós kazinczyskodó szerepet, de ismétlem nem hiuságból — munkám nagyobb részéről ugysem lehet

tudomást szerezni — hanem tisztán kötelességérzetből. Bevallom neked: engem egy mélyebb kötelességérzet készített a munkára.»

Ezt a kötelességérzetet nála egy belső szenvedély fűtötte, s hogy feladatát elvégezhette, kielégülést szerzett. Nem az a kötelességérzet volt ez, amelyet halála óta annyiféleképpen próbálnak megváltoztatni tartalmában és irányában, kizárólagossági elvet magyarázva bele a társaskörökben, politikai megbeszéléseken, kávéházakban és a sirja fölött.

Ő egy felismerésnek tartozott, amelyben Bácska igazi arca mutatkozott meg előtte. A táj, levegő, népi színesség, történelmi és politikai hagyomány összeállott ebben a felismerésben és egy sajátos egységet mutatott fel. Ez volt az, amit ő egyszerűen és jobb irodalmi megkülönböztetés híján: couleur localnak nevezett, s amelyből a jövő vajdasági magyar irodalmat látta kibontakozni. De ki értette meg ezt a törekvését, ki látta meg, amit ő meglátott? Ez a felismerés éppoly kevésbé volt csak magyar, mint csak irodalmi, baloldali, vagy keresztény. Minthogy ezen a vidéken a kizárólagosi magatartás csak egyénekben élhet, ő pedig egy közönségnek volt a vezére. Fejlődése alatt sokfelé járt, s eljutott az eléfántcsonttoronytól a kollektív irodalomig, állandó olvasója volt a Monde-nak, a francia kommunisták lapjának, könyvespolcán ott voltak a szovjetirók legújabb kötetei, ugyanakkor Grecoért lelkesedett, Fioretti olvasta, halála előtt áttért a katolikus hitre és temetésén három pirosinges szokolista vitt egy koszorút.

Nem véletlen dolgoz ezek az ő életében, s fölöttük nem lehet szótlannul elnézni. Kiegyenlítő szellem volt, mint ahogyan örök kiegyenlítődésben, a szögletek lehorzsolásában, az ellentétek megszüntetésében folyik a mi életünk is, az eredmény azonban végső fokon mégis megkülönböztető. Vidékünk néprajzi, földrajzi, táji és szellemi arculata, politikai rétegződése és történelmi multja egyedülálló a maga nemében. S ezt a sajátosságot akarta ő az irodalomban kifejezésre juttatni, diadalra vinni.

Magyar irodalmat csinált! Az ő mozgalma nem szöveiteiben, nem szellemében, hanem lelkében, nyelvében és öntudatában volt magyar. Politikai alapja ennek a mozgalomnak az volt, hogy meg kell tartani a magyarságot jobb időkre, ki kell fejleszteni benne egy erős ellenállást a beolvadással szemben, fel kell ébreszteni a testvéri összefogás erejét, s várhatott-e ennél szebb programot akár politikustól is az ember. Ő pedig csak író volt. S talán ezért volt nagyobb eredménye a jelszavainak, mert állapítsuk meg mégegyszer: a vajdasági magyarság politikai öntudatraébredése az ő mozgalomával kezdődik. Politikuskok dolga, hogy sikert érjenek vele.

Mély hite olykor már csak elvonatkoztatva, jelképekben fejezhető ki. Ilyen jelképes írása az »Ákácok az őszben« című verse is, amelyben az ákácok végül szomorú bácskai magyar emberek alakját öltik:

*Vártok valamire bus, árva ákácok?
Álmodtok-e néha nagy, zugó erdőről?
Vagy belenyugodtok a mostoha sorsba
s nem törődtek véle, a holnap mit öröl?*

*Mennyi árva ákác áll a nagy világban...
Nagy testvéri vággyal gondoltok-e rájok?
Rosszabb, jobb-e sorsuk, milyen az ősz arra?
Tépi őket ott is ember, vihar, átok?*

*Ne nyögjeteK tartott bácskai ákácok,
sáros világtoknak ha nincs fénye, pirja,
lesz azonban ünnep, lesz még egyszer május
s a sok ákácillat összeborul sírva!*

Azt mondanánk talán, hogy megelőzte korát, ha a szó nem volna tulságosan nagyképű viszonyainkhoz. Annyi azonban biztos, hogy egy emberöltővel előttünk járt. Nem azzal, amit csinált, hanem amit tervezett, aminek szükségére rámutatott, s amit meglátott. Bácskai, vajdasági szellemiségről egyre kevesebbet hallani halála óta, a világpolitikai átalakulások is háttérbe szorítják a regionalitást, s helyébe a szürkébb, de erőszakosabb szó, az »élet-tér« költözik. A szigeteket elmossa a tenger, amelynek már egészen más a természetrajza és törvénye.

A vajdasági irodalom szervezési mozgalma lejárt. A műkedvelők lassan eltűntek, Szenteleky erdeje ritkább lett, levegősebb, gondozottabb, fáí közt mint gyakrabban ragyog fel a tiszta művészet fénye. Az ő szellemiségéről már senki sem beszél, de a kisebbségi öntudat ébresztője ha nem is közvetlenül, mégis ő volt, s ezt, legalább ezt nem szabad elfelejteni.

Herceg János

A BEOGRÁDI „BÓLYAI FARKAS” EGYESÜLETRŐL

Már megszoktuk, hogy iskolaév végén minden iskola igazgatósága értesítőt ad ki és beszámol az elmúlt esztendő munkásságáról. Szokás ilyenkor megdicsérni, példának állítani a jelesen végző diákokat. Nem ezt teszem, mert sokszor bebizonyosodott, hogy ez téves szokás. Az életben a küzdelmes harc, nem kérdezi, hogy milyen a bizonyítványunk, hanem azt vizsgálja, hogyan tudjuk megállani a helyünket és — különösen ma és itt — hogyan tudjuk szolgálni népünket.

Tulajdonképen nem beszámoló, hanem inkább kép akar lenni ez a kis írás, mely keresztmetszetét adja a Beográdban tanuló magyar egyetemi hallgatók életének és felelősségteljes munkájának.

Hét esztendővel ezelőtt a beográdi egyetemet látogató magyar hallgatók között néhány öntudatos, előrelátó magyar ifju mozgalmat indított, hogy a magyar egyetemi hallgatók egyesületét megteremtse. Minden kezdet nehéz és bizony sok akadállyal küzdöttek meg ifjaink is annak idején, amikor megindult a toborzás, Hamarosan rájöttek — még a tartózkodóan viselkedők is — hogy mennyire szükségünk van egy egyesületre, ahol a Beográdban tanuló magyar diák nemcsak otthont talál, hanem ahol a történelemben, helyesírásban és irodalomtörténelemben tovább is képezheti magát.

Hogy mennyire szükségünk volt és van még ma is erre az egyesületre, azt legjobban bizonyítja az a munka, melyet egyetemi hallgatóink az egyesület keretén belül és kívül végeznek. Maga az egyesület arra hivatott, hogy tagjait népünk öntudatos, hü fiaivá és erős oszlopaivá nevelje. Tudatában vagyunk annak, hogy népünket nemcsak azon a téren kell szolgálnunk az egyetemen, melyre képesítést nyerünk, hanem kulturális és gazdasági téren is. Csak így tudjuk betölteni azt a feladatot, melyre — különösen a létszámcsökkenés sorsban — népünk szolgálata kötelez.

A beográdi Branicevszka utcai 6. számú ház kívülről semmitmondó, szürke, régi épület. Ebben az épületben van a »Bólyai Farkas«, a beográdi magyar egyetemi hallgatók kulturegyesülete. Amikor az ember belép az udvarba, szép virágos-kert fogadja rózsákkal és egy hatalmas hársfával. Az érkező máris otthon érzi magát. Hát még, amikor benyit a kis szürke ház ajtaján. Hazai levegő csapja meg, mosolygó arcok és magyar szó fogadja. Milyen jólesik a nagy városban a hazai légkör, milyen megnyugtató, hogy megeredhet a magyar szóáradat és szabadon repeshet a lélek e kicsiny szigeten, mely a miénk!

A keresztény magyar szellem mindenképen kifejezésre jut egyesületünkben. Nincs különbség közöttünk, bármely felekezethez is tartozzék s legyen szegény vagy gazdag. Ezt nem csak valljuk, hanem egyesületünk minden munkájával és életmegnyilvánulásával is bizonyítjuk.

Az elmúlt iskolai évben különösen arra törekedtünk, hogy ifjainkban meggyökeresedjék a kötelességtudás és a népiünk iránti felelősségérzet. Nem könnyű feladat ez, amikor szétszórta élünk és középiskoláinkban egészen más a szellem. De a feladat szent, mert népünk jövője függ attól, hogy milyen vezetőket nevelünk számára. Ez a nevelési irány nemcsak elsőéves hallgatóinkra vonatkozott, hanem egyesületünk minden tagjára. Meg is értette mindenki és szorgalmasan résztvett minden olyan összejövetelen és előadáson, amellyel nemcsak önmagát művelhette, hanem amelyeknek tanulságaival felkészülhetett népe nevelésére is. Az előadások megválasztásánál és összeállításánál különös figyelemmel voltunk arra, hogy azok ne csak elszálló mondatfoszlányok legyenek, hanem termékenyítőleg hassanak és a gondolkodásra serkentessenek, tehát ne muljanak el nyomtalanul. Sokszor rájöttünk már, hogy milyen nagy szükségünk van mindannyiunk lelkének felrázására. Szinte megkönnyebbülten távoztunk el egy-egy előadásunkról, tudván, hogy általa nem a magunk oltárán gyújtottuk meg a lángot, hanem szenvedő népünkén. Mikor honfoglaló őseinkről, Árpádházi királyainkról, Rákócziról, nagy költőinkről, népi zenéinkről stb. hallottuk remegő hangon felcsendülni a szót, szemünk elfátyolosodott a könnytől, mert éreztük, hogy áldozunk. Türelmetlenül vártuk mindig a szerda estét, hogy halljuk a hívó, biztató, tanító, intő és megtartó szót. De nemcsak az egyetemi hallgatók, hanem a Beogradban lakó, kulturált s magyar szót szomjazó lelkek is várták mindig ezt a napot. Ilyenkor, előadásunk után, felcsendültek népdalaink és szárnyrakopott örömiünk és bánatunk. De bármennyire is örültünk, sokszor sirtunk gyönyörű népdalunkkal:

»Jaj Istenem, rendelj szállást
Mert meguntam a bujdosást
Idegen földön a lakást.
Éjjel-nappal a sok sirást.«

Előadásainkat, népdalainkat kivittük a falura is. Nemcsak csoportosan, de ha egy-egy ifju megjelent közülünk otthon vagy mástutt, nem állhatta meg, hogy ne szóljon valamit népünkhöz — ne tanítsa, ne buzdítsa. Igaz, sohasem munkálkodhatunk fajtánkért annyit, hogy azt állíthassuk magunkról: eleget tettünk küldetésünknek, mert küldetésünk halálunkig tart. Egész életünk egy égő fálya, melynek lángja csak annyit ér, amennyit a magyar eszme terjesztésében s a sötétség eloszlatásában bevilágít.

Amint láthatjuk, munkakörünk igen tág. Amit végeztünk, nem azért tettük, hogy megdicsérierenek érte, hanem mert elkötelezettséget érzünk népünk nevelésére. Hogy munkánk milyen eredménnyel végződik, azt most nem tárgyaljuk, de hisszük, hogy nem volt hiábavaló. Mintahogy a magvető is elveti a magot és nem tudja mennyit fog hozni a termése, mi is így munkálkodunk, bízva a Mindenható megsegítő erejében. Munkánk értelmét fejezzék ki egyik neves írónk e gyönyörű sorai:

»Magyarnak lenni: tudod mit jelent?
Küzdelmet, fájót, véges-végtelent,
Ugy teremődni erre a világra.
Hogy mindig vessünk, de mindig hiába.
Hogy mikor már érik a vetés,
Akkor zugjon rá irtó íégverés...«

A beográdi magyar egyetemi hallgatók »Bólyai Farkas« kultúregyesületének 91 rendes tagja van. Körülbelül 20-an vannak olyan beográdi magyar egyetemi hallgatók, akik távot tartják magukat egyesületünkötől. Tagjaink többnyire szegénysorsu szülők gyermekei, s így segélyre szorulók. Nehéz a sorsuk, de türelmesen hordozzák terhüket, mert tudják, hogy mily szép hivatás vár rájuk. Egyesületünk sokszor erején felül segíyezi tagjait. Mind-ez természetesen csak pártolótagjaink nemes áldozatkészségével lehetséges, akik tisztában vannak ifjúságunk neveltetésének és tanittatásának fontosságával. De még sokan nem ébredtek rá arra a felelősségteljes kötelességre, hogy gyermekeiket tanittatniok kell, mert önmaguk létét és megmaradását csak így biztosíthatják. Pártolunk kell tanuló ifjúságunkat, mert ők a mi jövőnk.

Itt megemlékezzünk magyar tanítóképzős növendékeinkről is. Az elmúlt iskolai esztendőben 55 magyar tanítójelöltünk látogatta a beográdi tanítóképző magyar tagozatát. Ezek ifjúsági internátusban nevelkednek, ahol jó irányítás mellett készülnek a rájuk váró felelősségteljes és szép munkára.

Van önképzőkörük, ahol előadásokat tartanak, szavalnak, énekelnek, több hangszeren muzsikálnak s ezzel is bővítik tudásukat. A tanulmányi eredmény, mellyel befejezték az iskolai esztendőt, biztató.

Bizzunk ifjúságunkban, mert megérdemli bizalmunkat.

Végyári Zsolt

VLADIMIR VELMAR-JANKOVITY

— KISÉRLET A DRÁMAIRÓ ARCKÉPÉNEK FELVÁZOLÁSÁRA —

1.

Minden szinpadí írás, készülődés a kitűzött cél felé. Egypár dráma... s erősödik a remény, hogy eléri az egyenes utat, amely az időszerű, nagy dráma felé vezet. De a mai színház fejlődése nem lélekemelő látvány. Elfordult a kultusznak, a vallásos intézménynek elhivatottságától, hátat fordított a földi hatalmasságoknak és a muzsáknak. A császárok hajlékából profán színház lett. Üzlet, vállalkozás. Tömegek mulatságává, azzá a szórakozóhellyé vált, ahol a páholy törzsvendége és a karzat mindenre lelkendező taposnca a maga életformájára, lelkületének arcára, vidámságaira és hangulataira ismer. Ha pedig úgy érzi, hogy már minden kisiklott a lába alól, akkor az előtte tátongó feneketlen mélység szájánál kétségbeesve tárja ki kezét a messze szabadító után, aki jön, ha nem más-honnan, hát a festett világ mélyéről, a kulisszák álfalai mögül.

Előbb templom, később színház, most a tömegeket alázatosan kiszolgáló, kultura és üzlet között ingó vállalkozás... ime, ez a többezer éves színházi kulturának tömör meghatározása. És az író, tőkés századunknak függetlenségétől pénztelenségéig vergődő gyermeke, milyen magatartást tanusít ezzel a hagyományaihoz görcsösen ragaszkodó, de elüzletesített vállalkozással szemben? Megpróbálkozik, hogy a maga módján újjáteremtse a szinpadot és az egykori megkötöttségeket lerombolva, ihletett mondanivalóinak időszerű, mai drámai keretet adjon. Tudja, hogy a szinpad nem valami titkos lelki kamara, hanem tágas szoba, amelynek három fala van és a negyediken át mindenki, aki a ruhatárban hagyta esernyőjét és megváltotta helyét, benézhet. Ami tehát ott történik, nem magán, hanem közügy, melyhez mindenkinek köze van, legalább is

annyi, amennyi két vagy három órát kitölt. Az egyoldalú feladatkeresés és a kifejezési eszközök kelléktárából való aprólékos válogatás után, a huszadik század színpadi írója megérkezett a mai színpadhoz. Előbb a finom lírából s a mélyre érő epikából kikivánczó mondanivalókkal próbálta drámává sűríteni, emberrajzában pedig a polgári élet fölé emelkedő figurát kereste. Aztán jött a világháború, a zürzavar, az élő hit forrásainak kiapadása és a tudatnak az az erősbödése, hogy a mai ember minden tettének forrását önmagában hordja. Az egyéni élet, az antik és a középkori világgal való kapcsolatunkat felbontva, korlátlan utat engedett az észszerű életstílusnak. Ebben a nagy zürzávarban, mély lelki kiábrándultságok után tör magának utat az új világot építeni akaró tett. Az emberséggel s lelki előkelőséggel vergődő, feladva a reménytelen küzdelmet, új falanszterbe, különböző világszemléletek egyöntetű sorrendjébe áll. A színpad ezt a valóban színpadszerű változást nyomon követi és megpróbálja, hogy a felvevőgép lenszéjének hidegségével, élesen világítson rá mindarra, ami a politikai és társadalmi meggyőződésekkel összefüggő sorsok összeütközéseiből maivá, időszerűvé formálódik. Ennek a látásnak a világháború előtt már van egy komediográfusa: Shaw. Ő már századunk elején meg mertte mondani, hogy tulajdonképpen egész életünk nem más, mint ostobaság. Egy bölcs dolog van: meghalni. De mert elsődleges hatása a kómikumban gyökeredzett, végzetesen sokáig csak csufolódnak tartottuk. A végletekig kellett eljutni, addig, ahová már el is érkeztünk, hogy kómikuma mögött az örökérvényű, általános emberi s társadalmi mozzanatokot lássuk meg, több embertípusában pedig azt a nem éppen derülátó, de nem is tragikus világot fedezük fel, mely a népuralom egyéni életétől elfordulóban, minőségi individualizmuson át, egy átmeneti társadalomnak, a teremtő tetten alapuló új evangéliumát hirdeti.

Súlyos a kor, de még súlyosabb a mai drámairó feladata. Ha »leereszkedik« kora és közönsége színvonalához, elárulja a művészetet, aminek alázatos szolgájaként próbált szegődni. Ha művész és az irodalom van hangsúlya, megszűnik kapcsolata a közüggyel, a színházhatódulók érdeklődésével. Mit csináljon? Legyen kiméltelen és leleplező?! Legyen korának tisztaság és zavartság között hanyó-dó profétája, drámába sűrített riportere, ha kell vezércikkírója, léciekben és technikában is rokona annak a Daumiernak, aki meglátta társai hibáit és már-már tragikus életérzéssel gunyolta ki kis, emberi botlásait, a harcok szatirának abban a vérig, veséig menő csipős modorában, ami az egyik oldalon a szenvedést, a másik oldalon pedig az áleszménységet mutatja. A tegnap homálya és a holnap bizonytalansága között tribün és tükörkép lett a színpad. Míg a tegnap drámairója azt hitte, hogy a környezet-naturalizmuson át, a tullekés és hisztérikus alakokkal benépesített társadalmi színműveket folytathatja, elért a mába. Az átmenettel került szembe, korok és világnézetek átmeneti éveivel. Határozni kellett. Így dőlt el *Vladimír Velmar-Jankovity* drámairói útja is és így fordult

el lírikus élményü, sokszor szavaló, de mélyen megrendítő családi drámáinak attól a vázlatos világától, amely még a modern életlétlét és vigjátékok formájából kinőtt tragikomédiák világháborúelőtti színpadában gyökeredzett, De feltörő realizmusában már azt a feyelmezett gondolkodót jelzi, aki drámái hatásosan felépített nagy párbeszédein át a társadalmi kritikáig ért.

Az ut odáig kanyargó volt. Próbáljuk meg ezt a lassan ivelő, de utolsó szakaszában merész fordulatot vett utat felvázolni.

2.

Novellákkal kezdte, a jelképes crejü »Svetla u noći« (Fények az éjszakában) c. kötetének két nagy elbeszélésével. Már első novellája tárgya kényes és merészség kellett hozzá, hogy induló író ilyesmihhez nyuljon. A házasságba menekülő fiatal asszony, férjének tárja fel lánysága egyetlen ballépését. A tárgy, a novella alakjainak lelki válsága, az elnagyolt, külső környezetből kiemelkedő élesvonású jellemek indulatai dörömbölnek az elbeszélés keretein. Amikor az idegen vendég is a férjnek meséli el adriai kalandját, a fiatalos, szilaj, sokat tépelődő elbeszélő írásmódorán már a dráma lendülete lüktet. Tele van ez az első novella vergődéssel, nehéz gondolatokkal, a lelki vizsgálódásnak azzal a végzetes következményeivel, ami tudatalatt egyre inkább Freud, mint azoknak a nagy oroszoknak hatása, akik századunk minden ifju irójára, különösen a Balkán friss lélekzetvételi elbeszélőire komoly és termő befolyást gyakoroltak. A második novella már oroszosabb. A »Žene i zeleni smeh«-nek (Asszonyok és a zöld kacaj) vidékiességbe súlylyedt hőse, a szerencsétlen Bardolf napjainak belső zajlása és szerelmének, Milának mély, emberi részvéte ezt az első személyben elmondott nagy novellát megrendítő és sötét színekkel felvázolt tragikus képpé sűriti. A lelki életnek belső feszültségei és a mindennap korlátjai valami vigasztalan és szomorú hangulatba olvadnak, a kisvárosnak abba a ködösségébe, amin keresztül csak Bardolf lámpája világít a reménytelen, haláltváró éjszakába. Mila és Bardolf esete, végeredményben, valóban jelentéktelen, de pátoszában és a szavaknak abban az áradatában, amit az író zudít rá, nagy eseményé nő számunkra. Mert lélektan van benne, a művészivel még vívódó, féltudatos életérzésnek az a léleklátása, ami érzelmi tulzottságával és az élet dolgaira való mértéktelen visszahatásával már azt az író sugározza, akinek mondanivalójából szinte elénk hull a drámai mag.

»Svetla u noći« c. elbeszélései után is elbeszélések következtek, csak színpadra álmódott, tragikus elbeszélések, amelyek a nőért folytatott páros küzdelmekben a véletlen találkozásoknak szükségyszerűségét éreztették és sokszor a kórosságig értek. Az »U vrlogu« (»Az örvényben«) volt az első színpadi novella. 1920-ban került bemutatásra. Három felvonása merészen telepedett a

szinpadra és légkörének fájdalmas anyagával — amelyben még a világháboru keserűsége fojtódott — majdnem mindig kitörésekben beszélő alakjaival bizonyára meghökkentette közönségét, azt a közönséget, amely Jovan Sztjerija Popovity moliérei hatása és Koszta Trifkovity naiv érzelgőssége után, már-már úgy látta, hogy Nusityban kapta meg azt a szinpadíró-t, aki a mindenhonnan feltódult, de a nagyvárosi életbe még be nem illeszkedett világháboru utáni Beograd első nemzedékének realiztikus mulattatója. Velmar-Jankovity valóban mindent akart inkább, csak nem mulattatni. A háborúból hazatért, testen-lélekben összetört Vojin szerelmi féltékenységében megfojtja Kerblert, az internáló tábor felelőjét: »Egy-másra találtunk és a kezeink kereszteződtek. Kezei rákulcsolódtak a torkomra s az enyém az övére. Nem először esik meg velem az ilyesmi. Magától jön, olyankor, ha ketten a lövészárokban találko-zunk. Fojtottam már én így és fojtottak engem is. Minden ugy történt, mint ott künn, a lövészárokban.« Elfojtott tehetetlenség és a mindent elmondani akarás nagy vágyának a dráma szigorú törvényeibe való ütközés feletti makacs viaskodás hatja át ezt az első szinpadí művet, de amikor az istállóból, szomorú internáltak vigasztalan lakóhelyéül átépített oduban Gordana és Vojin a megfojtott Kerbler fölé hajolnak és künntről a husvéti harangok messzi gingallója behallatszik, már hív az új élet, az a jelképes feltámadás, amely a háboru szomorú áldozatainak az eljövő boldogságot és az író mély tragikumának emberi liráját hirdeti. Az író tulajdonképen »Feltámadás«-nak nevezte első drámáját, s ha a bemutatón elállt ettől a címtől, a feltámadás fénykévéje és a szenvedések feletti is diadalmaskodó derülletés sugárzott az »Az örvényben«.

A két nagy elbeszélés és ez az első dráma még a világháboru alatt íródott, de a »Novi«-t, (»Ujak«), a négy nagy jelenetbe szorított »intim drámá«-t, már a huszas év eszmeáramlatának hatása alatt írta. Velmar-Jankovityot józan, szinpadí nyelvezetében és drámai felépítésében is realitásra és szláv egyszerűségekre való hajlithatatlan törekvése mentette meg attól, hogy második drámájából ne legyen valami ködös, mondhatnám strindbergi felépítésű szinmű. A pincében kopogó uzsorás szellemének jelképe kísért a drámában. Vele szemben a paraszt ősoktól származó, forradalmár diák új társadalmat építő akarása, aki barátjának feleségével együtt földosztásra és gyermekmenhely alapítására akarja bírni a gazdag Gáspárt. Ivan, Annának régi szerelme, orosz fogságból jön haza s míg a lázadó parasztok támadásaitól s a pincében egyhanguan kopácsoló szellem ütéseitől egyre elviselhetetlenebb a légkör, Annát magával akarja vinni, mondván: »A menekvés minden időben és minden forradalomban az emberi szív mélységeiben van. Minden forradalom csak kísérlet, a lélek nagyszerű emelkedésének lépcsője. A lélek a fájdalomon keresztül felemelkedik.« Ebben a drámában az író már tisztán látja, drámailag is talpra tudja állítani embereit. Míg az »Az örvényben« a drámai stilizálás még novellaszerűségben merevedik, addig itt, a párbeszédék közben gondolatok s ese-

lekvések születnek. Az egyik ember közvetlenül hat a másikra. Ami »Az örvényben« a husvétii harang, az itt a pincéből felhallatszósó kísérteties kopogás. A husvétii harang a feltámadás, a mennydörgéstől kísért kopogás pedig a menekülés jele. Mint az első dráma befejezésekor, itt is felragyog az új élet vágya, s míg ott a barakk padlóján a holt felügyelő teteme, addig itt a vihartól, villámlástól világos kastélyban, mint egy süllyedő világ szomorú emlékeztetője, az élő-halott Gáspár, apja szellemével magára marad.

A »*Robovi*« (»Rabok«) az »egy titok komédiája«, Velmar-Jankovity legproblematisabb színműve. Maga is érzi ezt és a szövegkönyv bevezetőjéül adott naplójegyzeteiben bevallja, hogy őt egyedül alakjainak lelke érdekli. Mindig csak arra törekedett, hogy mélyen a lelkükbe lásson. »A fájdalom lépteinek ritmusát nem tudjuk kihallgatni, ha vérünket nem keverjük a máséval, ha lelkünket leplezetlen bátran fel nem tárjuk. És e ritmus nélkül nincs igazi ismeret.« Támadja a tulzott, nyugati naturalizmust. Szeretné, ha a művészet visszatérne a vallás forrásaihoz, mert mai útja »a csillag alatt vándorló ember útja a sárba.« A naturalizmus elleni bizonyítékra szüksége is van, mert ebben a drámában, amelyben sehogys emgvéséges, hanem inkább sötét, naturalisztikus ösztönű hősének, Lótnak lebegő értelmiségében igyekszik feloldódni, elke-rüli azt az erkölcsi központot is, ami drámairói magva. Megunva Renát, elébekerül a friss, fiatal, közvetlen és természetes Malena. S amikor nincs kiút, megfojtja Renát, Sztarin életének is megro-ntóját. Sorsának korlátlan ura. Lót, így lesz végzetének okozója és ha a dráma végén kicseng itt is a végső akkord: a menekülésnek és a győzelemnek reménye, kétségtelen, hogy minden, de minden összeomlott. A megunt nő féltékenysége és a tragikusan megalá-zott férfi szenvedése a dráma hangsúlyában sem jut felemelkedés-re, inkább porba hull, talán némi magasabbrendű irodalmi koketté-ria, talán inkább a nyersebb hatás kedvéért. Szervesen egymásba kancsolódó, kemény párbeszédeiben érdekesen, színpadiasan tudja kifejezni azt a lelki folyamatot, amit a polgári háromszögbe szorult érzékiség akkor váltott tragédiává, amikor a kívülről jött tiszta lé-lek odatévedt. A darab legjellegzetesebb élménye: párbeszédei. Itt már teljesen kifomálódott szükiszavu, tömör, hideg pátoszu szin-padi nyelvvezete, minden bőbeszédűségtől megtisztult, reális és céltudatosan leegyszerűsített stílus.

Tulajdonképen mind a három színműben a novellista erényeivel induló és a színpadot meghódítani akaró, egyéni sorsokat elemző, lélektanilag gondolkodó színpadi író küzd. Megjelenítő formája, technikája sem forrott még ki. Még mindig érzései a legfontosab-bak. Nem készült el az élet teljes taglalására, de már megpróbál-kozik a legmélyebb kérdésekig érni. Készül nagy távolságra is, a teljes színpad felé, de míg elér odáig, a finom részletek és a lelki árnyalatok feltartóztatják. Így olvad össze benne a drámai kitörés a novellista erényeivel, a belső líra a való élet szövedékével, s így

kap minden művének befejezése lírai elcsengést, a jobb és szebb élet olthatatlan vágyának érzelmes dalát.

Novellista korszakát kis regénye, a »Dečak s Une« (»Az Unamenti fiucska«) zárja le. A kis gyermek külön világának gyötrelmes szépsége és önmagával kinlódó szenvedése fojtódik ebbe a vallomásba. Valami az önéletrajzból, valami az elmosódott emlékekből, abból a belső gyámoltalanságból s megmozdíthatatlanságból, ami a kis gyermeket az ő külön, belső »világosságához« való görcsös ragaszkodásra bírja. Mert a külső élmények? Mik is a külső élmények? A nagy víz, a ház erkélyéről eléje táruló táj, a kis sziget, ahol bizonyára azok a fantasztikus alakok laknak, akikről csak ő álmodozik s akikről olyan jó lenne Csika Jozsippal, az ő melegszívű, megértő öreg barátjával beszélgetni. Mert ki is érti meg őt, aki ma is »teljesen biztos abban, hogy semmi sem tud bennünket megváltoztatni. Olyanok vagyunk, amilyenek a gyermekszobában voltunk.«

Végső kicsengésében olyan ez a kis regény, mint a léiek mögötti világba érő halk zene, egy mély írógyéniségnek különös és a férfikorban elsírt lírája. Szinte fájdalmas arra gondolni, miért is maradtak abba ezek a vallomások, ezek a ható ellenmérgek az ellen a küzdelem ellen, ahová az író most következő mondanivalói szölitják.

3.

Halk, inkább belső, lelki összeütközésű drámái után — a »Robovi« óta is már néhány év telt el, — az író a világ szellemi válsága kísértette. Egy nagyobb szellemtörténeti tanulmányában — a »Duhovna kriza sadašnjice« (»A ma szellemi válsága«) a címe — a bonyolult korkép előtti jalkiáltásában, a gazdasági önellátáshoz hasonlón, a Balkán külön szellemi önellátásának gondolata foglalkoztatja, az a Nyugattól eltépdő, szemlélődő szellem, melynek töredezett eszmefoszlánya a »Dečak s Une« utolsó lapjain is kísértett. Ez a tanulmánya, valamint a szalonikii fronton tragikusan elhalt Milutin Bojitynak, a szerb irodalom fiatal ékességének műveiről írott, remekbe formált esszéje, Velmar-Jankovity külön gondolatvilágának értékes megnyilvánulása. Kivételes bizonyítékok, hogy a »nagy rendszer és az« egységes világkép« élettana helyett, mint a gyermek a kockajátékból, inkább nemzete táji képét és elhivatottságát próbálja összeilleszteni, a »homo balkanikus«-nak azzal a rendeltetésével, ami, mint éppen napjaink igazolják, Délkelet-Európa érzelmi feszültségének lehangolt kiegyensúlyozója.

Szellemtörténeti vizsgálódásai és tanulmányai önmagában, az alkotó író gondolatvilágában is, vitás pontokat érintettek. Még kiadta ugyan a »Bez ljubavi«-t (»Szerelmem nélkül«) és a hűtlen aszszony körül gyorsan pergő, eleven párbeszédű, »intim dráma« — kedveli ezt az elnevezést — szép sikert is aratott, de már a mű

végző kicsengése, a barátját veszített asszony magára maradása és Matija Markovitynak, a lélektanilag teljesen iskolázott iérinek közönye, ahogy társadalomjavító szervezetében továbbra is lázasan dolgozik, mind arra mutat, hogy az asszony és a férfi közötti ellentét áthidalhatatlan. A modern házasság e drámájának szemléltető ereje itt frisebb, életesebb, mint az előző »kísérletek«-ben és sok van benne a süritett jelzésből, a valóság egyvonaluságából is, ami az előző három dráma tragikusan lírikus szemlélődésével és párbeszédes, novellisztikus hangulat-törédékeivel szemben már egész és közvetlen, drámai életkeretet ad.

A »Bez ljubavi«-nak a házassági összeütközésben kiteljesedett hangja és szigorubb drámai formája, majd az egyénné szakadt mai ember válságában rejülő ősananyag közelebbi vizsgálódása hozza legújabb színművét, a »Szretya A. D.«-t (»Szerencse R. T.«) Tárgya a társadalmi különbségeket teljesen kiegyenlíteni akaró és a technikának, tudománynak, vallásnak az új embertípus boldogulására irányuló vágya, vagy ahogy »az interkontinentális látványosság« szerkesztője mondja: »Az emberiség első erkölcsi trösztje«. Tulajdonképpen ellentópia. Szellemes színpadi vitáirat H. G. Wellsnek és Aldus Huxleynak standardizált embert és életberendezkedést hirdető utópiájával szemben. Az amerikai környezet, amibe fi nom szatirája mögötti könyörtelen bírálatát helyezi, szerencsés fokozása a különös, a kókadó, régi világgal szembekerülő új világ gyermekességének. A »Szretya A. D.« már forradalom, nem a forma, hanem a tartalom forradalma. Felvonásról-felvonásra mélyül, a szellem és az anyag harcában, a világ új átalakulására való utalásban, s ha nem is ad végző megoldást, hiszen a milliárdos Astor saját eszméitől is félti unokáját, írója menthetetlenül összeforr benne az általános emberivel, a mindennapnak azzal a politikumával, amiben ma több a cselekvés és kevesebb a bölcelet.

A forradalom tovább kísért és a »Državni neprijatelj broj 3«, (»Harmadik számú közellenség«) már a kapitalizmusnak az államhatalommal összefonódott és a haza megmentéséért harcoló tudósnak nagy és színesen mozgalmas tablója. Dr. Kastrónak, a laboratóriumból a politikai élet élére került »Übermensch«-nek egyéni tragédiája, vagy ha úgy tetszik komédiája, merőben elűt a shawi »superman« fogalmától, de míg John Tanner menekül a nő elől és végül mégis a hálóban marad, addig Kastro Annabellát, a kormánypárt elnökének leányát, nem tñri maga mellett. Egyedül akarja megvívni a harcot, szemben a petroleumtröszttel, szemben az országot kizsákmányoló, összeverődött politikai hatalmasságokkal s amikor végül is ő maga esik áldozatul, barátai kerülnek uralomra.

Velmar-Jankovity drámai látásának legtételesebb és legszínpadképesebb darabja ez a színmű. A mai világválságot aggodalommal figyelő életszemléletéből fakadhatott a gondolat, hogy új drámája középpontjába tudóst helyezzen, aki értelmisége feláldozása árán jut a csucspontra és a drámai összeütközést a viták, az ellentétes nézetek egymással való logikai és fegyveres küzdelmévé fejleszti.

Maga a dráma — ő komédiának nevezi — tizenhárom szaggatott képből áll. Előző művei párbeszédeinek okfejtése itt már teljes, drámai cselekvénybe torkoll. Mindenki szóhoz jut és minden tevékenység, minden megjegyzés időszerűségével hat. Szinpadi hatása éppen ezért töretlen, szinte képről-képre fokozódó, hasonló Shaw tudatos és magasabbrendű nézetokfejtésű drámáihoz érő hatásához, de míg Shaw életlátásában minden drámaiatlan, addig Dr. Kastro nem kerülheti el a drámai csúcst, végzetét.

Velmar-Jankovity egyike a nagyon kevés jugoszláv drámaíróknak, akinek van bátorsága olyan témákhoz is nyulni, amely a mai világkép és a modern közélet kérdéseit érinti. Ismertettük két darabját, a »Szretya A. D.«-t és a »Državni neprijatelj broj 3«-t. Mindkettőben az a kor izgatja, amiben él. Érzi is magában az erőt, az elhivatottságot, hogy az eszméknek ehhez az egyre súlyosbodó légköri nyomásához hozzászóljon. Még a másik földgömbre kalandozik és olyan drámai megoldásokat keres, amelyek a hozzá közelebb eső közélet időszerűségét kimélik. De szinte naponta érik az események, a világvárossá sűrűsödő Beograd kispolgári társadalmának mohóságából fel-feltörő kinövésék, azok, amelyekkel a jó Nusity, a kis kafának törzsvendégei mulattatására, elanekdótázott és derűs mosolyával szinte megbocsájtóan meg is értett. Velmar-Jankovity már egy másik nemzedék gyermeke. Nem tud megalkudni, megbékülni ott, ahol kemény ököllel kell az asztalra ütni. Rá is üt a »*Gradjanska komedija*« típusai: a nyereszkeskedő nagyiparos, a mindenre vállalkozó építész, a keményfejű köziró és a megvesztegethetetlen miniszteri tisztviselő itt élnek, forognak körülöttünk. A félmillió város lázas fejlődése, kapkodó életüteme biztosnak látszó talaja alatt, a panama ingoványa süpped. Az élet nagy értékeire vágyódó romlott ember, Naszko Nikolity és a »kamarajáték« minden alakja hord valami vágyat a szívében, de mintha egyik sem tudná, hogyan is lehetne mindohhoz tisztességesen, egyenesen hozzáfogni. Egyedül Majában, az építész feleségében van annyi lelkielő, hogy szakítson környezetével és elmenjen régi szerelmével, a köziróval, míg a többi megsemmisül, alámerül abban a mocsárban, amit maga kavart fel. A jelenetek hatásosak, az alakok élesek, életesek és a szerepek is építők. Egy kicsit ugyan sötét, szinte kiméletlen mindaz, amit jelenetről-jelenetre halmoz, de ha tartózkodóbb lenne, a helyzeteket könnyen félre lehetne érteni. Nem akar választékos lenni, sem megkülönböztetni, inkább leleplezni. Hisz mintha ő lenne a kiméletlen köziró is, régi kis ismerősünk az Una mentéről, amint a zágrabi iskola padjaiból kikászálódva, harsányan és biztosan mondja nevét: Ljubisa Matijevity.

4.

Most készült darabját, a »*Dnevna Vest*«-et (»Napi hír«) kéziratban olvastam.

A tanulmányt, ha még emlékeznek rá, azzal kezdtem: minden színpadi író reménye, hogy egyszer elér az időszerű, nagy drámához. Az ut az »U vrtlogu« sötétrehangolt, de a remény sugarával lezárt jeleneteiből a »Dnevna Vest« száraz, szinte a szürke napihirbe szoruló tragédiájáig, hosszú volt. Kerek husz év van a két dráma között. Ami Velmar-Jankovity drámairól oeuvreirenek két évtizedére jutott, nem mindig a siker értékmérője. A minősített színpadi siker ugyan nem a kiválóság bizonyítása és a bírálói siker — a beográdi színházi kritika sem mentes azoktól a jelenségektől, amelyek a bírálói eszmény és a gyakorlati lehetőség között távolgulnak — sem mindig hiteles. Bizonyos azonban, hogy egy ilyen kiteljesedett színpadi munka, mint az övé — bár több drámája állami és színpadi költői díjat nyert — még nyugatabbra eső országokban is nagyobb ellenőrzés és mindenütt kialakult egységes vélemény alatt állana, mint saját hazájában. Végre itt a csucs is, a »Dnevna Vest«. Benne megérett és kifejezésre jutott az a sajátosság, eredeti szemléleti mód, amivel a világváros felé törtető Beográd hibrid társadalmát látja, úgy, ahogy egy hozzáértő lélekkutató a megrajzolt jellemképekben bizonyára meg is találná azoknak a kezdetleges ösztönöknek igaz kulcsát, ami a lelkek alatti való csunyaására nyitna. Két család kerül itt egymással szemben. A tetőtől-talpig becsületes, politikai meggyőződéséért mártíros nyugdíjba szorított Misityék és az egyre gazdagodó Rafajlo Sztankovityék. Olga Misity, a kedves, nyilteszű, bájos lány, menyasszonya a Sztankovity fiúnak, »Michel«-nek, ennek a könnyelmű, szélescap, közömbös figurának és hiába apjának, fivérének, Milorádnak, az állástalan forradalmár tanárnak intelme, a keserű csalódás nem marad el. Michel otthagyja Olgát, mire a leány öngyilkos lesz. A két apa összecsapását Milorád revolverlövése állítja meg. Az újabb áldozat: Michel.

Nem lehet ennek a polgári tragédiának meséjét csak így tömören egybefogni, hisz nemzedékek, világnézetek, érzések és lázadások ütköznek benne össze olyan típusokban, akik napjaink eszményeinek és áleszméinek teljes megjelenítői. A legmélyebben és a legpontosabban megfogott és megelevenített alak Milorad, akiben Velmar-Jankovity felfogása szerint megfogalmazott mai, időszerű fiatalember minden társadalmi forradalma és lélekértelmissége benne van. Él benne a jóság és a javítani akarás. Mégis mindig bajt csinál. Szakadék van közöttte és a való világ között, távolság apja, anyja és huga között. Az ötödik képben van egy nagy párbeszéd, az öreg Misity és fia nemzedék-vitája, Istenről, hazáról, feleségről, a szeretetről. Milorad szerint nincs kit szeretni. »Kit hagyatkoznak, hogy a nevetekben szónokoljon? Szerethetjük-e mi ezeket? Vagy talán azt akarod, hogy megelegedjünk azokkal, akik míg ka-viárt esznek, nekünk kenyeret sem adnak?«

Kétségtelen, hogy az író hét drámája után a nagy, társadalmi drámát kereste és a polgári drámában találta meg. Veszélyes volt a téma és könnyen is vitte a drámai összeütközés teljes felfejlő-

Kázmér Ernő: Vladimir Velmar-Jankovity

dése felé, de szigoruan véve, minden drámaiság csúcspontja a kikerülhetetlen halál és a párbeszéd, mint korai virágok, koszorú fonnak a halálba kényszerülök feje fölé. A beográdi társadalom képe ez, egy pár önkényesen felvázolt jelenet két család életéből — ha mélyen analizáljuk, sok család életéből is — és mert képek: a mellékeseemények érdekes, erős, keserű és kegyetlen tragédiája kerekedik belőlük. Szerves és egész dráma. Bizonyos, hogy benne Velmar-Jankovity meg nem alkuvó, a mindennapba bele nem nyugvó világ-szemlélete tökéletes kifejezést nyert.

A kis, lelki drámák heves lendületéről a nagyméretű kor-komédiáig és aztán a polgári társadalom egymásbaitkőző zavaraiig ... ez Vladimir Velmar-Jankovity szélesen ivelő, dráma-írói oeuvreje. Az elbeszélések és az a beográdi városkép, amiről néhány hónappal ezelőtt írtunk itt*, egészítik ki a mai jugoszláv irodalomból érdekesen kiemelkedő írói portróját, aminek legjellemzőbbje: a modern nagyvárosi ember lelki alkatának és állapotának délszláv íróársaitól merőben különböző kifejezési formája.

Beograd, 1940 július közepén.

KÁZMÉR ERNŐ

* »Pogled s Kalemegdana,« (»Kalangya«, 1939. októberi szám).

HARMADIK SZÁMU KÖZELLENSÉG

— Részlet VI. *Velmár-Jankovity* »*Državni neprijatelj broj 3*« című komédiája kilencedik jelenetéből. —

(*Dr. Tom Kastro egyetemi tanár és Fischer, a Wormstrong & Lloyd társaság megbizottja beszélgetnek*).

TOM: Beszélgetésünknel használja mindjárt a harmadik fokozatot. Az első az, amikor cége megbizottjaként hazudik, a másik pedig elhiszi. A második, amikor hazudik és a másik úgy tesz, mintha azt közös »magasabb« érdekből elhinné. Ugy-e, így van? A harmadik fokozat pedig az, amikor őszintén beszél.

FISCHER: Erre csak akkor van szükség, ha felsőbbrendű emberrel van dolgom. Ez az Ön esete, bár nincs érdekében. Ez igen kinos beszélgetés.

TOM: Én csak ebbe megyek bele. Tehát mindenekelőtt mondja meg nekem, akadt-e nálunk olyan valakire, akit nem tudott megvásárolni?

FISCHER: Nincs éppen a legjobb véleménnyel cégünkről.

TOM: Pénzünkkel megmérgezték közéletünket. Lelkeket és gerinceket törtek a haszon szolgálatába.

FISCHER: Azt kívánta tőlem: legyenek őszinte. A pénznek ma mindenütt osztatlan sikere van, azért ne legyen olyan rossz véleménye honfitársairól. Ebben a tekintetben cégünk nem tesz különbséget az Ön vagy a saját országa között. Amit Önök megvesztegetésnek bélyegeznek, azt mi üzemköltségnek nevezzük. Az

összeg nagysága és az emberek becsületessége a mi cégünknel egyáltalában nem jön számításba. Ha néha fel is adjuk az üzletet, az semmiesetre sem történik azért, mert nem volt sikerünk, hanem egyedül azért, mert politikánk magasabb szempontjain át, számunkra már érdektelenné vált.

TOM: És ha én lennék uralmon, engem is megvásárolnának?

FISCHER: Elvben senki sem kivétel. Mindenkinek megvan a maga gyenge oldala. Gyakran éppen az a leggyengébb, ahol a legerősebbnek látszik.

TOM: S hol az én gyengém?

FISCHER: Önt a becsületességen és az érdektelenségen át lehet megfogni. Ez ugyan a nehézsúly fogalomkörébe tartozik, de éppen ezért gyakran a legolcsóbban végzünk vele. Ezenfelül, amikor hatalomra kerül, nem lesz szükség arra, hogy mi szabjuk meg a taksát. Legjobb barátai elvégzik ezt helyettünk.

TOM: Vannak az én embereim között is árulók?

FISCHER: Az emberei között, ma és amidőn uralomra kerül — nagy a különbség. Ha vannak hűséges barátai, ne csináljon belőlük minisztereket, mert akkor biztosan elvesziti őket. Nincs szó árulásról, csupán idővel az Önhöz legközelebb állók lesznek hajlíthatatlanságának és lelkiismeretességének kártevői.

TOM: De addig már győz az Eszme és semmi sem veszhet el.

FISCHER: Ha nem csupán a védelemben és a lázadásban, hanem a hatalmon is tovább akarja vinni eszméit, akkor jó lesz, ha egy kicsit bemooskolódik.

TOM: O, Fernando, Fernando...

FISCHER: Hogy mondta? Igen. A hatalom nem műhely és nem egyetem. Az eszme addig a legigazságosabb, amíg nem kerül hatalomra. A hatalommal csak elsatnyul. A hatalom valóban azt csapja be a legjobban, ami az uralomhoz segítette.

TOM: Furcsa, hogy Magával is egyetérttek.

FISCHER: Barátok nélkül az uralomra! Különben elvesziti vagy arra kényszerül, hogy az ESZME nevében tapossa el őket.

TOM: Van még a Wormstrong & Lloyd cégnek más hasonló tanácsa a részemre?

FISCHER: Hatalmas cég. Több mint cég. Nemzetközi tényező. Óriási tapasztalatokkal. S amikor nem szállít ágyukat, ki és beforgatja a kormányokat. Az Önök nemzeti határokkal és felségjogaikkal színes térképeik, számára nem léteznek. Neki és szövetség-

geseiknek saját térképeik, saját székhelyeik vannak. Mi Önnel soha sem dolgozunk égálra. Vagy ellenségünk s akkor eltiporjuk, vagy gyenge, akkor kiszákmányoljuk. Higyje el, ez a magas és alaposan kidolgozott uralkodói érzés.

TOM: Milyen kár, hogy nem tudok odáig felmagasodni.

FISCHER: Valóban, Ön még mindig elavult, nemzeti alapon dolgozik. Mi már magasabb elvek alapján tevékenykedünk, mint akár a nemzeti vagy a nemzetközi. Nekünk mellékesek a nemzeti érdekek, azok, amelyek minden állásponton át érthetőek. Az emberek úgy vélik, hogy saját országuk javáért küzdenek és ez gyerekjáték. A népek gyermekek. Azt hiszik, hogy fejük felett istenek és mennydörgések, közben nem érzik a láthatatlan hatalmat, azt a királyi erőt, amely a mindennapot uralja. Ez vagyunk — MI!

TOM: *Szén. Nafta. Ágyu. Kaucsuk!* És így tovább!

FISCHER: Nem. Az ügy sokkal előnyösebb. Van a világon néhány különösen hatalmas és kivételesen bátor ember, akik a legvékonyabb, de ha sgy kívánja, akár a legvastagabb fonalat is kezükben tartják. Tartják és ez minden. A többi azután úgy történik, ahogy ők mondják.

TOM: Nem ahogy ők mondják, Fischer, hanem ahogy Isten akarja.

FISCHER: Isten nem törődik a részletekkel. Nagyjából elrendezte a dolgokat és a részletek befejezését enyéimre bízta.

TOM: Az ő fonalaik is összekuszálódhatnak.

FISCHER: Istenemre, nehezen. Hagyják, hogy a népek és vezetők abban a tévhitben ringassák magukat, hogy saját földjükön teljesen szabadon csinálhatják azt, amiben kedvük telik. Valóban azonban azt teszik, amit a mieink akarnak. Természetesen. Wormstrong & Llyod cég csupán egy láncszem... de a dolgok úgy mennek, ahogy azt mások akarják, kedves Castro! Ahogy mások akarják.

TOM: Nem sokáig.

FISCHER: Ime, például az Ön esete. Nekünk, Wormstrong & Lloydnak, a nagy hatalmasok kis végrehajtó közegeinek, alkalom adatott arra, hogy az Önök ügyes-bajos dolgaival, saját számlánkra szórakozhassunk. Jól tudjuk, hogy legfőbb gondja: országának a szomszéd hatalom gazdasági elnyomása alól való felszabadítása. Bár ehhez a nagyhatalomhoz jelentős érdekeink fűződnek, mi mégis támogatjuk Önt törekvéseiben, mert valamelyes magasabb számítá-

sunkba személyét pillanatnyilag, mintegy kedvező alkalmul, beszámítottuk. Ez a számítás tul van minden nemzeti gondolaton. Nem is nemzetközi. Társadalomfeletti sem. Általában, tul van minden eszmén... , valósággal földrészfeletti. Mivel Önnek ebben a számításban kedvező helyzete van, használja ki ezt az alkalmat és csak ugy mellékesen, apró nemzeti és társadalmi gondocskáit is megvalósíthatja. Ki tudja — holnap talán a dolgok másfelé fordulnak... és az Ön sikereinek befellegzett. Mert hiszen, az nagyon kevésbé függ Öntől.

TOM: Mily élvezettel akasztatnám fel Önt.

FISCHER: Nagyon kedves, hogy őszinteségemet hasonlóval iszonozza. Ha talán egyszer megunná, hogy a hazát szolgálja... *tudja, ez a kicsinyes világ, az a világ, amit ugy hívnak, hogy haza*, beajánlhatom Önt cégemnek, Wormstrong & Lloydéknak. Segítségükkel elérheti majd azokat a legnagyobbakat is, akiknek én még a közelségükbe sem férközhettem. Mint kiábrándult és haragos, magas rangot érhetne el náluk. Most, mint az eszmének képzelődő rajongója, egyáltalában nem jöhet számításba.

TOM: Ez annyit jelent, hogy erről a földről el kell tűnni annak, a Maga néhány legmagasabbjának, aztán rend lenne ezen a földön.

FISCHER: Még több zürzavar. Megmondottam Önnek, hogy nem való az a bizonyos harmadik fokozatu beszélgetés. Ime, csak ingerült lesz tőle az ember. Belátom, hogy valóban utálatos: alkotmányokat és törvényeket hoznak a népeknek s amikor meghallják, hogy mindez kitől ered, életük minden nemes küzdelme értelmetlenné válik. Ez valóban bosszantó. Éppen ezért indítványozom, térjünk át az üzletre. Végül is, kisebb és közelebbi célokért is kell élni. Hatalomra segítjük Önt, ha petróleumkutatási készülékének terveit átengedi nekünk.

Fordította: **Kázmér Ernő**

NÉMETH LÁSZLÓ : „SZERDAI FOGADÓNAPJÁ“-NAK MARGÓJÁRA

»Az én bosszum: a mű« ezzel a fogadkozással fejezi be Németh László önéletrajzát és számol fel egy magatartást, melyet általában félreértettek, s mely miatt annyi támadás érte. Értelme, hogy nem személyeskedik többé. Nincs ráutalva arra az elégtételre, arra az alapiában véve méltatlan bosszura, mely neki a világgal való közvetlen leszámolás. Hiszen író. Ha bosszura szomszadjok, arra ezer és egy mód van, a nélkül, hogy vén asszonyként perlekednék az igazságért. A személyes érdekelttség mindig gyanus. Néki tehát amennyire csak lehetséges, nem lesznek többé személyes ügyei.

Amióta ez a bejelentés megtörtént — nem is olyan régen — Németh László minden jel szerint felszabadult, s eddigi termékenysége hatalmasan megnövekedett. Nem tuzok, ha azt állítom, hogy alig győzöm az olvasást abban az iramban, melyben ő az írást. Írásai egymásután látnak napvilágot: »VII. Gergely«, »Papucshős«, tanulmány Berzsenyiről. »Kocsik szeptemberben«, »Alsóvárosi bucsu«, »Kisebbségben« »Szerdai fogadónap«.

Sikerült-e Németh Lászlónak betartania fogadalmát? Voltaképpen tisztázásra szorul az is, hogy mit értett e fogadalom alatt? Annyi biztos, hogy fent idézett műveiben szó sincs semmiféle személytelenségről. Németh László minden írása továbbra is átlátszó kulcs-regény, amelynek háttérében az író életének szereplői és kulisszái állnak (A helyzet talán lényegesen más lenne, ha önéletrajzát nem adta volna közre). A »Szerdai fogadónap« Barbián Miklós-a mögül minden kendőzés, a vonatkozások gondos eltüntetése és meghamisítása ellenére is Babits Mihály jellegzetes alakja bontakozik ki, meglehetősen éles körvonalakban, nem is szólva arról, hogy a Barbián Miklós név is mennyire Babits Mi-

hály nevét hallucinálja, nemcsak azonos kezdőbetűivel, rokonhangzásával, de jellemző szlávós-romános idegenszerűségével is. Berzsenyi tanulmányának hőseiben is lehetetlen fel nem ismerni a Németh-Babits ellentét szereplőit.

De mit jelent mindez? A kérdés nyilván az, hogy alkotóművész-e Németh László vagy egyszerűen irodalmi terrorista. Teljes meggyőződésünk szerint az előbbi. Alkotóművész, akinek zsenije páratlan a maga nemében. Ha pedig úgy van, nincs helye semmiféle vádaskodásnak. A lángelme: törvénye önmagának, akinek eszközei, amelyek által megvalósul, bizonyára nemcsak szentek, de elengedhetetlenek is: feltételek. A lángeszme feltételei... Aki a lángelmét holmi jámbor kotlóstyuknak képzei, olyanformán, hogy az személyes indulatoktól háborítatlanul, isteni érdektelensége és megkísérthetetlensége magaslatán él, egy elvonatkoztatott világban, az aligha jutott közel a kérdés lényegéhez. *A művészi teljesítmény éppugy a létért való küzdelem egyik tünete, mint bármely élettelenség.* A művésznek legfeljebb az érdekelttsége mástermészetű. Jóllehet, merőben szélmalomok ellen hadakozik, de harca feltétlenül jogosult, lévén a létjogosultság egyetlen és legfőbb mértéke az a súly, amellyel a dolgok az alany megítélése szempontjából latba esnek. A szenvedés lehet merőben valamely örület, beteges érzékenység, tultengő önérzet eredője, de mint érzet, többé kétségbe nem vonható, és meg nem cáfolható. Mondd, hogy a művészt, a lángelmét gyógykezelní kellene, kigyógyítani rögeszmés megszállottságából... Végre is, mért ne lenne ez okkal-móddal lehetséges? Csakhogy ölni nemcsak fegyverrel lehet. *Ugy kell lennie, hogy a művész maga is ragaszkodik »örületéhez«.* Hiszen éppen ez a ragaszkodás, a szertelenségnek és holdkóroságnak ez a hajthatatlansága tette őt rendkívüli emberré és rendkívüli értéké: művésszé, lángelmévé. Kívánhatjuk-e tőle, hogy feladja helyét, ami végső fokon: önmagával való azonossága feladását is jelenti? A kívánság képtelen és megvalósíthatatlan. Itt mit sem lehet többé visszacsinálni, bármely kívánatosnak látszanék is egyébként, talán magának a művésznek egyes megpróbáltatottabb lucidum intervallum-os pilanataiban is. Ha olvassuk Németh László írásait, sorstársi mivoltunkban is lépten-nyomon szörnyülködünk kell a sorsüldözöttségnek és elkárhozottságnak azon az állapotán, mely benne tombol és arra kényszeríti, hogy azzal egyensúlyt tartson. Amit egy-egy ilyen Németh László sorsában elvállalt, az elég lenne legalább ezer másíknak arra, hogy nyomorultul belepusztuljon. Egyetlen kiragadott példa a regény hőset, Pétert, akit nyilvánvalóan önmagával azonosít, a természetrajz-tanára »halálosan« megsérti. Ez a sértés alapjában véve tudatlan és szándéktalan, de az ifjú lelkében szörnyű felfordulást csinál. Mindössze annyí történik, hogy a tanár, szokott modorában, alkalomadtán vele szemben is megened bizonyos fölényes hangot, kifigurázza. Tehát csak nem tesz különbséget, nem bánik vele a rendkívüli tehetségnek kijáró tisztelettel és megbecsülés-

sel, amire pedig ő magátólértetődőleg igényt tart. Péter önéretén ez a sérelem halálos sebet ejt és minden sejtje, minden idegszála elégtételért liheg. Ez az elégtétel a sérelem természetéből következik. Péter megtudja, hogy a tanár irt egy természettudományvet a felsőbb osztályoknak és nyomban hozzáfog, hogy annak anyagát — amelyből minden valószínűség szerint maga a szerző sem tudna hibátlanul idézni — az első szótól az utolsóig — bámulatosan rövid idő alatt — bemagolja. Ez az ő bosszúja. Be akarta bizonyítani, hogy a sérelem méltatlanul érte. A dolog valami uton-módon kitudódik — talán ő maga »jelentette fel« magát — és az a tanár, aki őt ebben az ügyben maga elé idézi, fejcsoválva jegyzi meg: »Micsoda országfelforgató lesz tebelöléd!...«

Mi egyéb is lehetne? *Aki így szenved semmiségektől* s ekkora bosszuvágygal hat vissza rájuk, annak a sorsa egyszer és mindenkorra beteljesedett. Aki ennyire védtelen és kiszolgáltatott, s ugyanakkor ennyire érzékeny és becsvágyó, az összetevőiben és jellem-meghatározásaiban tipikus papiros-ember. *akinek a papiros egyetlen és nélkülözhetetlen lételeme*, mint a hálnak a víz, vagy a madárnak a levegő. Nincs kibuvó, hátsó aító. *Ő csak papíron boldogulhat az életével; csak papíron állja meg a helyét és csak a papíron érvényesülhet azzal a sullyal*, amelyre minőségénél fogva tart igényt, mert erre egyéb helyzeti erő hiányában a valószínűség életben képtelen. Így lebeg élet és papiros között, Mohamed koporsójaként, szívében állandó Isten- és lángelmekáromlás sérelmeivel, örök hadiállapotban mindazzal szemben, ami ellene tör s őt elveszíteni, megsemmisíteni igyekszik. Élete azzal telik el, hogy védi a megérdemelt helyét, visszautasítva és kellő értékükre szállítva le az élet méltatlan piszkolódásait. Ez az elégtétele s egyben az a gyógyító ir és kötés a sebein, amelytől a különben rendszerint jelentéktelen karcolás, mint a cukorbetegség esetében, halálosan elmérgesednék. Ez a feladata és ez az, amit művészetnek, művészi alkotásnak nevezünk. Ha tudni kívánjuk: ezért alkot a művész. Vedd el tőle azokat a személyétől elvonatkoztathatatlan indítékokat, amelyek harca és bosszúra készítik, váltsd meg szenvedéseitől, gyógyítsd ki beteges rögeszméiből, és elvett tőle a művészetét is, megsemmisítetted minden arra irányuló akaratát és becsvágyát, hogy nagyot és rendkívülit alkosson.

Kisbéry János

ŐSZI VASÁRNAP DÉLUTÁN

Az asszony a szobában ült, az ablaknál, csipkefüggöny mögött, azon keresztül nézett az utcára. Kora-ősz volt, vasárnap délután, a fákról zizzenve peregtek a megsárgult, száraz levelek, sebesen, mint az orsó, s az emberek siettek, mert hűvös volt már. Bolyhos horgolt kendőjét fázósan huzta össze magán az asszony és olykor felállt, arcát egészen közel tolta a függönyhöz, mert az ólmos szűr-keségben alig ismerte meg a tovatűnő embereket.

Különben egykedvűen ült, talán bánatosan is, mint minden fiatalon özvegyiségre jutott asszony ősszel, vasárnap délután. Moziba kellene menni, gondolta, jól elmúlnék az idő, de aztán eszébe jutott, hogy nincs, aki megetesse a hizókat, a cseléd kimenőt kapott, pedig öt órára be kell önteni nekik a kukoricát, mert addigra olyan visitást csapnak, hogy a hetedik szomszédba is elhallatszik és ha nincs otthon senki, még képesek kitörni az ólból. A gyerekek nem is mer szólni, hogy maradjon itthon az egyszer. Egyéb gondja sincs annak, s még hozzá vasárnap délután. Hiszen nagy fiu már, pelyhes az álla, most forr annak a vére és ezer apró ördög huzza, csalogatja hazulról. De estefelé majd eljön Péter, addig csak első-rakozik valahogy.

— Béluci — kiáltott a másik szoba felé, ahonnan fiókok csapkodását hallotta — mit keresel fiam? Miért nem szólsz, ha kell valami, tudod, hogy nem szeretem, ha rendetlenséget csinálsz.

Először valami fojtott hang felelt vissza és az asszonynak a szemét is össze kellett huznia, arcát a hang irányába fordítania, hogy megértse, azután nagy robajjal kinyílt az ajtó és megállt benne egy hórihorgas kamasz térdnadrágban, kötött mellényben, a fiéjn ferdére vágott kalappal.

— A söréteket keresem a puskámba, anyu — mondta a fiu kicsit nyafogó hangon, mert gyanította már, hogy az anyja nem szívesen engedí el a nagyszerű kirándulásra. — Cservenka bácsi vadászni hívott. A Gradina alatt tud egy barát, tele van szárcsával meg vadkacsával, azt mondta szűz terület, annyit lövünk,

amennyit akarunk. Guszti is velünk jön meg Lehotzky bácsi...

— Jaj, megint micsoda ötlet — siránkozott az asszony, — s engem rázzon a hideg az aggodalomtól. Nem engedlek és kész!

— De anyu — hízelt a kamasz majdnem sirva és odament az anyjához, átölelte a nyakát és az ölébe ült — meglátod hozok neked szárcsát és holnap paprikást főzöl. kilenc órára különben is itthon vagyok, meglátod. — Hosszu ujaival cirógatni kezdte anyja arcát, s hízelt hozzádörgölözött. De anyu — kérlelte, majd durcásan toppantott a lábával.

— Inkább maradj itthon — válaszolta anyja reménytelenül, de már félig beleegyezően — s hogy kedvében járjon, elkezdte dédelgetni, mint annyszor régebben gyermekkorában.

A fiu hagyta, hogy eljátszogatson vele, tudva, hogyha belerintgatja magát ebbe a hangulatba, utána mindenbe beleegyeznek. Nagy gyakorlata volt már ebben. S miközben hosszú bakancsos lábait a padlón csuszálták, szempillái alól éberlen leste anyja arcát, várva a kedvező pillanatot, midőn kiszabadíthatja magát ölelő karjai szorításából, s vállára veheti a flóberpuskát, hogy elmenjen a többiekkel vadászni.

— No jól van te csibész, jól van. — mondta végre az asszony olyan hangon, mintha hirtelen álomból ébredt volna, valami szép álomból és elhúzott hangjában még benne volt az öröm halk rezgése — de bele ne essél a vízbe. És vigyázz a puskára is, jaj Istenem, de komisz kölyök vagy, mennvi bajom van veled...

A fiu egyetlen ugrással az aitonál termett, onnan integetett vissza fékezhetetlen jókedvében csibészesen: pa-pá, pa-pá — aztán kitárta kariját, mélyen meghajolt és azt mondta: Bon soire Madam!

Az asszony felkelt helyéről és az ajtóhoz ment. Legszivesebben kikísérte volna ezt a betyárt az utcára, utána nézett volna, hogyan fest puskával a vállán, de mire ő megfogta a kilincset, addigra már akkora dördüléssel vágódott be a kapu, hogy az egész ház rengett belé. Így, mit tehetett volna egvebet, fel-alá sétált a szobában, ledobta a kendőt is magáról és énekelni kezdett. La-lalla, tralalla — dudolta és olyan mozdulatot tett, mintha táncolni akart volna, keringőzni, mert egy pillanatra talán úgy érezte, hogy tükrös bálteremben van és keringőt játszik a cigány. la-lalla-tra-lalla, s meg is feledkezett róla, hogy odakint ősz van, behúzott nyakkal sietnek az emberek és a járdát kétszer kell söpörni naponta, mert tele van falevéllal. Megfeledkezett arról is, hogy moziba akart menni, s megfeledkezett az unalomról is, amely kinzóbb, mint a betegség. Valósággal boldognak érezte magát. De meddig tartott ez a boldogság? Egy percig vagy addig sem. Éppen hogy párszor végigsétált a szobán, megállt a tükör előtt és megigazitotta szőke hajkoronáját, végigsimitott almazöld atlasz pongyoláján, jobban összehuzta telt keblén a kivágást, s kissé megriszálta magát, ahogyan fiatal lányok teszik, mielőtt kimennek az utcára, mert így vigyáznak kecses írásukra. De amikor szembenézett magával, tengerkék szeméből egyszerre eltűnt a fény, s mintha husos ajka

is lefittyedt volna kissé. Ez vagyok én, gondolta és elszomorodott, mint Anna Karenina annyiszor a tükör előtt. Éneklő hangja is egészen megváltozott, amikor lemondóan legyintett és felsóhajtott: Ó Istenem!

Aztán végigdobta magát a diványon, karját a feje alá huzta és nézte a mennyezetet. Eszébe sem volt, hogy megigazítsa ponyvoláját, amely egy kissé felcsuszott és megmutatta formás lábikráját, gömbölyű térdét, olyan egyedül volt, hogy nem kellett törődnie semmivel.

Igy mulott az idő, ha lassan is, de baktatott a délután, hogy helyet csináljon az estének, odakint finoman ereszkedtek a ködök, rétegekben, először a fák lombjait csavarta sötétbe, aztán a házak tetejét és itt-ott már kivilágosodtak az ablakok. Az idő mulik, az óra jár, akármilyen unalmas az élet. Az asszony tán el is szenderedett, álmodott is talán valami furcsát, ami szokása volt, amikor a hűzők elkezdtek röfögni és ki kellett menni odaszórni elébük a kukoricát. Azután ismerős csengetés hallatszott, megérkezett Péter, az agglegény tanár, aki neki egyetlen barátja volt.

— Kezeit csókolom, Nusi — köszönt a tanár és angol pipáját kivette a szájából, az ernyőt pedig a karjára akasztotta, — mi szépet csinál Nusi?

— Itt dolgoztam kicsit a ház körül — felelte unottan és a fejéhez kapott, mintha migrén bántaná, — mindig akad valami dolog. Holnap például a szállásra kell mennem, megkezdődik a kukoricatörés, már hajnalban fölkelhetek.

— Hm, hm — hümmögött pipája mögül a tanár — ccc, ccc — sziszegte azután, éppen csak úgy, mintha a pipája szőröcsögne, mert nem volt nagybeszédű ember. Be is mentek mindjárt a lakásba, az asszony még sopánkodott kicsit, a tanár pedig sziszegett és cuppogott az agyari között és néha azt mondta: nehéz az élet drága Nusi, aztán leültek kártyázni. Így szórakoztak minden vasárnap este hat éve már, csak nyáron mentek a ligetbe sétálni, nézni a járókelőket, de ősszel ugyebár jobb a szobában. Az asszony likőreket tett Péter elé, mert a tanár szerette a pálinkaféléket, s elkezdték a játékot.

Szótlatlanul, némán kártyáztak, a tanár megvolt a pipájával, az asszonymak meg másfelé járt az esze. Hogy ő milyen egyedül van, arra gondolt, s hogy tulajdonképpen mit-is akar vele ez a maffa Péter már hat éve? Olyan álmos, langyos, lusta ember, békavérű, ahogy mondani szokás, megposhad minden körülötte, megkocsonyásodik, aki ennek a közelébe kerül. Még a szó is szét-esik a száján: Nusi, amit pedig oly jólesett hallania, régen, oly pikánsul hangzott, simogatóan ez a becézés, mintha megcsókolták volna a fülcimpáját.

— Piros! — kiáltotta szinte dühösen és az asztalra csapott — mégegyszer piros — s uira lecsapott, a tanár meg tökkel, makkal és zölddel válaszolt.

Ezalatt a gyerek élte a világát kint a határban. Jó messzire mentek csakugyan, tán öt kilométert is megtettek és egy óránál tovább nem is vadászhattak. Szerencsére közel volt a csárda, oda mentek. Az öregeknek az különben is fontosabb volt, mint a szár-csa, mert szép csárdásné mérte a bort.

Az öreg Cservenka mindig talált valami ürügyet, amivel oda-csalogathatta a csárdásnéét és akkor olyanokat mondott neki, hogy az ember majd szétpukkad a nevetéstől. Béla még nem volt soha ilyen társaságban, hát most igen jól érezte magát. Lassan belejött ő is a dologba, s még rá is kacsintott a csárdásnéra.

— Gyerek, gyerek, az orrodra verek! — mormogta Cservenka tréfásan. — Még hátadon van a tojáshéj, mit akarsz?

— Micsoda?! — sértődött meg Béla és elkapta a poharat, fenéki-kiitta, majd újra töltött mindenkinek és azt mondta: — Na eksz, Józsi bácsi, eksz!

Ittak, dohányoztak, mókáztak.

A csárdásné kinyitotta az ablakot. Böven és vastagon ömlött be az őszi levegő, bomlott már az avar, érezni lehetett erős, rot-hadó szagát, s a kocsmárosné hordóiban erjedt már a cefre.

— Még nyílnak a völgyben a kerti virágok. Még zöldel a nyárfa az ablak előtt — szavalta Lehotzky, mert ha ivott, szeretett verseket mondani. Közben nagyokat kortyoltak. A gyerek is ivott, belemelegedett a legénységbe, nem is látszott raita, hogy részeg.

Pedig már későre járt az idő. A tanár régen haza ment, már ágyában feküdt, s a pislogó lámpa alatt Gobineau Parasztlázadásából olvasott pár oldalt elalvás előtt. Az asszony ismét az ablaknál ült, de most már nem nézett ki, hallgatódzott, minden ideg-szállal figyelt, mint egy jó öreg macska. — Hol van ez a gyerek, Istenem, hol lehet. — törte az eszét, mert lassan már éjfél felé közeledett és mindenféle rémképeket látott maga előtt. Csak nem történt valami szerencsétlenség, véletlenül golyó találta el és ott fekszik valahol szegényke sebesülten, piros vérében. Ó, minek is engedte el, most tépelődhet, gyötörheti magát. Egész testében remegett, fogai vacogtak és legszivesebben elindult volna az éjszaka-zába, megkeresni, mert már nem lehetett kibírni a szörnyű vára-kozást és a borzalmas rémképeket. De hogyan menjen, amikor a lábára sem tudott állni, olyan gyenge volt a réműletttől. A leg-szivesebben kiabált, sikított volna torka szakadtából.

Aztán végre az ezer idegen neszből egy ismerős jutott el a füléhez. Még messze lehetett a gyerek, de azért megismerte lép-teit. Ő az, biztosan ő. A sarokról a hangját is hallotta, vidáman kurjongatott valaki után, bucsuzkodott a társaitól. No, majd ad ő neki. Ilyet csinálni, éjfélig elmaradni. Ki hallotta még ezt? No csak gyere haza, majd lesz nemulass, — gondolta és egyszerre elmúlt a vacogása, nem is remegett többé, sőt nevetett már magán, hogy micsoda rémképeket látott. De nyílt a kapu, nehéz léptek döngtek az előszobában és ő már az ajtóban lecsapott a fiura:

— Hol vagy, te csibész ilyen sokáig? Éjszaka vetődsz haza, mint a korhelyek? Hát van *telked?*!

— Hohó, — állt meg a gyerek szétvetett lábakkal és olyan nagy volt most, olyan hatalmas, ahogy a puska félrecsuszott a vállán és mutatóujját tréfásan a levegőbe emelte. — Hohó, vasz szagt der bakter? — A hangja is szokatlanul mély és érdes volt, mint-ha férfi lenne. Még tetszett is az asszonynak a betyár, hogy ily helykén állt a homályos előszobában és viccesen fenyegette az ujjával. De nem mutatta ezt, csak mégegyszer rászólt, csendesebben: No gyere fekiüdj le, hiszen még részeg is vagy a tetejébe, látom.

Sulyos, kemény léptekkel ment anyja után a fiu, mint az igazi vadászok, amikor éjszaka hazatérnek, aztán megállt a szoba közepén és beleszimatolt a levegőbe:

— Megint itt volt az a pasi?! — kiáltotta nyersen, gorombán és kegyetlenül, mint valami zsarnok.

— Kiről beszélsz? — kérdezte az anyja, mintha nem tudná, kire gondol a fia. Eddig még sohasem beszélt így vele s ő most egy kis büntudatot érzett, maga sem tudta miért.

— Az a pipás manusz megint itt rontotta a levegőt, érzem!

— Ugyan fiam, ugyan — csititgatta csendesen az asszony — miért bántod azt a szegény embert, hiszen nem vét az a légynek sem.

— Ne lássam itt többször, — dörögte amaz, mint aki tudatában van óriási fölényének, tudja, hogy ő az ur a házban és nem tűr meg semmi ellentmondást — mertha mégegyszer eljön, galérljánál kapom el és kiakasztom a spájzba a szalonnák közé, hadd száradjon össze!

Az asszony egy szót se szólt többé. Levette a hátizsákot a fiuról, kiszaladt a konyhába, lábvizet hozott neki és valami nagy melegség öntötte el közben belülről. Legszivesebben odaborult volna a mellére a kamasznak, ennek a komisz férfinék, mint ahogyan egykor az apja és a férje mellére bujt. Ezt szerette volna most is, nem tehetett róla.

AKIKTŐL ELVETTÉK A FÖLDET ÉS AKIKNEK ODAADTÁK *

A földbirtokreformot felületes megítéléssel és különös előszere-
rettel a világháború egyik következményeként szeretik emlegetni.
Pedig a *földosztást* nem csupán a négy évig tartó világhétség siet-
tette, hanem a falu egészségtelen társadalmi és gazdasági helyzete,
amely halaszthatatlan rendezésre várt. A földosztást tehát ezek-
ből a szempontokból kell vizsgálni és értékelni. A földosztásban
az emberiség egész történelmében keresztül húzódó földéhség jut
többé-kevésbé átmeneti megoldáshoz, nem végleges, csak egy
időre szóló rendezéshez, mert annyi földet még nem használtak
fel, hogy minden igényt ki lehetett volna elégíteni. Hiszen az elég
magyaránynak nevezhető jugoszláv földosztás után még több
százezer földművesnek nincs saját földje, s a legtöbbször a kiosz-
tott föld sem ad nyugodt megélhetést.

A háború után Délkelet Európában — Oroszország kivételével
— *két és félmillió parasztgazdaság létesült. Vagyis a föld azoké
lett, akik ténylegesen megmunkálják.* A földosztás ezzel egyide-
jűleg erősítette a földműves demokráciát, ami a termelésben is
mindinkább kifejeződik. A jugoszláv földbirtokreform munkája
ugyan még nem fejeződött be, de a végrehajtásnál ugyanazt a célt
igyekeztek elérni, mint a többi földosztó államokban: a kis gaz-
dasági egységeket életképesé tenni, a nemzeti elemeket erősíteni
és a tulnyomóan idegen nagybirtokosoktól függetleníteni. Bosznia-
ban, Hercegovinában, Dalmáciában és Délszerbiában még ennél is
nagyobb jelentősége volt a földreformnak: *megszüntette a job-
bágyságot, amely sok százezer család számára középkori sorsot
jelentett.* A jugoszláv földbirtokreform eredményével foglalkozó

*Lásd cikkírónak a Kalamgya 1938. március—április és májusi számaiban megjelent, idevágó tanulmányait.

szakírók azt állítják, hogy a földosztással sikerült a termelést is fokozni, ami alapos cáfolata azoknak a gyakran hallható s főképp a nagybirtok-rendszer védelmezői részéről elhangzott állításoknak, hogy csak a nagy- és középbirtokok biztosítják a többtermelést, míg a kisbirtokok a termelésben visszafejlődést jelentenek.

A földosztás előtt a Duna- és Szávabánságban, a két legjelentősebb mezőgazdasági vidéken, a birtokelosztás két ellentétes végetet mutatott. A két vidék — nagy és törpe birtokok hazája volt. A Dunabánságban 210.000 kisbirtok nem egészen 500.000, 336.618 nagyobb birtok pedig 2.143.039 hektárnyi területet ölelt fel. Ez azt jelenti, hogy a *földbirtokosok 62,7%-a a földnek mindössze 21,36%-ával rendelkezett*. A Szávabánságban 321.699 birtok területtel nem haladta meg egyenként az 5,5 hektárt, 423.849 birtok 76%-a pedig kimondottan törpebirtok volt. A szávbánsági 1.766.351 hektárnyi földből a törpebirtokosok csak 39,3%-kal rendelkeztek.

A kis és törpebirtokosok száma ma is jelentős, pedig a földosztást jórészt befejezték. A Duna-, Száva- és Drávabánságban ma 5.200.000 hektárnyi föld van magánkézben. Ebből alig 600.000 hektárt vett igénybe a földbirtokreform. A földosztás tehát nem okozott nagyobb eltolódást a birtokviszonyban. Ezért beszélnek megint sokat újabb földosztásról és a maximumok csökkentéséről. Az 1931-es népszámlálás adatai szerint a *Dunabánságban még 107.264 földművescsaládnak, az egész országban pedig 193.455 földművescsaládnak nem volt saját földje*.

Milyen változásokat hozott a vajdasági földbirtokreform?

Bácska, Bánát, Baranya és Szerémség területén találta a földreform a mi fogalmaink szerint a legtöbb nagybirtokot. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint ugyanis a Vajdaság lakosságának 38,3%-a földnélküli szegény, szolga, mezőgazdasági munkás, napszámos vagy béres volt.* *Setyerov* Szlávko dr. kiszámította, hogy ebben az időben csupán Bácskában 57.631 földnélküli nincstelen család élt. Ezek nemzetiségi megoszlása: 13.701 szerb, 626 bunyevác, 3144 szlovák, 23.856 magyar és 10.475 német.** Az adatok nyilvánvalóan hézagosak és nem mindenben helytállóak, mert az elég nagyarányúnak mondható földosztás után is még jelentékeny szláv ajkú földművesnek nincs földje, *nem beszélve a kisebbségekről*. *Setyerov* további közlése szerint Bácskában ebben az időben mindössze 28.297 olyan kisgazda élt, aki tíz holdig terjedő birtokon gazdálkodott. Ezek közül 6774 volt szerb, 2543 bunyevác, 2180 szlovák, 9986 magyar, 6174 német nemzetiségű. Ugyanekkor 365

*Koszićs Mitrko dr.: »Osnove ekonomske politike.«

**Setyerov Szlávko dr.: »Deset god'na naše agrarne politike.«

nagybirtokosnak volt 200 holdnál nagyobb birtoka. összesen 373.000 hold terjedelemben. Ezek közül 50 szerb és 23 bunyevác nemzetiségű, a többi magyar és német. Az 1931-es népszámlálás már a következő képet mutatja: A Dunabánságban 336.618 gazdagság volt. Ezek közül

25.922	0,5,
27.561	05--1,
53.347	1--2,
104.015	2--5,
71.545	5--10,
38.172	10--20,
13.821	20--50,
1.560	50--100,
147	200--500, és
52	500

hektárnál nagyobb terjedelmű.

Az egész országban a megmunkálható föld 10.645.980 hektár, ebből a Dunabánságra 2.143.039 esik.

Mivel az európai értelemben vett nagybirtokok azokon a területeken feküdtek, amelyeket északi országrészként emlit a földbirtokstatisztika, a legerősebb földosztás először itt kezdődött meg; Risztics Teofán dr. *) azt írja, hogy bár a föld megmunkálása a Vajdaságban korszerű eszközökkel, gépekkel történt, az olcsó munkaerő még sem maradt kihasználatlan. A nincstelen földmunkás ennek ellenére szívesen otthagya a földet. Ezért kellett ajánlódékföldhöz segíteni, hogy a faluhoz kössék és a városbaözönléstől visszatartsák. A földbirtokreform rendelkezései szerint az északi országrészekben feloszthatók mindazok a birtokok, melyeknek termőföldje meghaladja az 521 holdat, **) illetve, ha az egész birtok meghaladja a 869-et. A brodi, daruvári járásokban és Szlovéniában ugyanekkor 347, illetve 782 hold volt a maximum. 1938 január elsejéig az északi országrészekben *714 birtoknak több mint kétmillió holdnyi területéből kb. 869.014 holdat vettek el a földbirtokreform céljaira.* Ebből 77 birtok volt egyházi, 45 állami, 14 vagyonszövetségi és 171 önkormányzati. *Eddig kisajátítottak és az ajánlódékföldek tulajdonosai önként megváltottak 548.604 holdat.* A fennmaradt 311.950 holdat az új tulajdonosoknak, illetve az államnak kell megváltania. A rendelkezésre álló föld *kétharmada tehát már az új tulajdonosok tényleges birtokában van.*

*)Risztics Teofán dr.: »*Borba za zemlju.*»

**)Mivel a földbirtok tanulmányok írói hol hektárokkal, hol holdakban beszéltek, mindenütt feltüntetjük a szerzőket, pontosan ügyelve megállapításaikra.

Csuka János: Akiktől elvették a földet és akiknek odaadták

A nagybirtokok megoszlása az északi országrészeken:

A lyublyanai agrárhivatal területén	227.325 h.
Varazsdin	» 89.112 h.
Zágreb	» 143.262 h.
Oszijek	» 540.022 h.
Vukovár	» 256.718 h.
Noviszád	» 332.266 h.
Maribor	» 126.322 h.
Petrovgrád	» 256.316 h.
Vrsac	» 162.567 h.

összesen: 2.133.910 hektár

Ebből majdnem 50.000 hektár a most kiszáritott pancsevői nagyrért. A lefoglalt 870.014 hold földnek majdnem felét

411.353 holdat (átlag 2.12 holdat)	193.751 helyb. szeg. föld. kapta
50.319 » (átlag 8.20 »)	6.182 helyb. dobrovoljac »
11.563 » (átlag 8.60 »)	1.294 más. vid. dobrov. »
12.018 » (átlag 6 »)	1.990 optáns s emigráns »
35.072 » (átlag 7.10 »)	4.958 inséges vid. földm. »
	70.000 maga váltotta meg a földet.

Ezek szabad vásárlással 266.152 holdat szereztek a nagybirtokosoktól.

A földbirtokhivatalok szerint a kiosztott föld így oszlott meg: *Oszijeken* 15.257 agrárérdekelt kapott 51.873 holdat, 737 inséges vidéki telepes földműves 2211-et, 617 helybeli dobrovoljac 4829-et, más vidékről való 2818 dobrovoljac 25.380 holdat, 7 optáns 29-et, 655 egyéb nincstelen 5839-et, *összesen 26.091 család 90.161 hold földet*. Az új földesgazdák 4712 házat, 3100 gazdasági épületet, 18 iskolát és 7 templomot építettek. *Varazsdinban*: 39.372 helybeli szegény földműves kapott 36.909 hold földet, 38 helybeli dobrovoljac 313-at. Más vidékről nem telepítettek erre a környékre sem dobrovoljacot, sem nincstelen földművest, miután minden szabad földet a helybeli igényjogosultak kielégítésére fordítottak. *A 39.410 agrárérdekelt 37.222 holdat kapott* és ezek 1926 új lakóházat és gazdasági épületet emeltek. *Zágrebben*: 26.398 főleg helybeli nincstelen földműves 25.224 hold földet kapott. elsősorban házhelyeket, kertek, míg 170 helybeli dobrovoljacnak 832 holdat osztottak ki, tehát *26.568 család összesen 26.056 hold földhöz jutott* és 1377 lakóházat emelt. *Vukováron*: 11.171 helybeli igénylőnek 17.980, 1488 helybeli dobrovoljacnak 13.149, 621 telepített dobrovoljacnak 5392, 11 optánsnak és emigránsnak 39, s 553 egyéb telepesnek 2245 hold földet adtak, vagyis *13.844 család 38.805 hold föld tulajdonosa lett*. Ezek 2445 házat és gazdasági épületet, 6 iskolát és 37 községi előjárósági épületet emeltek. *Lyublyanában*: 19.680 helybeli földigénylő, 39.531, 65 helybeli dobrovoljac 450, 31 telepes dobrovo-

lyác 234, 111 optáns és emigráns 895, 10 egyéb telepes 69 holdat kapott, tehát *19.897 család 41.179 hold földet*. Ezek 741 házat és gazdasági épületet, továbbá egy iskolát építettek. *Petrovgrádon:* 37.977 helybeli agrárérdekelt 122.520, 1989 helybeli dobrovolyác 15.912, 4206 telepes dobrovolyác 33.648, 612 optáns és emigráns 3060, 2085 egyéb telepes 12.430 hold földet kapott, összesen *46.869 család részére 187.570 hold földet* osztottak széjjel. Épült 6.341 ház, 9.214 gazdasági épület, 17 iskola, 11 templom és 7 községi előljáróság. *Noviszádon:* 42.350 helybeli földigénylő 112.664, 809 telepes 2531, 1795 helyi dobrovolyác 14.834, 5277 telepes dobrovolyác 46.929, 1249 emigráns és optáns 7990, továbbá 16.555 egyéb telepes 14.489 hold földet kapott, vagyis *53.135 család 199.437 hold ajándék földben részesült*, ezek 5162 lakóházat, 3711 gazdasági épületet, 39 iskolát, egy templomot és 3 községi előljárósági épületet emeltek.

Az északi országrészekben ugyanekkor 116.000 hold erdőseget is kihatítottak a földigénylők számára részben legelőkre, részben pedig újabb termőföldekre. A helybeli földigénylők végeredményben 411.353 holdat kaptak, átlag 2,1 holdat, amivel a földkérdés, mint már említettük, hozzávetőleg sem tekinthető megoldottnak. Az északi országrészekben még mindig sokezer olyan, elsősorban magyar és német nincstelen földműves él, aki a földosztásban nem részesült.

Dr. Mirkovics Mijo »*Agrarna Politika*« című nagyszabású munkájában azt mondja, hogy a földbirtokreform az egész országban telepítési célokra 2.100.000 hold földet vett figyelembe. Ebből 620.200 hold kimondottan szántóföld. A 2.100.000 holdnak még csak a felét, alig egymillió holdat osztottak szét. Az írónak a legújabb statisztikán nyugvó adatai sok tekintetben eltérnek az idevágó egyéb agrárirodalom adataitól. Mirkovics dr. például azt mondja, hogy *369 földbirtokos földjéből alig 41,7 %-ot vettek el, 10 %-ot önként értékesítettek, így ma is szabadon rendelkeznek a régi birtok kiterjedésének 48,3 %-val*. A földbirtokreform után egy-egy nagybirtokos kezén maradt föld átlaga még mindig 1300—1500 hold. Az egyházaktól 77 helyiségben 110.000 holdat vettek el, 91.000 hold a tulajdonukban maradt. A városi és falusi önkormányzati testületektől 170.000 holdat vettek el, (ennek nagyobb részét Szubotica városától), 230.000 holdat meghagytak birtokukban. Eszerint tehát — hangsúlyozza Mirkovics — *nem állítható, hogy az agrárreform megtizedelte a nagybirtokokat*. Még csak a felére sem csökkent a nagybirtokok terjedelme. Az általa említett 369 nagybirtokos nemzetiségi megoszlása: 319 külföldi állampolgár, közöttük 142 osztrák, 126 magyar, 10 olasz, 8 csehszlovák, 4 román, 3 német s 17 egyéb nemzetiségű. A vajdasági telepítési eddigi eredményeiről Mirkovics a következőket mondja: »Az elvett földet

Csuka János: Akiőtől elvették a földet és akiknek odaadták

több mint 20.000 dobrovolyác kapta. Ezek közül 13.000 telepes dobrovolyác. Ezenkívül 4271 egyéb földigénylőt, 2680 magyar és olasz optánst juttattak földhöz és végül 144.000 helybeli földigénylő részesült az agrárreform bőkezősége folytán ajándékföldben. *Az északi országrészekben 170.000 családnak adtak földet.* 20.000 telepescsalád tulnyomórészt a hegyvidékekről (Hercegovinából, Likából, Montenegróból, Isztriából) jött, ahol egészen mások voltak a mezőgazdasági munka és termelési viszonyok. A hegyvidékről az alföldre került földművesek a kezdetlegesebb viszonyokból egy fejlettebb mezőgazdasági termelés központjába kerültek. Az éghajlat, a víz, a természet és a környezet mind új volt a jövővényeknek. Némelyek elfáradtak, visszatértek régi otthonukba és egészségüket is feláldozták.«

Mirkovics összehasonlítást tesz az olaszországi és vajdasági agrártelepítési rendszerek között is. Olaszországban az állampak átlag 60—70.000 dinárjába került egy-egy telepes ház. A Vajdaságban az állam alig 4.847 dinárt adott egy-egy házépítésre, a többi a telepesek saját erejükből teremtették elő.

Bosznia-Hercegovina

Az 1895-ben megtartott népszámlálás kimutatása szerint Bosznia-Hercegovinának 1.385.291 lakója volt és a lakosság 88,4 százaléka földművelésből élt. Az 1910 évi népszámlálás adatai, amelyek a földosztásnál figyelembe jöttek, már a következő képet mutatják: A lakosság száma 1.898.044-re emelkedett és ebből 1.668.587, a lakosság 87,9 százaléka földműves. A török uralom alól felszabaduló Bosznia-Hercegovina akkori gazdasági és társadalmi berendezésére jellemző, hogy 1885-ben 8162 földbirtokos, 117.466 szabad földműves és még 197.833 kmet (jobbágy) volt. Az 1910-es statisztika már némileg átalakította a földbirtok viszonyokat, mert a földbirtokosok száma 14.712-re emelkedett, családtagjaikkal együtt 56.647 lélekre. Ezenkívül 136.854 szabad földműves élt 634.791 családtaggal. A jobbágyok száma a török uralom maradványainak fokozatos kiküszöbölésével 79.701-re csökkent, a családtagokkal együtt 444.894-re. A részben felszabadított jobbágyok száma 31.416 volt, családtagjaikkal együtt 205.745 lélek. Még további 20.450 egyéb parasztot tüntetett fel a statisztika 43.352 családtaggal.

A boszniai és hercegovinai föld tulnyomóan agár és bégek kezében volt és a földet részben jobbágyokkal művelték, részben pedig tizedfizetés ellenében és kisebb parcellákban kiadták nekik. A jobbágyföldre nem lehetett hozzányulni, nem adták el őket, és ezért a paraszt, ha csak tehetett, menekült a földtől s a városban keresett munkát. A török földesurak nagy része nem adott a

jobbágnak tizedes földet, hanem maga műveltette munkásaival. Ezek a beglucsok — bégek szolgái voltak. A kmetek és a beglucsok között az volt a különbség, hogy a beglucsok alkalmaztatása nem volt állandó jellegű. A kmetek viszont a bégek földjét művelték s ez a munka és a szolgálati viszony családról-családra öröklődött. Az osztrák-magyar hatóságok a bégek érzékenysége s a termelés biztosítására vigyázva, békés eszközökkel igyekeztek a szabad földvásárlást megkönnyíteni. A törekvések eredményeként lassu fejlődés indult meg és 1898—1909 között már 11.389 szabad földeladás történt. A további föld értékesítést a háboru zavarta meg.

A jugoszláv földbirtokreform megkezdése előtt 2.804.189 hektár megművelhető föld állott Bosznia-Hercegovinában rendelkezésre. A reform egyetlen tollvonással megszüntette úgy a jobbágy, mint a bégek szolgálatában levő földművesek jogviszonyát, és *970.842 hektár termőföldet és 308.385 hektár erdőseget bocsájtott a felszabaduló földművesek rendelkezésére. 1935-ig 249.580 parasztcsalád jutott földhöz.* A felosztott föld megoszlása: 8.326 hektárt, 0,66%-ot hadirokkantak kaptak, 22.415 hektárt 174%-ot a dobrovolyácok, 2.21⁰0-ot 28.458 háznélküli, 60.27⁰0-ot 775.233 jobbágy, 31.15⁰0-ot 4072 beglucsár és 4.02⁰0-ot 51.723 egyéb földműves. Bosznia és Hercegovinában mindössze 4.483 dobrovolyác és 2.542 hadirokkant kapott földet, a földhöz juttatottaknak kb. 3⁰0-a. Ha a szétszított földet elosztjuk a családok számával, azt látjuk, hogy minden kmetjobbágy-család átlag 68 hektárt, a beglucsárszolgák pedig 7,6 hektár földet kaptak. A legtöbb esetben azt a földet osztották szét a nincstelenek között, amelyet maguk műveltek. A többi nincstelennek alig egy hektár területű házhelyet, illetve földet adtak. Mivel a rendelkezésre álló föld nem volt elegendő minden jelentkező kielégítésére, érvényben hagyták az állami erdők bérletére vonatkozó régi szokásokat, illetve rendelkezéseket. Ez abból áll, hogy a paraszt olcsó áron, főleg legelők céljaira erdőt bérelhet. A boszniai földbirtoktörvény egyik leglényegesebb jellemvonása, hogy megállapította az úgynevezett *földminimiumot, amit nem lehet elidegeníteni és ezzel biztosította, hogy a föld azé maradjon, aki megműveli.* Mirkovics Miho dr., a boszniai földbirtokreformot elemezve, arra a következtetésre jut, hogy az elgondolás az volt: az ottani szerb földműves lakosságot kielégíteni, véglegesen megszerezni számára az idegen földet, s a muzulmán parasztságot felszabadítani a bégek uralma alól. A földműves lakosság ingyen kapta a földet, a régi tulajdonosoknak pedig részben állampapirokat utaltak ki, részben pedig készpénzben megváltották a fölük elvett földbirtokokat. A kmetföldek megváltására 255 millió dinárt irányoztak elő, de mivel ez kevésnek bizonyult, további 50 millió dinárral kiegészítették.

Bosznia-Hercegovinában egyébként az az érdekes eset állott elő, hogy a pénz elértéktelenedése következtében sok egykori föld-

Csuka János: Akiktől elvették a földet és akiknek odaadták

birtokos hamarosan anyagi nehézségekbe került. A föld megváltására kiadott kötvények árfolyama is esett, s ezért 1928-ban törvény jelent meg, amely az egykori földtulajdonosok megsegítéséről intézkedett. *Állami földet bocsátottak a rendelkezésükre, azonban azt teljesen maguknak kellett megművelniök, idegen munkaerő igénybevétele nélkül.*

Szlavónia és Szlovénia

A Vajdasághoz hasonló földbirtok-összetétele volt a földosztásig Szlavóniának is, ahol a földbirtokok jelentékeny területet foglaltak le. Az 1895-ös népszámlálás adatai szerint az összes birtokok 30.99%-át kitevő, 53.886 parasztgazdaság területe átlag nem volt nagyobb 0.6 hektárnál. A 0.6—3 hektárnyi gazdaságok száma 126.209 volt. Ezek együttesen alig 214.965 hektárt tettek ki, a földterületnek mindössze 7.95%-át. A 3—6 hektárig terjedő, 110.999 törpebirtok 466.787 hektár területet, a föld 17.26%-át foglalta le. A 30 hektárig terjedő 303.434 gazdaság pedig már 1.476.960 hektárnyi területet, a föld 68.30%-át. Az életviszonyokat vizsgálva tehát csupán az utóbbi gazdaságok nyújtanak megélhetést, s aránylagos jólétet. Ugyanekkor 209 nagybirtok területe meghaladta a 600 hektárt, s 607.995 hektárnyi összterületével a föld 22.46%-át tette ki.

Szlovéniában az agrárreformnak nem volt sok dolga, mert ez az országrész eddig is kisbirtokok központjának számított. A hegyvidéken kevés a megmunkálható föld, s az is már kigazdáké volt, így tehát a földosztáskor inkább csak erdőségek jöhettek figyelembe.

Dalmácia

A földbirtokreform Dalmáciában különféle birtok és hűbéri rendszerek nyomait találta. A római, velencei, dubrovniki, török és osztrák időkben visszamaradt szokások és földbirtokjogok szabályozták az ottani föld és bérleti viszonyt. A földművesek a föld nagyobb részét, mint bérletet használták. Dalmáciában tehát, akár csak Bosznia-Hercegovinában és Délszerbiában, a földbirtokreform első dolga volt a bérleti viszonyt oly módon való rendezése, hogy a paraszt az általa megművelt földnek valóban tulajdonosa lehessen. *A földbirtokosok kártalanítására 400 millió dinárt fordítottak* és megszüntették az összes bérleti örökségeket, haszonbérletet, stb. Az 1931-es dalmáciai földbirtoktörvény akként rendelkezett, hogy a föld azé legyen, aki műveli, de ingyen-földre csak az tarthat igényt, akinek a földbérlete régebbi volt 30 évesnél. Az ingyen föld terjedelme nem lehetett 10 hektárnál nagyobb, de ha hattagu családról volt szó, minden családtag után további fél hek-

tár járt. A felosztott föld értékét felbecsülték és megváltás címén átlag 1.000—2.000 dinárt fizettek a régi tulajdonosoknak.

A dalmáciai földbirtokreform végrehajtását 1933-ban kezdték meg s 258.708 hektárnyi megmunkálható földből 50.000 hektárt juttattak 96.000 szegény földmunkás családnak. Dalmáciában kimondott nagybirtokok soha nem voltak, mert már az ötven hektáros birtok is nagybirtoknak számított. Ehelyett a bérletet kellett rendezni, hogy a földműves saját gazdája lehessen és megszünjék a középkorból visszamaradt birtokrendszer.

Szerbia és Délszerbia

Jugoszlávia egyetlen vidéke, melyen a földbirtokreform úgy szólván egyáltalában nem talált nagybirtokot, Szerbia volt. Az ottani gazdaságok nagyobb része 2—20 hektárig terjedt, s már 1911-ben Szerbia a tipikus kisgazdaságok állama volt, azonban ennek ellenére is 35.000 családnak még mindig nem volt saját földje.

Délszerbiában viszont, akárcsak Bosznia-Hercegovinában, fel kellett szabadítani a jobbágyokat, akik a török földesurak szolgálói voltak. Az 1931-es birtoktörvény szerint az öt hektárnál kisebb területű földet a jobbágy ingyen kapja, s a földesurnak kártérítés nem jár. A földbirtokreform végrehajtására Szkoplyében hivatal létesült.

A délszerbiai közigazgatási terület 4.820.400 hektár területű. Ebből 1.282.654 (26.61 %) hektár erdő, 1.230.190 hektár (25.52 %) legelő, 1.198.756 hektár (24.87 %) terméketlen terület. A földbirtokreform végrehajtása még nem fejeződött be. Az elmúlt évben 32.651 jobbágy szabadult fel teljesen, s ezek 184.827 hektárnyi földet kaptak. A volt földesuraknak 2030 hektárnyi földet hagytak meg. További 10.000 hektárnyi földet felmértek, de a felosztás még nem történt meg. A földbirtokreform által kisajátított földek kártalanításáért 8194 földbirtokosnak 78.334.628 dinárt folyósítottak, ami hektáronként átlag 413 dinárnak felel meg.

Délszerbiában, a jobbágyok felszabadításával egyidőben, nagyszabású telepítési tevékenység is kezdődött, amelynek során sok magyarországi optánt és vajdasági nincstelemt is földhöz juttattak. 1938. márciusáig csupán telepítési célokra és az ottani szerb elemek erősítésére 349.800 hektár földet biztosítottak. Ebből, mint telepítési célra alkalmas földre, máris 48.392 család költözött, s ezeknek 226.800 hektárnyi földet osztottak ki. A telepesek eddig 330 községet alapítottak, s 12 000 házat, 40 iskolát és 32 templomot építettek. Mivel az ottani föld nagyobb része kavicsos és erdős, a mocsarak kiszáritására is sor kerül. Már eddig 13.478 hektárnyi mocsarat csapoltak le. 67.940 méter hosszúságú öntözőcsatorna létesült és 20.200 méter hosszúságú gát épült a termőföldek megvédelmezésére.

Csuka János: Akiktől elvették a földet és akiknek odaadták

Jugoszlávia mezőgazdasági és erdő-területe 21,700.000 hektár. A földbirtokreform ebből a következő területeket vette figyelembe:

Bosznia-Hercegovinában	1,280.000 hektárt
Délszerbiában	540.000 „
Dalmáciában	50.000 „
S az északi országrészekben	589.000 „

Összesen: 2,459.000 hektárt

De Bosznia-Hercegovinában és Délszerbiában tulajdonképpen a jobbágyok felszabadításáról van szó, illetve annak a földnek a tulajdonba vételéről, amelyet eddig is ők műveltek. A szegénysorsu falusi nincstelenek földigényének kielégítésére elsősorban az északi országrészt vették igénybe és pedig a rendelkezésre álló mezőgazdasági területnek 13%-át. A kiosztott föld családok szerint így oszlik meg:

Bosznia-Hercegovinában	249.000
Délszerbiában	81.000
Dalmáciában	96.000
s az északi országrészekben	280.000 családnak

Összesen: 706.000

családnak jutottak földet, ami a husz éves földbirtokreform eddigi összefoglaló eredménye.

Hárommillió lélek kapott ajándékföldet, de mivel még mindig többszázezer, olyan földműves család van, amelynek nincsen földje, vagy ha mégis, olyan kevés, hogy abból megélni nem tud, *most történnék előkészületek az újabb földosztásra.* A lecsapolható földet nagyjából már felhasználták, a pancsevői nagyrért kiszáritásával 50.000 hektárnyi termőföldet nyertek, az újabb földosztásra tehát már csak a nagybirtok és az erdőség maradt. Minthogy még kb. 10.000 dobrovolyác sem kapott földet, ezeket állami kötvényekkel kell kielégíteni, de a jelek szerint a kormány nem fog elzárkózni a maximumok leszállítása elől, ha földhöz akarja segíteni azokat is, akiknek eddig nem jutott.

Akiktől a földet elvették

A földbirtokreformról szóló törvény megjelöli a nagybirtokok fogalmát és intézkedik arról, hogy azokat se elidegeníteni, se megterhelni ne lehessen. A magánkézben levő nagybirtokokon kívül nagyobb kiterjedésű földjük volt a különböző közigazgatási egységeknek. Horvátországban és Szlavóniában a közbirtokosságok 685.026, a községek és városok 372.337, az egyházi hatóságok 100.649, a va-

gyonközöségék 539.349 hold* földdel rendelkeztek. Horvátországban és Szlavóniában 122 földbirtokosnak 500—2.000 holdat meghaladó birtoka volt összesen 118.300 hold terjedelemben.

A 200 holdnál nagyobb szlavóniai birtokok a következők tulajdonában voltak: Schmidt K. G. 2.084 hold, báró Braniciani S. L. 2.255, Stampfer Mario 2.331, Nemes Cseh Ervin 2.380, pozicei uradalom 2.719, Ottenfels báró 2.870, Magyar Jelzálogbank 2.922, Hatvany-uradalom 3.145, Marvuis de Pienne 3.404, Aus-család 3.726, Kipal J. M. 4.273, Bombelles gróf 4.532, Steiner Ignác 4.941, Inkey Gabriella és Ludmira 4.959, Nauer Miklós 5.441, Draskovics grófok 5.661, nemes Fodorosi Sándor 5.888, Chotek grófok 6.392, Pfeiffert-család 9.282, Batthyány grófok 9.392, Rauch-család 10.155, Strickert Albert 10.160, gróf Khuen Héderváry-család 10.635, gróf Dorrett Leon 11.388, gróf Erdődy-család 13.615, Frigyes főherceg 14.109, Turkovics-testvérek 20.631, Odescalchi herceg 21.276, Ghyczy-család 28.161, gróf Eltz 32.942, gróf Majláth 36.802, Jankovics gróf 37.340, Pejacevics gróf 43.088, Normann gróf 52.912, Thurn-Taxis herceg 62.928, Tüköry-család 63.109, Guttmann-uradalom 69.207, Schamburg-Lippe-uradalom 69.240 hold.

Bánátban: gróf Csekolics-család 38.902, gróf Karácsonyi-család 17.000, gróf Harnoncourt Félix 21.634, Lederer Arthur és Károly 6.500, gróf Karácsonyi Andor 6.980, báró Dániel-család 5.500, gróf Batthyány-család 8.000, báró Dániel László 2.758, báró Dániel Pál 2.700, Jenovay Zoltán 3.500, báró Tallián Béla örökösei 2.100, Schulpe Vilmos 2.000, gróf Maldeghem-család 1.880, gróf Zichy Mária 4.870, Rónay Ernő és Jenő 3.566, Pajzs Ernő 1.000, Rónay Aladár 1.000, Dreschler Brunó és családja 2.101, báró Liptay-család 1.144, Szentiványi Zoltán 2.656, Papp-testvérek 2.400, Récsey Ede 2.880, báró Jagodics-család 2.000 és Keleti N. 1.000 hold.

Bácskában: Chotek grófok 24.170, Kalocsai Érseki Uradalom Bács 13.000, Görögkeleti Pátriárkai Birtok 11.301, Fernbach-család 15.247, Lelbach-család 13.876, gróf Széchenyi-család 10.900, gróf Zichy János 8.000, Latinovich-család 9.700, báró Voinich-család 3.100, Adamovics-család 3.000, Geyer-testvérek 2.500, Dungserszki Gedeon 3.036, Dungserszki Gyóka 2.400, báró Redl 5.308, báró Podmaniczky 2.800, Dungserszki Szevén 2.400, Hammerstein N. 2.420, Gráber Gyula 1.816, Lolok Antal 1.200, Ráczy Gyula 1.080, Dukay Mátyás 1.055, Törley Gyula, 1.000, Halbrohr-család 1.066, Vaida Mór 1.002, Szemző István 1.275, Ungár-testvérek 2.333 és a Kovilyi Görögkeleti Kolostor 1.918 hold. Az ezer holdon aluli birtokokat nem tüntették fel a kimondott nagybirtokok között. Hasonlóképpen nem említik meg a városi és községi földeket sem, pedig azok igen jelentékenyek, hiszen Szuboticának és a sajkásvidéki vagyonszövetségnek 40.000—40.000 hold földje volt a földosztáskor.

*Godišnjak Matice Srpske 1935.

Az 1918. július 21-ikén megjelent birtoktörvény *megtiltja a nagybirtokok elidegenítését és megterhelését*. Ugyanekkor megálapították a föld maximumát is. Az 1930. szeptember 30-ikán kiadott módosító novella pedig a nagybirtokok bérletére ir elő korlátozásokat. Azóta majdnem 1.000 nagybirtokot helyeztek elidegenítési és megterhelési tilalom alá, összesen 2.185.883 holdnyi területben. A földbirtokreform ugyanekkor 83 földbirtokosnak szupermaximumot engedélyezett, összesen 22.367 holdat. Ezek mintagazdaságok, versenyistállók, halastavak, magtisztító állomások, stb.

Hol létesültek agrártelepek?

A földbirtokreform során az egykori nagybirtokokon több, mint 400 telepes község épült, 25.000 házzal. *Vojvodinában és Szlavóniában több, mint 200 telpes falu van, kb. 13.000 házzal*. Az északi országrészekben a telepes faluk ingatlanainak és állatállományának értékét 300.000.000 dinárra becsülik. Az állam 45.000.000 dinárral támogatta a telepesek házépítési mozgalmát. A földbirtokos-szövetségek bácskai és szerémségi központjának néhány hét előtt Noviszádon megtartott közgyűlésén bejelentették, hogy *ma már 65 telepes község van Bácskában és Szerémségben, s a telepes gazdagságok száma 7.150*. A szövetségeknek 171 helységben van fiókjuk, tagjaik száma 9.243, s a 171 szövetkezet közül 152 hitelszövetkezet. *Glavina Marin*, az agrárszövetségek igazgatója, 1935-ben adott először összefoglaló képet a bácskai telepítésekről.* Akkor 59 telepes falu állt fenn. A telepítéseket négy csoportba osztotta: határmenti, középbácskai, délbácskai és szerémségiekre.

Horgostól Bácskibréig a következő telepek találhatók: 1. Horgoson 224, nagyobbrészt magyarországi optáns-családdal, 2. Sztáranaknizsán két telepes falu, az egyik a város határában, 86, főleg montenegrói családdal, a másik Nadrlján mellett, 224 családdal. (Az utóbbit Velebit névre keresztelték, figyelemmel arra, hogy lakói a likai Velebit hegység alatt huzódó falvakból valók.) 3. Szentán a 259 családból álló telepes falu a város határában fekszik, 4. Adán, a falu határában, 43 család telepedett le. 5. Molon 45, főleg magyarországi optáns-család építette a telepes falut. 6. Kutaspusztán, Szrbobrántól 25 kilométerre, 78, tulnyomórészt Boszniából érkezett családból áll a telepesfalu. 7. Szvetityevo, Adától 26 kilométerre fekszik és 52 család otthona. 8. Crnobrdótól 6 kilométerre 21 család telepedett le. 9. A Bácskatopolától 14 kilométerre fekvő Nyegosevón 105 család él. 10. Tornyos-Dusanovó, Csantavirtól keletre fekszik, 98 család telpes faluja. 11. Zsednik mellett dobrovolyác-telep épült, s 369 család lakik benne. Egyike a leg-

*Dr. Risztics idézett könyvének adatai.

népesebb telepes községeknek. 12. Hajduk Vélykő 4 kilométerre fekszik Palicstól, 53 családjával, tulnyomórészt isztriai optánsokkal. 13. A Palics é Kelebia közt épült Hajdukovón 157 család lakik. 14. Kelebián 51, főleg magyarországi optáns-család kapott földet. 15. Szubotica mellett, Kisbajmokon, 129 család kapott ajándékföldet. 16. Gornjiverusity telepes falun 20 család él. 17. Nyolc kilométerre Bajmoktól terül el Nisityevó telepesfalun 105 családjával, tulnyomórészt hercegovinaiakkal. 18. A bajmoki pályaudvar mellett épült telepesfalun 205 család él. 19. Rasztina Rigyica határában fekszik, s 147, főleg likai család lakik benne.

Középbácskában: 1. Bácskonetrovoszelo határában 40 család, 2. Bácskatopola közelében. Karkatur telepen 79, 3. Zobnaticán 231, 4. Emusityon. Bácskatopolától délre, 311, 5. Tomislávcin, Baisától 6 kilométerre. 204, 6. Szokolác-Gornyarogaticán, Sztáramoravica közelében, 210, 7. Sztáriszivác mellett, Szrednyiszálláson. 42, 8. Novacrvenkán 85, 9. Bácskibresztovácon 44. (magyarországi optánsok), 10. Aleksza-Santityon 85 család él. A középbácskai körzetben az ország minden vidékéről való telepesek kaptak ajándékföldet.

Délbácskában: 1. Noviszád mellett 656, 2. Temerin határában 112, 3. Szirigen, Temerintől nyugatra, 249, 4. Szeptánovityevón, Pasityevótól 6 kilométerre, 405, 5. Maloirmovón, Kiszácstól 3 kilométerre. 70, 6. Veterniken, Noviszád közelében 52, 7. Paszulyistén, Sztárifutog mellett 65, és 8. Vajszka határában, 45 család kapott ingyen földet, Veterniken megvakult katonákat juttattak földhöz, ezen a telepen más földműves nem él.

Szerémségben: 1. India mellett, a Mojavolya telepes falun 62, 2. a Golubinci melletti Lyukovón 90, 3. Kutinácánál, Zsarkovác-Szolnokon 115, 4. Ruma határában 23, 5. Glogon község mellett 18, 6. Ivanci faluban 65, 7. Vukovár mellett, a Luzsac nevű telepes községben 38 magyarországi optáns-családot, 8. Vukovár határában 28, 9. Borovón 22, 10. Vukovártól 8 kilométerre, Lipocsava telepes falun 32, 11. Gabos határában 23, 12. Markusicától nyugatra, Velika Mlaka telepes faluban 17, 13. Markusicától 4 kilométerre, a Kobrinya nevű telepes faluban 35 szerbiai családot, 14. a Lászlóvó melletti Ada telepes községben 86 családot, 15. az Ernesztinová melletti Lenka-telepen 52, 16. Szodolovcin 91, 17. Krizsevcin 34, 18. a Lászlóvó melletti Palatya telepes-faluban 88, 19. A Lászlóvótól északra fekvő Szilas-telepen 107, 20. a Bogote melletti, Glisza-telepen 22, 21. a Bogote melletti Lubvinci telepes-faluban 23, 22. a Negoslavcától északra létesült Gornya falun 19 családot telepítettek le.

A bácskai és szerémségi 59 telepen 6.091 család lakik. Ezek közül:

2.421 Likából, Horvátországból és Szlavóniából,

1.445 Boszniából,

393 Szerbiából,

495 Montenegróból s

470 Dalmáciából való

930 család pedig magyar, illetve olasz optáns.

Bárátban 80.000 hold került kiosztásra. A telepesek száma 10.000—11.000, úgyhogy minden családra átlag 8 hold jutott. A telepesek között

a likaiak 35°/o-ai

a montenegróiak 10°/o-ai

a bosznia-hercegovinaiak 25°/o-ai

a magyar és olasz optánsok 10°/o-ai

a szerbiai és dalmáciai telepesek 10°/o-ai

vannak képviselve.

A 10.000—11.000 telepes, családtagjaival együtt 44.000 lélekszámu.

A petrovgrádi birtokszövetségnek 124 helyi fiókja van. Ezek nagyobb része új-telepes falvakban működik. A jelen-tésben említett tagok fejezik ki egyben a telepesek számát is, mert csaknem minden telepes tagja a szövetségnek. Azok a telepes-falvak, illetve községek, ahol földet osztottak, a következők: Alekszandrov Gaj 187 szövetkezeti taggal, Alekszandrovo 650-nel, Bánátszka Szubotica 18-cal, Bánátszki Dusanovác 146-tal, Bánátszki-Arangyelovó 215-tel, Bánátszko Gvurgyevó 393-mal, Bánátszko Novoszeló 37-tel, Basahid 137-tel, Begej Szveti Gvurágy 77-tel, Beodra 182-vel, Betlen-Pavlis 33-mal, Bóka 32-vel, Botos 91-gyel, Bocsár 91-gyel, Bavaniste 36-tal, Bánátszki Bresztovác 80-nal, Baranda 31-gyel, Velika Greda 126-tal, Velika Kikinda 229-cel, Velika Margita 50-nel, Veliki Gaj 48-cal, Veliko Srediste 66-tal, Visnyityevó 160-nal, Vladimirovac 93-mal, Vlakovac 45-tel, Vojvode Sztépe 229-cel, Vrsac 122-vel, Vojvoda Bojovity 123-mal, Vránvevó 42-vel, Gaj 95-tel, Gornya Muzsla 57-tel, Debelyácsa 45-tel, Suplyaja 54-gyel, Dolovó 75-tel, Deliblató 6-tal, Dubovac 41-gyel, Dobrica 111-gyel, Gyála 42-vel, Zagajica 39-cel, Idjos 120-szal, Izbiste 16-tal, Ilandzsa 122-vel, Jablanka 22-vel, Klárja 84-gyel, Kovin 90-nel, Konak 115-tel, Kriva Bara 38-cal, Kumane 121-gyel, Mala Margita 62-vel, Mali Zsan 18-cal, Mariolana 46-tal, Miletityevó 278-cal, Mokrin 45-tel, Mramorak 50-nel, Melenci 92-vel, Mihajlovó 12-vel, Novi Becsej 57-tel, Osztrovó 61-gyel, Omo-lyica 138-cal, Pavlis 110-zel, Párcsevó 76-tal, Vrsac 12-vel, Potiszki Szveti Nikola 38-cal, Perlez 43-mal, Petrovgrád 203-mal, Putnikovó 48-cal, Plocsica 19-cel, Ruszko Szelo 255-tel, Szanád 32-vel, Szrpszka Crnya 87-tel, Szrpszki Padej 62-vel, Szrpszki Aradác 130-cal, Szrpszki Elemér 430-cal, Szrpszki Itebej 76-tal, Szeleus 28-cal, Szkorenovác 17-tel, Szlovácski Aradác 191-gyel, Sztajityevo 237-tel, Sztári Léc 78-cal, Sztárcsevó 215-tel, Szamos 32-

vel, Taras 332-vel, Ulyma 55-tel, Farkasdin 17-tel, Ferdin 21-gyel, Hajducica 117-tel, Crna Bara 30-cal, Crepaja 32-vel, Csóka 28-cal, Surija 12-vel, Szusara 17 taggal, illetve családdal. A felsorolásból látható, hogy Bánátban sokkal több a telepés falu, illetve, hogy több község határában juttattak földet a nincsteleneknek, mint Bácskában. A petrovgrádi agrárszövetséghez 124 szervezet tartozik, ami azt jelenti, hogy ugyanennyi községben volt földosztás. Dobrovolyácok Alekszandrovón. Betlen-Pavlicsban, Bókán, Botoson, Bocsáron, Bavaništen. Bánátszki Bresztovácón, Barandán, Velika Grédán, Kikindán, Velika Margitán, Veliki Gájon, Veliko Szredistén. Visnyityevón, Vladimirovácón, Vlajkovácón, Vojvoda Sztépén, Vrsacón, Vojvoda Boiovityon, Vrányevón, Gájon, Gornya Muzslán, Debelyácsán. Kovinban, Konakon, Kriva Barán, Kumánén, Mala Margitán, Mali Zsánban, Mariolanán, Miletityevón, Mokrinban, Mramorákon, Melencin, Mihajlovón. Novi Becsejen. Osztrovón, Omolyicán. Pavlishban. Páncsevón, Petrovgrádon. Putnikovón. Plocsicán, Ruszko Szelón. Szanádon, Szrpszka Crnyán, Szrpszki Padejon, Szrpszki Aradácon, Szrpszki Elemiren, Szrpszki Itebejen, Szeleuson, Szkorenovácon, Szlovenszki Aradácon, Sztajityevón, Sztári Lécen, Sztárcsevón. Szamoson, Tarason, Ulymán, Farkasdinban, Ferdinban és Hajducicán telepedtek le, de odaváló dobrovolyácok is kaptak földet. A háboru után létesült többek között Visnyityevó, Alekszandrov Gáj, Alekszandrovó, Bánátszko Karagyogyevó, Voivode Sztepe, Vojvoda Boiovitý, Miletityevó, Putnikovó és Sztajityevó telepés-falu.

Nagybirtokok pénzügyi felszámolásai

Az 1931. július 19-iki kisajátítási törvény szerint kisajátítottak 550.000 hold földet és 180.000 hold erdőseget. Az 550.000 holdnyi földből mindössze 16.000 hold volt állami birtok, a telepítési alap tulajdonában alig volt 7.000 hold föld. A magyar állampolgárok birtokainak a kártalanításáról a párisi megegyezés intézkedett. A párisi jegyzőkönyv 130.000 holdat érint. Ezenkívül 30.000 hold az egyházi birtok, 367.000 hold egyéb jogi személyek és magánszemélyek birtoka. Tehát összesen 550.000 hold. Mivel az állami és a telepítési alap birtokáért nem kell kártérítést fizetni, továbbá mivel a magyar állampolgárok birtokait az ugynevezett A alapba fizetik, még 397.000 hold kártalanítása van hátra. A kártalanítás így történik:

253.000 hold megváltási ára holdanként átlag 2.200 dinár, összesen 556.000.000 dinár.

144.000 hold megváltása átlag holdanként 1.800 dinár, összesen 259.200.000 dinár.

Az államnak tehát 815.800.000 dinárt kell kifizetnie. Ebből a telepítési alapba 14%-ot, azaz 105.532.000 dinárt fizetnek be.

Ami az erdőbirtokokat illeti, a kisajátított 140.000 holdból 30.000 hold magyar állampolgároké volt, amit ugyancsak a párisi meg-egyeződés alapján az A alapból kell kártalanítani. A többi erdő kártalanítására 57.000.000 dinár szükséges. Mivel azonban a községi birtokok megváltása nem kötelező, a kártalanítás összege 17—18.000.000 dinárral csökken. *Végösszeben az északi országrészeken a nagybirtokok pénzügyi felszámolásához 759.000.000 dinár szükséges.* Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a 30 évre szóló 5%-os kötelezvények is jelentős kamatra rugnak, a földbirtokok megváltásához 30 év alatt tulajdonképpen 1.463.653.400 dinár szükséges a földbirtokok megváltásához a 30 év alatt. Ami a dél-szerbiai és montenegrói földreform felszámolását illeti, az 1931. törvény erre a célra 300.000.000 dinárt irányoz elő. Az ottani földek ugyanis gyenge minőségűek és megváltási áruk kisebb. A boszniai és hercegovinai, továbbá dalmáciai földbirtok-reform pénzügyi felszámolása befejeződött. Az említett, majdnem másfélmilliárd dinárba a Bosznia-Hercegovinában és Dalmáciában igénybe vett földek megváltási ára nincsen beleszámítva.

A földreform bírálata

Az elmondottak összegezéséül ismertetünk néhány komoly bírálatot a földreform terén eddig elvégzett munkáról. Mirkovics Mijo dr., a földbirtokkérdés egyik szakértője az *Agrarna Politika* című könyvében bírálatát a következőkben foglalja össze: »Az északi országrészeken a földbirtokreformmal szemben emelt legfontosabb kifogás az volt, hogy csökkentette a termelést. A nagybirtokosok és pénzügyesek (Vajdasági Bankszövetség) által felbecsült kár 500.000.000 dinárra rug. Az átmeneti időszakban, a termelésben valóban bizonyos visszaesésnek kellett bekövetkeznie, de a viszonyok megállapodása és a földbirtok-kérdés helyes rendezése az ajándékföldek tulajdonosait megnyugtatta, úgyhogy a termelés emelkedett. A nagybirtokosoknak az agrártechnika mai fejlődése mellett ma megvan a lehetőségük, hogy célszerűen gazdálkodhassanak.

A másik és teljesen indokolt panasz, hogy az új gazdaságok — kivéve azokat, amelyek a városok közelében létesültek — nem biztosítják a belterjes gazdálkodáshoz szükséges birtokminimumot. Még a dobrovoljac birtokok sem. Azok a tagok pedig, amelyeket a többi földbirtok-érdekeltek, a földbirtokreform élvezőinek java kapott, nem önálló termelési egységek, hanem tulajdonképpen kisebb kertek, amit nyugaton azért adnak a munkásoknak, hogy azon letelepedve, szabad idejükben, mellékfoglalkozás-ként kertészkedhessenek s a piacra is termelhessenek. A különféle telepések kevés földet s kevés természetbeni és pénzügybeni segítséget kaptak. Csak az állami pénzügyek javulásával és a telepítés

alap létesítésével javult fokozatosan a helyzet. A telepítés, évek óta már rendszeresebben és tervszerűbben folyik, s az új földbirtokpolitika már felhasználja a szerzett tapasztalatokat is.

A földbirtokreform úgy nálunk, mint más államokban is, aránylag kevés földnélkülün segített. Mikor az első időben arra gondoltak, hogy az összes földműveseknek földet adnak, délibábot hajszoltak. Alig 20.000 dobrovolyác kaphatott az északi országrészekben annyi földet, amennyi a család és az első nemzedék létminimumának biztosításához elegendő. Ahol a minimumot a második nemzedék már megosztja, ott nincs meg. Ha az északi országrészekben 190.000 család hozzá is jutott némi földhöz, nem sokat jelent a falusi lakosság növekedő szaporodásával szemben, amely évi 150.000—200.000 léleknek felel meg. A földet olyanok kapták, akiknek eddig nem volt, de akkor is kevés jutott, amivel nem sokat kezdhettek. Érthető, hogy az ajándékföldhöz jutottak nagyrésze, mielőtt a föld tényleges tulajdonosa lett, sietett azt továbbadni. A kiosztott föld ily módon kereskedelem tárgya lett. Hasonlóképpen eladták földjeiket a nemföldműves dobrovolyácok is. Az északi országrészekben a földosztás úgy történt, hogy a magyarok és németek, vagyis az igazi földművesek, alig, de tulnyomóan semmit sem kaptak. Ezeket a mezőgazdasági munkásokat, bár az nemzeti és többtermelési szempontból kívánatos lett volna, elmulasztották a déli országrészekben letelepíteni. Megmaradtak tehát továbbra is régebbi nincstelenségük állapotában.* A földbirtokreform végrehajtása során kiderült tehát, hogy a mezőgazdasági államokban a földbirtok-kérdést csupán földosztással nem lehet rendezni. Az agrárkérdés az általános gazdasági kérdések és a földből megélni nem tudó tömeg más téren való elhelyezésének kérdésével szorosan összefügg.

Dr. Risztics Teofán, a földművelésügyi minisztérium földbirtokosztályának főnöke, hasonló következtetésekre jut *»Borba za zemlju«* című munkájában. Nála többek között ezeket a megállapításokat találjuk: »Az északi országrészekben történt telepítés során, anyagi hiánya miatt, az érdekelteknek nehéz harcot kellett megvívniuk. Más nehézségek is akadtak. Mindenekelőtt: ezen az országrészen élt a szegény őslakosság, amelynek a földre szükség volt, s amely a telepésekben azokat látta, akik azt a földet, amelyre több jogot formált, elvették. Viszont a telepéseknek az volt a véleményük, hogy a föld iránti joguk semmivel sem kisebb az őslakosság jogainál, ők a földet érdemeik szerzeményének tekintették.

A szerző a továbbiakban a telepítés nehézségeit elemzi, majd utal arra, hogyha figyelembe vesszük azt, hogy a telepítés színhelye a nemzeti kisebbség-lakta terület volt, akkor a husz év

*De korábban legalább az uradalmakban dolgozhattak. (Szerk. megjegyzése).

Csuka János: Akiktől elvették a földet és akiknek odaadták

alatt, állami támogatással végzett munka, földbirtokszempontból nem kielégítő, mert a nemzeti tevékenységet nem fokozta. Risztics megemlékezik az 1938. február 18-ikán megjelent rendeletről is, amely szerint az északi országrészekben *csak külön engedéllyel lehet ingatlant vásárolni*. Risztics szerint ez azért következett be, mert a földhöz juttatottak kezdték eladni a földet és ennek akarták útját állni. Risztics dr. tanulmányát azzal fejezi be, hogy a jugoszláviai földbirtokreform csak kezdetét jelenti a földkérdés megoldásának, és még számos kísérletre, sok időre van szükség, amíg teljesen kielégítő rendezést nyer.

Csuka János

A cikk természetesen nem érinti azokat a birtokkiszajátításokat, melyek a maximumon alul történtek. (Szerk. megjegyzése).

I R O D A L O M

- Dr. Pjeczki Rude »Die Agrarreform mit der innern Kolonization in Jugoslawien«
Dr. Risztity Teofan: »Borba za zemlju«
Godišnjak Kraljevine Jugoslavije kötetei
Bicsányi Rudolf dr.: »Agrarna kriza u Hrvatskoj«
Franges Oton: »Finansijalna politika i poljoprivreda«
Koszity Mirko dr.: »Agrarna politika«
Kovacs V.: »Borba za agrarnu reformu«
Ministartstvo Poljoprivrede: »Agrarna reforma u Jugoslaviji«
Setyerov Szlávkó dr.: »Iz naše agrarne politike«
Setyerov Szlávkó dr.: »Naše finansije i otkup agrarnih zemalja«
Godišnjak Matice Srpske 1935
Popis stanovništva Kraljevine Jugoslavije
Az agrárszövetségek (Agrarne Zajednice) hivatalos kiadványai és évi jelentései.
Agrarno Misao példányai.

VÉGE

SZENT MÁRTON TEMPLOMA

A város fölött ragyogott a nap
és közepén a templom, a nagy
kövekbe ágyazott szótlan, néma
hang. Két tornyán két béna ág,
aléltabb, mint kiszáradt fák:
a két aranyló kereszt.
Reggel volt, de a harmatot
felítették a halott galambok,
mik feketén és árván
álmodtak a köszentek vállán,
kik magasan és elérhetetlenül —
a kőbevéselt évszámon felül —
„E templom épült MDCCXI-ben“ ...
számszerint éppen tizenketten
kőszemükkel nézték a várost ...

*

Ezerkilencszáz és egyben
malterhordó lettem.
Ötven krajcárért vettem
egy kis sajtárt. Könnyű
fenyőfából. Mestere sejtette,
mig a pénzt eltette,
könnyes örömöm.
Egy krajcárt visszaadott
és hozzámosolygott
egy pillanatnyi fényt.

Az Ujvilág-utcából,
fénylő fenyőfából,
vállamra vettem a sajtárt.
Mestertől-mesterig,
hajnaltól-estelig
kerestem a munkát ...
Apró voltam és vézna,
öröm az arcomba —
sehol se kellettem.
De éjjel a sajtárt vánkosul kellettem
s két nyiló karommal átal is öleltem ...

De szép álmom is volt! . .

*Templomokban jártam.
Kupolájuk égbolt,
padozatuk mező,
sehol semmi felhő,
az arcom nevető:
Kis sajtárom telisteli
kenyérrel . . . szombathelyi
nagytemplomra
a maltert én vittem . . .*

*

*Alig hajnalodott, mikor utrakeltem,
harmatváró arccal sehol se kellettem.
Déli harangszóra bejártam a várost:
én, szegény fiucska, mit várhatok már most?*

*Zúgtak a harangok fehér bencéseknél,
szép fehér templomuk a temető szélénél . . .
Csilingelve áradt Szent Ferenc harangja,
ó, gyümölcsöskertű, mosolygó temploma!
Fent a Kálvárián karmeliták zengő
rózsafüzér álma, minden hang rózsató.
Csodálatos ének, Isten-szava éled
nagytemplom harangja:
Köpenyét megosztó
Szent Márton himnusza . . .*

*Üres a sajtárom. Semmivé lett élet.
Botorkáló léptem a templomhoz téved.
Széles márványlépcső vezet a templomba . . .
Csak én vagyok árva — harangok hallója...
Szélesek a lépcsők, messze van a templom,
harangok szavából egyre jobban hallom:
tépett gyermekruhám, szegénység a bérem,
ha harangok szavát én utól nem érem!
De merre? de hova? ki mondja meg nekem:
Kicsi sajtárommal lehet-e reményem?
Toronymagasánál magasabb az ének,
fáradt gyermeklábak oda hogyan érnek?!*

Lenéztem a földre, onnan a magasba,
kenyértelen porból keresztes toronyra,
emberek arcába, halott sajtáromba,
templom elé tévedt árva kis magamba...
Nem tudom, hogy meddig zúgtak a harangok,
egy kis malterhordó magában zokogott...
De mire a könnyem végigfolyt arcomon,
tisztán láttam: megnyílt előttem a templom...
Galambok rebbentek a kőszentek vállán,
ragyogott a kereszt fent a templom tornyán,
kőbe vésett ember, csodálatos emlék...
s a gyermek megérzi Isten lehelletét:
ott fent a magasba minden csupa mélység
s idelent a mélyben magasabb a mérték...
szereti a galamb még a kőembert is,
kereszt lesz a tornyon, akármilyen magas is!
kereszt lehet a kő, mégis égi mélység,
mi sem veheti el lélek adta ékét...

Harangok énekét!

Ezerkilencszáz és egyben
malterhordó lettem...

KRISTÁLY ISTVÁN

H O N V Á G Y

A telepen zajlott az élet. Kenetlen kocsikerekek visitottak, mint az ujévi malac, deszkák csapódtak a hatalmas kocsikra, amelyekbe nehéz muraközi lovak voltak befogva rézzel kivert szer számmal, emberek nyögtek és orditoztak: hóruk, hóó-rukk! és ing-ujjukkal törölték izzadt homlokukat, míg a kerítésen túl fütyülve szaladtak a tolató mozdonyok.

Az egyik félszer alatt egymásra gurított hosszú szálfákon egy idősebb ember ült, teltarcu, bajszos, rövidre nyírt hajjal és széles, piroshéju ácsceruzával a füle mögött. Csak ült kicsit előre hajolva és nézett ki az eresz alól, valahova messzire. Nem látta most a kocsisokat, akik pedig úgy lopnak, mint a patkányok, ha az ember nincs a közelükben, csak rádobnak a lemázsált árura egy köteg lécet, pár hasáb fát és már gördülnek is kifelé a kapun. Nem hallotta az orditozást és a vonatok sem izgatták, amelyek kívül utkároztak a kerítésen. Pedig ennek a telepnek ő volt a lelke. Nélküle még egy gyufaszálat sem lehetett keresztbe tenni, nemhogy rakodni, jönni-menni, mintha ingyen adnák a fát.

Most úgy ült itt a félszer alatt az öreg, mintha semmi köze sem lenne az egészhez, mintha idegen lenne, aki hosszú utról jött és most leült egy kicsit megpihenni. Néha odahozták a mázsáló cédulákat, az orra alá tartották, írja alá Zelenka ur, mondták neki, s ő nem vizsgálódott, mint máskor, nem szidta az anyjuk istenit a tolvajoknak, akik még a nyelvük alatt is képesek kihordani a portékát, csendesen, unottan alákanyarította a nevét, aztán ült tovább egyhelyben, messze révedt tekintettel, mint akit iszonyu fejfájás gyötör.

— Nagyon nyarvognak most a cicák valahol, igaz-e Zelenka ur? — próbált vele társalogni az éjjeli ör, akinek nappal semmi dolga sem volt, csak ténfergett és viccelődött mindenkivel, meg nagyokat hazudott, hogy micsoda szép menyecskék lopakodnak hozzá éjszaka. — Hogy sikerült a lakzi? Látom nem Zelenka urnak való a mulatozás meg a bor, nagyon kókadtt lett tőle.

Valamit morgott az öreg, érteni sem lehetett, szurós szemével ránézett a bakterra, aki aztán hamarosan elhordta magát. Lehet csakugyan, hogy sok bort ivott az éjszaka, attól érzi magát most is úgy, mintha részeg volna. Nem szerette a bort. Megszokta még a szolgálatban, amikor tényleges őrmester volt, számadó altiszt, mert tiszta fej kellett oda. Hát azóta nem is kívánja az italt. S hogy a bortól vannak-e ilyen furcsa gondolatai, vagy attól, hogy a lánya férjhez ment tegnap, s most egészen egyedül van a világon, maga sem tudta.

Még az éjszaka, egy hajnal felé, elkezdett valami zugni a füle mellett, mint egy nagy dongó, úgy érezte először, aztán meg, mintha jegenyék sivitottak volna irtózatosan.

— Na jól megkénezte a bort az a bitang kocsmáros, csoda hogy nem fáj tőle a fejem — mondta még, de senki sem szólt, senki sem panaszkodott, csak ő hallotta ezt a furcsa sivitást: Sss, sss, sss, mint amikor a mozdony lassan megindul, de mégsem egészen úgy. Gyerekkorában a Vág mellett volt a házuk, s ahogy a vízimalmok lapátolták a vizet, az adott ilyen hangot. Mire a víz az ő házuk alá ért, ilyen zugás lett a csobogásból. Hát ez az, ezt hallja ő most, akár mit csinál. Ez muzsikál a fülében hajnal óta és nem tud szabadulni tőle.

S azután, hogy megismerte ezt a hangot, mint valami süri ködön át, elébe állt a házuk, a kicsi sárgára meszelt ház, alacsony kerítésével meg az udvar, amelynek a végében egy nagy ecetfa állt és nyögött a szélben, s mögötte ott húzódott a kerü buksi káposztafejekkel, közöttük az anyja botladozott hajlott hátával, meztelán, lehajolt és felemelkedett, lehajolt és felemelkedett újra, mint valami gép. S ott látta magát is a ház előtt testvéreivel, nézték a Vágon leereszkedő tutajokat, délben megették a gancát, ugráltak, játszottak, bevették egymás fejét is talán és abban akkor nem volt semmi különös, semmi rendkívüli, semmi csodálatos, a víz zugását sem hallották akkor, a házuk is olyan volt, mint más parasztház, az anyjuk anyja volt, egyszerű, természetes, mint az élet. Minden ilyen egyszerű volt, csak most látja ilyen különösnek, amikor eszébe jutott a gyerekkora és az otthon, ahol pedig talán harminc éve sem járt.

Zelenka Mihály kibújt a félszer alól, mert szinte gyerekesnek találta gondolatait, röstelte őket, az ur is ott sétált: kint az iroda előtt, Berger ur, ne mondja, hogy dängubázik és nem vigyáz a telepre. Több, mint husz éve vezeti a telepet, sohse volt panasz ellene.

— Mi lesz avval a stafilival? — kiáltotta a napszámosok felé.
— Megint alulról huztátok ki ezt a köteget?

— Nekem nem köll a tetejéről — állt elébe egy zöldkötényes emberke, valami asztalos — csupa víz az, egészen gombás meg tele van csomóval. Létezik még fadepó a világon, mért hordjam én el

a szemetet... és kifelé fordította görcsös tenyerét, mint a szónokok.

— Na jól van Gonczlik ur, nem köll mindjárt fenyegetődni. máshol se adnak rózsafát stafli helyett. — felelte engesztelően Zelenka s ráhajolt egy deszkacsomóra és elkezdett számolni, hat-szorötharminc, négy le. marad huszonhat, három collos, hat negyedes az száztizenöt, mindég jó árat csinálók magának Gonczlik ur, nem panaszkozhatik... Aztán bement az irodába, kihozta az asztalos számláját, elment a mázsához, megnézte minden rendben van-e, onnan a telep másik végébe, ahol az épületfa állt, tett-vett, dolgozott, veszekedett, káromkodott és kiabált, akárcsak máskor, mitha semmi baja sem lenne. Rettegett tőle mindenki jobban, mint a gazdától, látszott rajta, hogy zupás őrmester volt huszonöt évig, értette a regulát.

Hanem most nagyon nehezőre esett a munka, kemény embernek ismerte magát viláéletében, de most, mintha beteg lenne, Sose történt ilyesmi még vele. Hát igaz, mindenkinek rosszulesik, ha meg kell válni a gverekétől. A lánya már nem is volt nagyon fiatal, egyszer férjhez kellett adni. Megöregszik ő is lassan elpatkolhat, mit csinálna nélküle a lánya. Így legalább elgondozta. Fz az élet rendje. Persze, hogy fáj neki, de hiszen mindenki így van vele. Amióta a felesége meghalt, a lány vezette a háztartást, ő várta haza meleg étellel, mosott, vasalt rá kislány kora óta. Nagyon összeszoktak. Ő nem kocsmázott, otthonülő ember volt, kicsit olvasott este az újságból, beszélgetett a lányával, aztán lefeküdtek. A fiatalok ugyan tovább is ott maradnak a házban, de nem olyan az, mint régen.

— Zelenka! -- kiáltja neki az ur — holnap megérkezik két uszály rönkfa, majd maga menjen ki a csatornára és vigyázzon az átvételnél.

— Igenis Berger ur — feleli gépiesen és már oda se néz, inkább arra tul a kerítésen, ahol a vonatok szaladgálnak. Az egyik vagón tetején egy fiatal vasutas áll fütyülővel a száíában és irgalmatlanul fütyül. Mintha valami irtózatós léggömböt akarna felfujni úgy fütyül szusz nélkül, csoda, hogy nem reped szét a feje. Aztán azon kapja magát Zelenka Mihály, hogy a félszer felé húzódik. — Egye meg a fene dünnögi, nem tudom mi van velem és megtörli izzadó homlokát.

Talán csak nem a halál körnévezi? Sokszor hallotta hogy vannak emberek, akik előre megérzik halálukat. Megrendelik a koporsót, megmondiák milyen legven a temetés, aztán lefekszenek és váriák a kaszást. El is jön értük hamarosan. Az ilyeneket hamar elviszi. Ő is így van valahogyan. Mintha valami hosszú utra készülne. Az ördög vigye el azt a vacak bort mégis csak az adott be nekem, gondolja és mosolvog is magában, hogy ilyen számár gondolatok járnak a feijében. Aztán fellélekzik, mert a fűtőház kéme nye megfujta a delet, lehet hazamenni.

— Na mi lesz azokkal a kocsikkal — kiáltja — miért nem mennek már? — nagyon türelmetlen, alig várja, hogy kitarodjanak a szekerek és elindulhasson ő is végre, ugyanis olyan nehezen telt el az idő.

Otthon már várták az ebéddel. Főzni nem kellett, maradt a lakodalomból. Dusán, a veje, még egy kicsit kapatos volt, haja az arcába lógott és folyton vigyorgott. — Na hajde tata — mondta neki Dusán, mert szerb gyerek volt, finánc. Jó állás az, nyugdíjas, nem jár nagy strapával és külön is lehet keresni.

— Jól van, jövök már lágod — mormogja a bajusza alatt, mert idegesíti a veje hívása. Mit tessékeli őt olyan nagyon, nem idegen ő, otthon van a saját házában. De a fináncnak nagyon felmelegítették a kedvét, folyton füttyürészik és enyeleg a menyecskével.

— Valami baja van, tata? — kérdezi a lánya és az arcát vizsgálja.

— Mi bajom lenne? Hagyjatok már békivel. — dörmögi mérgesen. Igaz, mit faggatja. Nem gyerek ő, majd elviseli, ha valami baja van. Vagy mondja meg talán, hogy hajnal óta szüntelenül muzsikálnak a fülében, s mintha álomban volna, gyerekkori házuakat látja maga előtt a kerttel, az ecetfával és az anyjával, amint a káposztafejek között hajladozik, s a Vág hátán a tutajosokat, sss, sss — lehet ezt elmondani valakinek?

Szóltalanul esznek, ő is meg a lánya is. Csak a Dusánnak nem lehet elüzni a kedvét. Folyton beszél, s kezével a felesége után kapkod. Az meg hagyja magát. Nem röstelli magukat előtte, mintha ott se lenne. Mit csináljon? Ugy tesz, mintha nem látna az egészségből semmit. Bort tölt és iszik. Hej, cudar élet, cudar élet!

Gyerekkorában volt nekik egy nagy fekete kutyájuk. Bogárnak hívták. Az nagyon ragaszkodott hozzá. Egyszer ő beleesett a Vágba, és ha nem lett volna a kutya, biztosan megfullad. De Bogár utána ugrott, elkapta a ruhájánál és kihuzta a partra. Jó kutya volt, jobb, mint némely ember. Kár, hogy most nincsen kutyája, elmehetne vele sétálni este munka után.

— Na hajde tata, na — mondja neki Dusán és bort tölt a poharába. Iszik, mit is csináljon, ha a veje erőszakos. De hát az ő borát issza, meg az ördög tudja, most még izlik is neki. Dusán tovább enyeleg, meg-megcsókolja az asszonyt, hogy már nem lehet kibírni. Egyszerre felugrik, mintha kést vágta volna beléje, megelőki az asztalt, hogy csörömpölve gurulnak le róla az edények, veje és lánya szétrebbenek és úgy néznek rá, mintha megőrült volna.

— Ki vagyok én?! — ordítja — Ki vagyok én ebben a házban? Senki, semmi? Ez már mindig így lesz most? Nem süli ki a szemetek?

— Érdekes a tata — felelte vissza a lánya halotttíhezen — nem az utcán szedtem föl ezt az embert, az uram, mért szégyel-

jem magam?

— Ezért neveltek — folytatta tovább az öreg, ahogy a tor-
kán kifért és öklével az asztalra csapott — ezért kinlódtam érted?
— S ugy nézett a két fiatalra, mintha a szemével akarná őket el-
pusztítani. Lánya csendesesen sirdogált és a kezeit tördelte, Dusán
tehetetlenül totyogott körülötte és gügyögve csitította. És ebben
a percben, mintha valami iszonyu erős kéz markolta volna meg,
elkezdte huzni kifelé a házból, ahol a fél életét eltöltötte, hogy el-
vigye oda a Vág mellé, abba a régi kicsi házba — talán a halál elé.
Azok a kísérteties hangok pedig egyre erősödtek körülötte és las-
san elsötétedett előtte a világ.

— Maradjatok csak magatoknak! — kiáltotta vissza az ajtóból.
— Van nekem még helyem az életben, megleszek nélkületek is.

Azzal nagy léptekkel kirobbant a házból. Amikor az utcára ért,
futni kezdett, futni, ahogy a lábai birták, és mellette loholt a hang,
mint egy hűsleges kutya sss. sss. ssss... Hajadon fővel futott szét-
tárt karral, mint amikor valaki a vízbe ugrik, csak néha kapott
a szívéhez, amelyet most csapkodó madárnak érzett. Futott üveges
szemmel és nem érezte, hogy a száját kiverte a hab, azzal sem
törődött, hogy zsebéből kiesett a collstok és füle mellől a piros ács-
ceruza, csak futott, a vasut felé, ahol az a fékező dagadt fejrel még
mindig sipját fujta, futott, talán igazi hazájába, a halálba, vagy
örületbe.

A fiatalok dermedten néztek utána a kapuból, mert nem ér-
tették, mi történt szegénnyel.

Herceg János

ÖREG HÁZ A CSIRKEPIACON

— REGÉNY —

Irta Havas Károly

Ilka néni, az a bizonyos Ilka néni, akinek sok mindenféle baja annyi szomorú napot szerzett a hallgató asszonynak, férjhez ment. Az ura szép, elegáns ember volt, magas, karcsu, mindig jól öltözött, és a ruháiból mindig enyhe parfüm-illat és erős, finom dohányok illata áradt. Furcsa ember volt. Az apja hajdan négylovas hintón járt, ur volt, ő maga félbemaradt patikus. Kedves ember volt és kedvesen szórta szét azt a vagyont, amit az apja még meghagyott.

A fiu néma csodálattal nézte és azalatt a két-három esztendő alatt, míg Ilka nénivel eljárógatott hozzájuk, boldog volt, ha a hangját hallotta. Zengő, mély hangját, melyen oly kedvesen tudott beszélni semmiségekről. Arról pl. hogy egyszer vadászat közben eltévedtek és négy napig voltak hóviharban egy tanyán; vagy arról, hogy a város híres, nagyon gazdag familiájának legszebb asszonya hogyan büntette meg az urát, mikor az három napig mulatott a cigánnyal, meg a menyecskékkel; meg arról is, hogy milyen kártyacsatákban hogyan vitézkedett, talán nem is olyan régen. A fiu szerette ezt az embert, de mégis úgy érezte, hogy ez a gyönyörű szál, igazi férfi valahogyan nem illik az apja társaságába. Összehasonlítást tett, lopva lemérte, hogy a két ember közül az egyik majdnem kicsi, karcsu és törékeny, a másik olyan erős és magas, mint egy jegénye. Valami rejtett féltékenykedéssel nézte az idegen férfit, akit homályosan az apja vetélytársának érzett. Sehogyan sem értette, hogy apja miért barátkozik ezzel az emberrel. Úgy érezte, hogy nem illik ez a barátság hozzá, s hogy a szép ember sokkal kevesebb, sokkal kisebb, mint ő. A mélyen zengő, duruzsoló hang esténként betöltötte a szobákat s a fiu, valamelyik sarokba

kuporodva, messziről nézte, hogy apja mosolyogva bólogat mindarra, amit a szép, hatalmas férfi mond. Ilyenkor az nyugtatta meg, ha ránézett az anyjára, aki ott ült a három ember között, apja mellett, szemben Ilka néniével, arcán néha keresztülfutó, szomorkás mosollyal. Látta, hogy anyja figyeli a három embert, és újból mintha valami homályos sejtés telepedett volna lelkére, nagyon sajnálta az anyját. Ilka néni boldog volt, néha ránevetett a férjére, de minden ilyen nevetés után, mintha bocsánatot kért volna a másik férfitől. Ilyenkor hangja sötéten bugott, arca kipirosodott, a szemei csillogtak, és Péter megfigyelte, hogy egy este ötször-hatszor is végigfutott piros nyelve az ajkain, mint a cicáé, mikor a tejből pákosztoskodott.

Egy őszi napon, a fiu nagy meglepetésére, délután ráadták vásárnapi ruháját, az elegáns kék zakót, a fehér mellényt és anyja gondosan csokorra kötötte a nyakkendőjét.

— Esküvőre megyünk, délután esküszik Ilka néni.

A fiu szeretett volna valamit mondani, de megzavarta anyjának örömtől csillogó szeme. Aztán úgy tett, mint kicsi gyerekkorában, odatörleszkedett anyjához:

— Örülsz annak, hogy Ilka néni férjhez megy?

Anyja homlokán összefutottak a ráncok, szemei szurósak és hidegek lettek, hangja elutasítóvá vált.

— Hogyne örülnék. Hogyan kérdezhetsz ilyent, tudod, hogy szeretem Ilka nénit.

Péter hallgatott. Valami nem volt rendben ezzel az esküvővel, valami történt, vagy készülöben volt. Az egész esküvő illetlennek és lehetetlennek tetszett. Ilka néni hozzájuk, éppugy a házhoz tartozott, akár az eperfa, a galambduc, vagy a hosszú, annyi bajt okozó szöke lány. Ilka nénit nem volt szabad odaengedniök az idegen emberhez.

— És hogy lesz most ezután? Ilka néni nem jön többé hozzánk? Apa se megy hozzá minden nap?

Azt hitte, összetörik nyakán a gallér, olyat rándult szavaira a csokor-nyakkendő. Ijedten nézett anyjára, de az csak mosolygott.

— Sok boldogságot tudsz beszélni, Péter. Miért ne jönne Ilka néni hozzánk? Csak nem gondolod, hogy ezután majd idegenek leszünk. Hiszen tudod, hogy ki lesz az ura. Te is szereted, mindannyian szeretiük.

Az esküvő nagyon csendesen folyt le. A fiu csodálkozott rajta, hogy Ilka néni kalapban áll az oltár előtt és egyáltalában nem hasonlított a többi menyasszonyhoz. Nem volt meghiúsult, nem sirt és amikor kimondta az igent, nem az urára nézett, a szép szál emberre, hanem elnézett oldalt a padok felé, ahol apja állt. A fiu érezte, hogy anyjának a keze kicsit megremeg, de aztán egészen természetesnek találta, hogy összecsokolódzott Ilka néniével. Este, a vacsoránál még mulatott is rajta, hogy anyja, sok unszólásra, egymásután két pohár bort is megivott.

Ilka néninél nem okozott nagyobb változást a férjhezmenetel. Az egyik szobában ott lakott az ura, már amikor odahaza volt. Mert legtöbbször messze járt, híres helyettesítő volt. A környék valamennyi patikusát ő helyettesítette. Habár Péter halott valamit arról rebesgetni, hogy ehhez nem volt joga. Mesélték, hogy jobban érti a mesterségét, mint akármelyik másik gyógyszerész, de nincs diplomája. Addig mulatott, addig vadászott, addig járt a tizedik megyébe nagy megyebálokra, amig elfelejtett levizsgázní és megmaradt egész életére öregsegédnek. Ilka néni nem sokat törődött azzal, hogy otthon van-e a szép, mindig hangosan nevető s jókedvű ember, vagy sem. Néha panaszkodott, hogy most már kétféle anyagi baja van. Az egyik az övé, a másik az uráé. A fiu tudta, hogy ezek a panaszkodások apjának szólnak, aki néha hetekig bajlódott azzal, hogy rendet csináljon a furcsa házaspár furcsa törtériáiban. Bonyolódott dolgok voltak ezek. Ilka néni zseniálisan értett a pénzszerzéshez. Volt Szegeden egy híres órás, aki ékszereket adott el részletfizetésre, természetesen rendes állásban levő embereknek. Ilka néni összevásárolt egy csomó ékszert, aláírt mindenféle papírt, mellyel — Isten tudja hány esztendőre — lekötötte a fizetésének egy részét, aztán potom áron eladta az aranyórát, a karperecét, a nyakláncot, a fülbevalókat, amelyeket így vásárolt. A sikerült üzletkötés után rögtön elutazott Abbaziába és onnan irogatott boldogan képeslapokat néhány héten keresztül. Péter mulatott rajta, hogy az anyja minden ilyen képeslapnál nagyokat sóhajtozik és folyton azt magyarázgatja: Ilka már megint valami szamárságot csinált. Pár nappal Ilka néni hazatérése előtt megint jött egy ilyen képeslap. Egészen újfajta, nem abbaziai táj, hanem Ilka néni fényképe. Óriási fürdőkalap volt rajta, fürdőruhája leért a bokáig és hatalmas gallér borult vállára. Péter érdeklődve nézegette a furcsa képeslapot, és nagyon elcsodálkozott, amikor anyja ráütött a kezére.

— Nem illik ilyen képeslapokat nézegetni. — Aztán odafordult az urához: — Nem is értem, hogy Ilkának hogyan jut eszébe ilyesmit postára adni.

Péter ugy találta, hogy ez a felháborodás egyáltalában nem helytálló. Ilka néni nagyon csinos volt az óriási fürdőkalapban és a hosszú fürdőruha egyenesen mulatságosnak tűnt fel. Eszébe jutott, hogy Palicson csendőrök cirkálnak a női fürdő körül, és becsukják azokat, akik csónakon közeledni mernek a szent fürdőhelyhez. Így már értette anyja felháborodását és egészen furcsa elképzelései támadtak arról az Abbaziáról, ahol a nők fürdőruhában állnak a fényképezőgép elé.

Ahogy Ilka néni hazajött, megkezdődtek a bajok. A szegedi órás-cég egy darabig csak felszólítóleveleket küldözgetett, aztán pörölt és letiltotta a fizetést. Ilka néni keserves sirás között panaszkodott, hogy milyen kegyetlenül bánnak vele az emberek, és Péter igazat adott neki. Kegyetlenség volt, hogy Ilka néninek anynyi költséget okoztak, és annyira meghurcolták hivatalos följobb-

valói előtt. Erről panaszkodott folytonosan és Péter csodálkozott rajta, hogy apját ez mennyire idegesíti. Anyja mereven összeszorított szájjal ült az asztalnál, s hallgatta, hogy mit lehetne kezdeni a gonosz szegedi órás rettenetes eljárásával szemben. Akkor sem szólt semmit, mikor Ilka néni sirva borult az asztalra.

— Senki sem segít rajtam, senki sem törődik velem. Ti is csak hallgattok és bizonyosan azt mondjátok: könnyelmű voltam.

A férfi tehetetlenül felhuzta vállát és látszott az arcán, hogy szeretne valamit mondani. Aztán ránézett feleségére és nagyot sóhajta mégsem szólt semmit. Péter nem tudta nézni, hogy Ilka néni sir. Odament hozzá, a vállát simogatta és odahajolt könnyes arcához.

— Ilka néni, nekem van valami kevés megtakarított pénzem. Nem sok, de odaadom. Kölcsön adom és ígérem, hogy nem fogom letiltani a fizetését.

Ilka néni felnevetett, magához szoritotta Pétert, összecsókolta, aztán feje felett ránézett a hallgató embere.

— A fiad, látod az rendes gyerek. Nem tudja nézni, hogy egy asszony sir és mindjárt belenyulna a zsebébe.

Péter sehogy sem értette, hogy az anyja miért kel fel a helyről és miért vezeti ki a szobából. Már nagy fiu volt, nem gyerek, akit ki kell küldeni, ha a felnőttek egymás között akarnak beszélni. Anyjának az arca azonban annyira hideg volt és merev, hogy nem mert egy szót sem kérdezni.

Pár hét múlva beszédtrödékekből megértette, hogy apja kifizette a szegedi cég követelését. Nem sokat beszéltek a dologról. Valahonnan nagyobb summa pénzt kapott, az egyik munkáját jól megfizették Pesten és az egész pénzt odaadta, hogy kifizesse a fürdőkalap, meg az abbaziai szórakozás árát. Ezt hallotta. Néhány szót elkapott, amit anyja reggel még az ágyban mondott, és az a néhány szó egészen felkavarta. Anyja minden esztendőben elutazott fürdőre, de ez a fürdőzés minden évben új nagy kirándulás volt. A költségvetést kinosan aprólékos gonddal állapították meg, s még azt is kiszámították, hogy mennyi borralalót kell adni az orvos másának. A hordárok, a vasuti költségek, a drága éttermek árai, hetekig szerepeltek, míg az anyja végre rászánta magát az utra. Most pedig apja egyszerre kifizetett mindent, mert Ilka néninek eszébe jutott, hogy Abbaziában akar fürödni. Megpróbált anyjával erről a furcsa dologról beszélni, de az csak legyintett.

— Péter, soha ne avatkozz bele az apád dolgaiba. Amit apa csinál, az jól van, helyes és ahhoz neked semmi közöd. Apa keresi a pénzt és arra költi, amire akarja. Ilka néni a barátnóm, érted: az én barátnóm — és apa az én kedvemért segített most rajta.

A cseléd is hallott valamit erről a pénzhistóriáról és ha a cseléd tudott róla, akkor egész természetes volt, hogy pár nap múlva az egész ház arról beszélt, hogy Péternek apja nehéz ezreket fizetett Ilka néniért. Az asszonyok egymásután kopogtattak be egy kis vigasztaló beszédre és egymásután oldalogtak el bosszus,

fanyar arccal, mert a furcsa asszony megint úgy viselkedett, hogy senki nem tudta megérteni. Egyszerűen hazudott. Azt hazudta, hogy az ura semmit sem tud az egész dologról. Neki volt egy kis megtakarított pénze, amit esztendőkön keresztül gyűjtögetett, s ő fizette ki a szegedi órást. Nem nézhette, hogy szegény barátja annyit szenved. Péter is hallotta ezt a mesét. Az egész ház beszélt róla. Néhány napig nem mert anyja szemébe nézni.

Ez a szegedi pénz nem változtatott semmit a két házaspár barátságán. A téli estéket megint csak együtt töltötték, és most már Pétert is elvitték ezekre az esti látogatásokra. Egy darabig hallgatta, ahogy beszélgettek, aztán félrehúzódott a könyvtárszobába. Ilka néninek rengeteg könyve volt és Péter talán azért szerette olyan nagyon, mert mindig szabadon gazdálkodhatott közöttük. Ilyenkor senki nem szólt bele, hogy miféle könyvet olvas. Apja egyszer se vette ki a kezéből a könyveket, azt sem mondták neki, hogy csavarja el már a lámpát, ne rontsa tovább a szemét.

Ezen az estén egy verseskötet került a kezébe. Meg se nézte, hogy ki írta a verseket. Szomszjasan itta a sorokat. Furcsa szomorú és keserű versek voltak. Oldalról-oldalra mindig nehezebb szívvvel olvasta őket. Sok mindent nem értett meg, sok minden idegen volt, de azt érezte, hogy az, aki ezeket a verseket írta, nagyon szomorú, szegény s beteg ember lehetett.

Azután egy vers került eléje. Az öregségről s a fiatalságról volt benne szó, az *elmulásról*. Először csapta meg igazán a halál lehelete. Szíve elszorult, lélekzete elnehezedett s feje rábukott a könyvre. Sirt..

Igy találták a szobába belépők. A patikus felvette a könyvet, nézte a verset, aztán mélyenzengő hangján felolvasta. Péter, hogy újra hallotta, még szomorubb lett. Hiába, elmulik minden, ami szép és minden, amit az ember csinál.

Ilka néni kinevette.

— Ugyan Péter! Nem vagy te öregember. Mi közöd neked ahhoz, hogy elmulik az ifjúság.

A fiu most meggyűlölte Ilka nénit. Mindig szerette, mindent megbocsájtott neki, azt is, amit csak sejtett, — de ezt a pár szót, ugy érezte — nem fogja elfeleiteni.

Anyja megsimogatta a haját, és megereszkedett hangon csitította.

— Ne törődj azzal, hogy mit beszélnek. Nem szégyen, hogyha valaki sir, vagy szomorú, ha valami szépet lát, vagy érez.

Másnap apja megvette neki a verseskönyvet.

VÉRHULLÁMOKON ÁT

— Részlet Jakovlyevity J. Sztevan „Srpska trilogia“
c. könyvéből —

Fedezékünk felett, a csillagos ég irányában, megfigyelő őrszemek körvonalai látszottak. A fedezékből idehallatszott a telefonisták egyhangu beszélgetése. Ebben a késő éjszakában egymás közt társalogtak, hogy el ne aludjanak.

A közelben küldönc várt lovakkal. Keskeny ösvényen mentünk a lövészárkok irányába. Az utat némely helyen földbeszurt ágak takarták el, hogy az arra haladókat az ellenséges lövészárkok felől elrejtse. De most éjszaka van... Reszkettünk a rakéták miatt, melyek a területet kilométernyi körzetben megvilágították... Időnként lövéseket hallottunk az előretolt őrállások felől.

Nemsokára széles országutra értünk, mely éles kanyarulatban ereszkedett le a moglénai síkságra. Visszafordultunk. Egy messziről is kivehető kanyarulaton túl ügetésbe kezdtünk, mert ez a hely éjjel-nappal ellenséges gyalogsági tűz alatt állt. Különösen nappal, mikor a mesterséges álcázás sem használ. Ezen a helyen nappal alig van közlekedés, legfeljebb, ha egy küldönc rohan át hirtelen.

Az uton hosszú trénsorokkal találkozunk, ezek lovon vagy kocsin élelmet és lőszert szállítanak előre. Valamennyien sietnek, hogy még hajnalhasadás előtt visszatérhessenek a síkságra. Ismét felhangzik a megszokott kiáltás: »Jobbra tarts!« — mert koromsötét van. Köröskörül egyetlen fénypont sem látszik.

Minél jobban közeledünk a síksághoz, annál tisztábban kivehető a lőszert szállító nehéz-teherautók bugása... Időnként villámekézkázást látunk, s messziről mennydörgés morajlik hozzánk. Fülledtség érezhető, a levegő túlfűtött, a lélektzétvétel nehéz. A felcikázó villámfénynél pillanatra feltűnnek a hegyecsucok, melyek ilyenkor még magasabbnak látszanak és ijesztően fenyegetőek. Sietni szeretnénk, de félünk, hogy valakivel összeütközünk. A kül-

dönc mellett lovagolt, s mindketten szemünket erőltettük. Az egyik kanyarulatnál küldöncöm térdével málháslóra rakott ládába ütközött. Miután kölcsönösen leszidták egymást, az utat tovább folytattuk. Közben utszélien pihenő trénnel találkozunk. Lovak nyerítése hallatszik, s szendergő őr árnyéka látszik.

Katunac lábánál jobbra fordultunk, Dónyi Pazar falu irányába. Az üteget megvárjuk, vagy itt találjuk valahol az uton. A vilámlásnál úgy tűnik fel, mintha embereket látnék. Nemsokára beszélgést hallottunk.

— Üteg az ott?

— Igen.

— Melyik?

— Az ötödik.

— Hol az ütegparancsnok?

— Az élen.

A katonák ledőltek az ut oldalára, a lovak lehajtották fejüket. Utközben hol ágyuval, hol löszerszekerényel találkozunk, míg csak nem érünk az üteg élére.

Ismét a parancsnok után érdeklődöm. Valaki a sötétből válaszol:

— Itt van az ágyu elején.

— Lázár kapitány ur?

— Igen. Ki érdeklődik?

Megmondtam nevemet és leszálltam lovamról. Ő az ágyu elejéről szállt le, s villanylámpáját arcomba kattintotta. Behunytam szememet. Ő eloltotta a lámpát s kezét vállamra tette.

— Hát élsz? — s megveregette vállamat.

— Hála Istennek...

— S már megint te? ... Ugy-e, fent is van kutya?

Elnevettem magamat, mert tudtam, hogy kérdése a három év előtti bidzsa-mahali esetre vonatkozik.

— Hát még mindig nem felejtette el?

— Dehogy, sokaknak elmeséltem az esetet, s jót nevettek rajtad.

— Indulunk-e? — kérdeztem Lázár kapitányt, hogy eltereljem gondolatomat erről a kellemetlen esetről.

— Azonnal! — Az egyik katonához fordult: — Mondd Tyiriity hadnagynak, hogy indítsa el az oszlopot.

Vezényszó hallatszik.

— Mindenki helyére! ... Lóra!

Elővezették a parancsnok lovát.

— A »Vitéz« ez?

— A régi és hűséges társ. — A parancsnok felszállt. — Mi elől megyünk...

Indulhatunk.

Utánunk megindult az üteg.

Mikor kissé előre jutottunk, megkérdeztem a parancsokat,

hogyan itéli meg mostani helyzetünket, s mi van készülőben. Magasabb katonai képzettsége volt, s tudtam régebről is, hogy jóslatai mindig beváltak.

— Támadás van készülőben — s megfordult, hogy lássa, nincs-e valaki a közelünkben. De mi jó messzire kerültünk már előre. — Ilyen méretű támadás még nem volt a szaloniki arcvonalon.

Csodálkoztam, hogy miért választották támadásra éppen ezt a legalkalmatlanabb terepet.

— Ebben rejlik az elgondolás értelme. Az eltelt három év alatt a szaloniki arcvonal minden szakaszán erélyesen támadtunk, kivéve itt, ahol most kell megindulni a támadásnak. Nyugodtan mondhatjuk, hogy egész idő alatt ölbetett kezei ültünk. Ezért a bolgárok a többi szakaszt megerősítették, megszervezték hadtápjukat, megbízható összeköttetést teremtettek és védelmi vonalukat erősen kiépítették. De az arcvonal eme vad részén nem számítnak reánk. Ezért a miénk u. n. stratégiai meglepetést készítenek elő számukra.

— Mit nyerünk ezzel?

— Hát... ha az elgondolás sikerül, sokat. Ezekről az állásokról egyenesen Kavadar völgyébe vezet az út. — A parancsnok elhallgatott és visszafordult. Valaki felénk közeledett. — Á, te vagy Tyirity? — fordult szakaszparancsnokához. Én is üdvözöltem. Jó bajtársam volt még az önkéntes ütegtől. Lázár kapitány folytatta: — S ezzel a bolgár—német arcvonalat kettőtörjük. Magától értődik... ha az elgondolás sikerül.

— De lesz-e elegendő erőnk? — kérdezte Tyirity.

— Ma bennjártam a hadosztályparancsnokságnál — fordult a parancsnok Tyirity felé. — Akkor, amikor a falun mentem keresztül. Ott találkoztam egyik bajtársammal a felső-tiszti akadémiából... Csak, uraim, ezt a legszigorúbb titoktartással közlöm...

Mindketten becsületszavunkat adtuk.

— A támadást hat szerb és két francia hadosztály fogja végrehajtani. Lesz egy fő- és egy melléktámadás. A főtámadás Dobropolye ellen irányul, ami itt van előttünk. Ezt három szerb és egy francia hadosztály intézi. A mi másik hadosztályunk és egy francia, saját körzetében demonstratív támadásba kezd...

— A támadás sulya tehát ismét reánk, szerbekre nehezedik — vágott közbe Tyirity.

— Mint eddig is mindig, a szaloniki arcvonalon — tette hozzá parancsnokunk. — Barátom megmutatta a hadseregfőparancsnokság utasításait, melyeket ma minden egység megkap. A végén van egy érdekes megjegyzés. Ugy szól, hogy az ellenséget »az emberek és állatok végkimerüléséig« kell üldözni.

— Tyhü, a teremtésit! — szaladt ki Tyirity száján. — De

lesz-e annyi hatalmunk és erőnk? Már ötödik éve, hogy napról-napra fogyunk.

— Most... mindent megtettek. Megtudtam, hogy a kétkilométeres arcvonalszakaszt ötszáznyolcvan legkülönbözőbb ürméretű ágyu fogja tűz alatt tartani. Azt hiszem, hogy ez után a támadás után Dobropolye magaslati állása néhány méterrel alacsonyabb lesz.

— Ez azt jelenti, hogy egy ágyura három és fél méteres szakasz jut... Ha az emberek legyenek lennének, akkor sem tudnának megmenekülni.

Szerpentin-uton másztunk fölfelé. Az üteg óvatosan kapaszkodott, hogy zörömbölése el ne árulja. Valami a kezemre, majd sisakomra pottyant. Köröttünk nagy cseppekben esni kezdett az eső. Oly erősen villámlott, hogy szinte belevakultunk. Egyre mennydörgött — szakadt a zápor.

— Könnyebben üröm az ágyutüzet, mint a mennydörgést — mondja Tyirity.

Villámok szaggatták a felhőket, az eső szakadatlanul ömlött. Libabőrösen ültünk lovainkon, miközben kövér esőcseppek peregtek rólunk. Minden oldalról villámlott, mennydörgött, morajlott... Sisakomról patakban folyt az eső nyakamba és hátamba. Egész testünket csuromvizesnek éreztük és borzongtunk. A villámfénynél észrevettem egy katonát, amint bőrszakot huzva fejére, küldöncöm lovának farkába kapaszkodott. Pillanatnyi kép volt csak, de állandóan magam előtt láttam, mert bőrig áztam... A zápor folyvást erősödött. Mintha göres fogta volna meg fölöttünk az eget, s egy láthatatlan erő mindjobban szorítaná, hogy az utolsó cseppet is kipréselje. Egymást érték a villámlások, a mennydörgések versenyeztek, a hegyek és szakadékok jajgattak.

A természetnek eme elképzelhetetlen ereje előtt az emberek törpéknek, az ágyuk, ezek a borzalmas fegyverek pedig, játékszernek tünnek fel. Az arcvonal elnémult. Erős szél kezdett fujni... Egész zuhatag csapott arcunkba és nyakunkba csurgott... Hej, ha most olyan bőrszakom lenne — s arra a katonára gondoltam, aki a ló farkába kapaszkodott.

Fenn, a magasban — egyre erősödve — folyton zengett-morajlott, majd egekig ható mennydörgéssel a föld egyik szélétől a másik széléig dübörgött végig... A természet mintha megőrült volna.

De mintha az istenitélet távolodnék. Az esőcseppek mind ritkábbakká váltak. Leszálltam lovamról, hogy kissé felmelegedjem. Küldöncöm közeledett, hogy átvegye lovamat, s ekkor újból megpillantottam fején a bőrszakot. Háta mögé kerültem s villanylámpával megvilágítottam. Kicsiny, csámpás, egészen összeaszott katonai tipegett a ló után, farkába kapaszkodva.

— Becsületedre válik pajtás — szólítottam meg.

— Így vasal Tásza — válaszolta zsákja alól.

Nézd a Tanasziáját!... Mindig ő.

— Tudod-e, ki kérdez?

— Tudom, hogy nem vagy sem üteg-, sem szakaszparancsnok. Jelentéktelenebb személyekről Tásza alórmester pedig nem vezet számadást.

Megmondtam néki nevemet.

Ő ledobta fejről a zsákot s elkezdett mentegetődni.

— Hol szerezted ezt a bőrszakot?

— A telefonról. Azt belecavartam köpönyegembe s az ágyu előrészen helyeztem el, bőrtakaróját pedig fejemre huztam. Mindig így csinálom. Ezért vagyok most száraz.

A villámlásnál két csillagot vettem észre a vállán.

— Bravó... Te csak előretolakodsz, Tászó!

— Mint a hófúvás, hadnagy ur.

Tászó elmesélte, hogy a régi állásban úgy élt, hogy már nem lehetett jobban.

— Azoknál a bolgároknál, akiket elfogtunk, két ezrest találunk frankokban. Elmesélték, hogy néhány halott tisztünket fosztották ki, s éppen hazakészülöttek. De mi megelőztük őket, s a pénzen hárman szépen megosztottunk.

— Hányan maradtak még életben a régiek közül az ütegnél?

— Hogy is mondjam, mindössze ketten: én meg a parancsnok. Ugy van az, hogy a »hitvány« még a háboruban sem pusztul el.

— Hékás, ha megcsaplak, megtudod, hogy ki közülünk a hitvány! — szólt rá a parancsnok a sötétből.

Tászó gyorsan elhúzódott az éjszakában.

Elnevette:n magamat. A parancsnok hozzám jött.

— Már kezdettől vesződöm veled, de semmit sem használnál, folyton lődörög. Nyugtalan lelkű s állandóan töri valamin a fejét. Egyszerre csak ott látod a gyalogsági lövészárkok megfigyelőhelyén, ahol mindenki ismeri. Annyi rohamban vett velünk részt. Majd a vonal mögött bukkan fel, s akkor jönnek ellene a feljelentések. Egyszer valamilyen ügyben Szalonikibe küldtem. Ott összevásárolt mindenféle dolgot, s utközben valóságos boltot nyitott. Csere-berélt, eladott, egyszer mint francia, máskor mint angol, míg a járőr be nem kísérte... Összes dolgaiból egyedül csak harmonikája maradt meg, melyen megtanult játszani... És mégis kedvelem. Mit csináljak?... Szavamra mondom, ez az ember vidorságával, énekével és muzsikájával fenntartotta a szellemet katonáinknál.

Kanyargós uton haladtunk s lövészárkokhoz közeledtünk. Az üteg lassan döcögött előre. Egyetlen szó sem hallatszott. Ezután egy sűrű bükkerdőbe fordultunk, mely teljesen eltakart. Balra tőlünk patakok csobogtak, melyek szakadékokon át jutottak le a síkságra.

Még egy kis idő s elkezd virradni. Az uton az osztályparancs-

nok várt bennünket, akinek parancsnoksága alá került most az 5. üteg. A parancsnok az üteget a bukkerdő közepén állította meg.

— Itt teljesen rejtett helyzetben leszünk.

— Hogy fogok ebből az erdőből löni? — kérdezte Lázár kapitány.

— A fatörzseket azonnal befürészelitek, de nem vágjátok le. Minden törzset utolsó centiméterig fűrészselitek, éppen csak, hogy tartsa magát. Amikor pedig itt lesz az idő, katonákkal ledönttetitek és azonnal elkezdtek löni.

— És hol vannak az ellenséges lövészárkok?

— Az erdő előtt, hatszáz méterre tőlünk. Megfigyelőállomások a gyalogsági vonalban lesz.

Szerepem befejeződött. Lázár kapitány, a parancsnok, hozzám jött.

— Köszönöm bajtárs! Remélem, hogy legközelebbi találkozásunk a szabad hazában lesz.

Magam is ugyanezt kívántam. Szívélyesen keztefogtunk és elváltunk.

A raktárakat hét napra szükséges lőszerrel látták el, az emberek közt három napra való élelmiszer-tartalékokat osztottak ki, s a felvételező állomásokon még tíz napra valót halmoztak fel. Az utakat kiépítették, a síkságon új repülőállomásokat létesítettek. A hadosztályparancsnok részére, a mi közelünkben, megfigyelő állomást emeltek, úgy hogy körülöttünk nagy lett az élénkség. A hadtest- és osztályparancsnok, a különféle küldöncök és segéd-tisztek állandóan jönnek-mennek, vizsgálják a terepet, valamit belerajzolnak térképükbe s eltávoznak. Az utolsó parancsokat adják ki. Parancsnokunkat sürgősen a hadsereg-parancsnoksághoz hívták. Amikor visszatért, ezt mondta:

— Végre, fiatal barátaim: most vagy soha. . . Mi, akik itt vagyunk, nem is tudjuk, hogy milyen nagyszabású előkészületek történtek. Hadseregünk arcvonalán: hetvenöt gyalogos zászlóalj, kétezerhatszázon felüli kézigépfegyver és hétszáz gépfegyver, ötszáznyolcvan ágyú és nyolcvanegy repülőgép áll támadásra készen... Utolsó lapunkat tesszük fel; vagy-vagy!

Minden feszült várakozásban áll, mint a felhuzott fegyver...

Az egész arcvonal elcsendesedett. Így van ez minden naplemente előtt. Várjuk az éjszakát s a halálhozó nehéz pillanatokat... Friss szellő lengedezik. A nap, mintha csak az utat mutatná nekünk, lassan ereszkedik Dobropolye mögé.

... Valaha juhaklok voltak ott. Az éj csendjét csupán a juhok és bárányok bégetése és a csengők csilingelése zavarta.

Most ott nagy kietlenség honol. A föld felturva, egész töltések szelik keresztül-kasul, s a zöld-gyepes helyeket tüskésdrótok szövédéke fonja át. Az emberek alagutakba bujtak, ahonnan időnként,

mint halottakat vonszoliák ki. Vagy sebesültek jajveszékélése hallatszik a föld alól...

A nap a hegyek mögött, a végtelenbe merült el. A magasban már csak visszfénye világít. Az előőrsök üdvözlik egymást, s máris visszhangzanak a puskalövések. Valamelyik fedezékből kiszűrődik a harmonika elnyújtott, fojtott hangja... Valahol öszvér nyihog...

Az összekötő-árkon át sarkantyupengés hallatszik.

Küldönc-tiszt érkezik a hadosztálytól fedezékünkbe, hogy kapitányunknak valamilyen parancsot kézbesítsen. Mihelyt tiszt hozta, tudjuk, hogy az utasítás nagyfontosságú. Csak összenéztünk. Most, a végzet órája előtt, szeretnők, ha a csend tovább tartana. Mert ki tudja, mit hoz számunkra a holnap.

— Uraim, a parancsnok hivatja önöket — jelenti Iszailó tisztiszolga.

Gyorsan felálltunk.

A parancsnok fedezékében lámpa égett. Ő az asztalnál ült és kezében tartotta a parancsot.

— Uraim, a mi támadásunk holnap öt órakor kezdődik.

Ez, az új naptár szerint, 1918 szeptember 14-én történt.

A szellő elcsendesedett, az arcvonala elnémult. Fölöttünk szélesen kékllett az ég, a nap végtelen sugaraival megvilágítva. A vörösés világítás lassan fölének húzódott. A völgyet még pára és néhéz por borította.

Még csak negyed óra... Valamelyik szakadékból ködfelhő szőtt elő, Dobropolye csucsait nyaldosva. A sugaraktól megvilágított hegyormok olyanok voltak, mintha mosolyognának...

Mintha csak meghasadt volna a levegő. Messzelátóinkhoz siettünk. Szürke lapdácskák százai rajzották körül Dobropolye csucsait. Ujak és ujak követték őket. Azután gránátok furódtak a földbe, a lövészárkok mögé, a fedezékek közé, a torlaszokba. A föld mintha forrni kezdene. Egész darabok repültek a magasba, s a drótakadályok mint pókhálók szakadtak szét. Dobropolye fölé füst- és porfelhő emelkedett, akárha olajtartály égne. Időnként rajvonala gyűk romboló gránáttüze villan meg, vagy hegyi útegek gránátjai nyargalnak végig, mint a varrógép tüje. Utána nehéz tarackok szántják fel a földet, s az egész hegy alapjában reng. A szakadatlan robbanások egyetlen roppant hangorkánba olvadnak, mintha száz és száz villám mennydörögne egyszerre. A magaslat pokoli sötétségbe borult, acél szánt, velőtépnő robban, leirhatatlanul és végnélkül üvölt.

Az ellenséges tüzéség válaszol. De tüzelése szaggatott... bár néha tullangos. Utána elhallgat, majd egyenként kezdi. Telefonon jelentik, hogy a harmadik üteg első ágyujának összes katonái elestek... Az ötödik üteg megfigyelője könnyebben megsérült... Dragisa hadnagy súlyosan megsebesült...

A füst függönyként terjedt szét a magasban s a nap elsötéte-

dett. Fejünk felett: angol—francia tarackok és nehéz ágyuk lövegjei üvöltének át. A levegőt mintha szagatnák; hörög, a szakadékok sírnak. Ebben a zürzavarban az emberparány reszkető kézzel és minden izében remegve igazgatja a távcső mikrométerjét... A telefonok szakadatlanul bugnak... A harc ismét fellángolt, mint mikor újra lecsap az orkán, s az ércvihar borzalmas erővel paszkolja a földet, fáradhatatlanul, pillanatnyi szünetet sem tartva, egyre erősebben és hatalmasabban... A repülőgéprajok átszállnak az ellenség oldalára, s nagy szélességben bombákkal szórják tele. Az ellenség hadtápterületén már égnek a raktárak... Ebből az öldöklő küzdelemből senki élve meg nem menekülhet, sem a szerencsétleneknek segiségére nem jöhet. Eltűnt még az a kevés zöld pázsit is — szétturt földhalmok, szerteszórt akadályok és itt-ott egy-egy kivetett holttest mutatja a rettenetes pusztítást, mintha csak pokoli erők forgatták volna fel a vidéket.

A nap már lenyugodott. Az ágyuk továbbra is dörögnek. Az egyik helyen, talán fejvesztett félelemből, a bolgárok egy rakétát eresztettek fel, tűzérségüktől kérve segítséget. De inkább ne tették volna. Gránátok százai csapódtak abba az irányba s az egyik erdő égni kezdett. A háttérben szintén tűzvörös fény látszott... Mindenfelől ágyuk villanását látni, míg az állásokon gránátok gyultak, acélfüggönyt vonva.

A tüzelés egész éjszaka ebben az iramban tartott.

A nap pirkadásával az ágyuk fokozzák erejüket. Az ellenséges fedezékek a föld színével egyenlővé váltak. A tüzelést már az ellenség hadtápterületére irányítják. Az utakat és vizmosásokat gránátokkal szórják tele, a telefonhuzalok szétszakadnak és minden ellenállási fészek megsemmisül... Az acélhullám hegyre-völgyre terjed. A gránátzapor erdőket gyújt fel... Az acélzapor ezután fokozatosan visszahúzódik, hogy végül az ellenséges lövészárkoknál álljon meg, s az utolsó nyomoruságos maradványokat is megsemmisítse.

A gyalogosok magukra vették hadifelszerelésüket.

Az ellenséges tűzérség el lett hallgattatva. Ég és föld urai voltunk. Az ütegmegfigyelők szabadon kiálltak, hogy élvezzék a borzalmas látványt.

Az ég mintha parázslott volna az ellenséges hadtápterületen tomboló roppant tüzekről.

A mögöttünk levő terep löszerszállító motorok zajától volt hangos. Az emberek éjjel-nappal, megállás nélkül szállították a gránátokat az állásokba, mert a harcnak még nem volt vége.

És ekkor a második napra virradtunk. Az emberek még megfeszítették utolsó erejüket. Az ágyuk tüzelése ugrásszerűen fokozódott, és tíz perccel hat óra előtt egyetlen mennydörgésbe csapott át, az egek kárpitjait szétszaggatva. Zugott, bömbölt, tépett, hasogatott s a föld füstölgött. Lángnyelvek csapkodtak, úgyhogy az ellenséges arcvonal tüztengerré változott.

Egyszerre csend... Pontosan hat óra volt. Feszült idegekkel figyeltünk... Lélekzetünk elállt a kínos borzadálytól és a nehéz várakozástól.

Vonalunk felett sisakok fénye csillan meg s egy gyalogosszakasz kimászik... Határozatlanul megálltak... Ezután rajvonalba fejlődtek és tüzelésre emelt fegyverrel elindultak a romokon és széthányt földön... Utánuk sietett — fegyver nélkül — egy kicsiny, csámpás katona csizmában — Tanaszije. A fedezékek maradványánál, figyelve megálltak. Néhányan óvatosan közeledtek... Utánuk mentek a többiek is... Átugorták az árkokat... Visszajöttek, valamit nézve... Azután — jobbra és balra — megindultak a vonal mentén.

Tanaszije kiegyenesedik:

— Testvérek, valamennyien holtak.. Gyorsan ide! És miként ha ár szakítja át a gátat, a szerb ezredek úgy hömpölyögtek át a szakadékokon, hogy hősi nekirohanásban, akadályokat zuzva — vérhullámokon át — visszatérjenek hazájukba.

Fordította: *Szirmai Károly*

Emlékezés Jovanovich Leára

Az irodalomtörténet nem tartja számon ezt a korán elhunyt bácskai költőnőt, mert munkássága mindössze egyetlen könyvecskére terjed és azt sem az irodalom élvezőinek, hanem hívőknek írta. Egy magányos lélek gondolatait akarta kifejezni Istenről, megfejtetni az élet titkait és talán maga sem vette észre, hogy egy érett, befejezett lírai mű került ki közben a keze alól.

»Az én zsoltárim« egymásbaüződő prózai költeményeket tartalmaz. Téren és időn kívül, tárgy nélkül és személytelenül, szinte a lélek dimenzióiban kezdődik Jovanovich Lea külön világa, mint minden hívő, megszállott emberé. Az Isten és az élet fogalma ebben ölt testet és hogy ez a külön világ valóságoságot kap, azt korántse a hitnek tulajdonítsuk, hanem annak az egyszerű és természetes írói érzékeltetésnek, amellyel oly biztosan dolgozik a szerző. Talán Tagore ünnepélyes rajongásából, vagy Keats egyszerű elámulásaiból tevődhetne össze hasonló mű. Jovanovich Lea azonban aligha ismerte Keats-et, vagy Tagore-t. Ő természetében hordozhatta ezeket az adottságokat, s hogy ily tö-

kéletes formába olvadhattak, a gátlásokat megszüntető hitnek köszönhető.

Egyszerűség és páthosz szerencsésen egészítik ki egymást Jovanovich Lea könyvében és képei, mintha valami antik színpadon mozognának. »Ideje, hogy az élet vizéhez menjek és megmerítsem korsóm.« — Tiszta görög kép és az »élet vize« a közhelyből visszatér az antik bölcséletbe. A mértékkel tartott zengő nyelv, mintha a Károli-bibliából alakult volna ujja, határozott aláfestést ad a görög diszletnek. »Ahány a lélek, annyi az ösvény. Amennyi a szív, annyi melódiát suttog, csobog a viz titokzatos távol-ságból. Ott, ott a sűrűben, a szelid partok között. Ott, ahol homlokom a partot surolja, hogy korsómat megmerithessem, ott fodroz szelid hullámokat a mélység fölött.« — Szinte érzi az ember azt az ujjongó örömet, amellyel a szerző önkénytelenül felbukkant metaforákat üdvözöl, mert látja már, hogy ezekből lettek a jelképek, amelyek kimélyítik a gondolatot.

Csaknem hihetetlen, hogy ezeket a gyönyörű himnuszokat egy vidéki uriaszony írta, egy szép, magas, barna hölgy, aki szabályszerű társasági életet élt, jókedvű volt és elegáns. Irodalmi igényessége alig lehetett több, mint a dilettánsé, aki üres óráiban csendéletet fest, vagy verseket ír kedvenc költője modorában. Hogy forma tekintetében mégis ily tökéletes tudott lenni, tartalomban pedig ennyire kiegyensúlyozott, azt bizonyítja, hogy csakis önmagából merített. Felfedezte magának a lélek harmóniáját, az Isten közelségét, az élet szépségét és — a művészetet. Önkénytelenül, s épp ezért könnyedén, tisztán, salakmentesen. A felfedezés öröme vitte aztán tovább, mintegy kulcsot adva a kezébe, hogy megnyissa a többi zárat is.

Istenkeresésében sincs semmi sablónos. Ebben éppoly egyéni és szabad, mint az irodalmi alkotásban. Isten dicséretében az élet dicsérete is benne van, s ezt Jovanovich Lea a párhuzamosságot tartva hangsúlyozza.

Vérbeli költő volt. Vajjon tudatában volt-e ennek? Amikor könyve tizenhat évvel ezelőtt a Szociális Misszió-Társulat kiadásában, egyházi cenzurával megjelent, legfeljebb a katolikus sajtó üdvözölhette, mint egy vallásos asszony lelki tükrét, az irodalmi elismerést azonban távoltartotta az előítélet. S kár, hogy mi is már csak a korán eltávozott író emlékének hódolhatunk megkészt, csendes ünnepléssel.

Herceg János

SZEMELVÉNYEK

JOVANOVICH LEA KÖNYVÉBŐL

Ó, meddig hagysz még vára-
koznom, összekulcsolt kézzel ri-
mázkodni bezárt ajtód előtt?

Ha a nap süt és erőt, kedvet
érzek magamban — tervek és
bevégzett munka telítik napom,
ugy könnyen nélkülözlek. S nem
sietek bezárt ajtód elé.

De, ha reményeimet egymás-
tán megcsufolja az élet, ha lel-
kő felhőre tornyosul, esőcseppek
hullnak és sötétedik, — hova
mennék akkor?

Síró szívem panasa bezárt
ajtódat zörgeti, s ha meghallga-
tást nem talál, a kóbor széllel
fördeli a gyenge cserjék zsenge
rügyeit.

*

Reggelre kinyíltak a rózsák.
Ma éjjel nyíltak ki. A titokzatos
éjben mi történhetett?

Reggelre kinyíltak a rózsák.
Tegnap még alig bimbóztak, szí-
nők sem látszott, s egy va-
rázslatos éjben megnyíltak a
bimbószivék. bíborba gyultak.
A reggelt illatozva, kiesletlen
köszöntötték, s az esti köny-
ryűik szegyenkezve buvott a le-
velek mögé.

A sűrű éjben csak a szél ráz-
ta, az eső áztatta, hold nem sü-
fötte, meleg elkerülte; mégis
nyíltak. Egy titokzatos éjen át,
reggelre kinyíltak.

*

Valaki minden gondolatomnál
egy lépéssel előttem jár. Minden
lépésemnél egy arasszal meg-
előz, s ferde árnyat vet utam

elé. Sötét alak, s a kezében föl-
det szorongat. Bármit gondolok,
teszek vagy érzek, földet ken
hozzá. S a legszebb virágomat
is porral hinti be.

Az én gyarlóságom ez, Uram!

Szeretném megkerülni, szer-
etnék elébe lépni. Szeretném,
hogy ne ő lásson meg Téged
előbb, s hogy szeretetem nélkü-
le érjen eléd.

*

Nem az árnyas erdő lombos
fái alá ültem, hol a tisztásra a
napsugár smaragdfojtokat ejt. És
nem a virágzó mező dus füvel
közé, hol kezem illatos csokrot
kőthet. Sem a büvös város csip-
kézett árkádjai alá, hol rózsá-
sak a nappalok és a holdsugár
ezüst fénye mellett is dalol az
élet. Az út szélére ültem le. A
poros országutra, a keskeny
árok mentén, ahol csak csupasz
katáng veti könnyű árnyát.

Az átalmenők mosolyogtak, az
arramenők szánakoztak rajtam.
Kínáltak kincset a koldustarisz-
nyájukból, énekelték együtemes
dalaikat, virágot is dobtak fe-
lém, s fejcsóválva hagytak ma-
gamra.

Én csak mosolyogtam. Köntö-
söm szélébe rejtve arcomat, csak
mosolyogtam egyre. — Ó, a
balgatagok, hogy nekik mindez
elég! Engem a féktelen nagyra-
vágyás kínja gyötör Nekem e
keskeny föld kolduskincse nem
kell, ez kevés nekem. Nekem a
király kincse kell!

Vigy el engem innen!

Ahol elfeledi szívem a busongást, s szemem a könnyeket; szavam az igazságtalanságot, lépésem a sziürke bolyongást, tettem a kérkedést és szándékom a gögöt. Ahol fáradt szemem elfeledi a távolbanézést, életem a küzdelmet, lelkem a szüntelen vágyat.

Ahol érzelmeim elérnek, vég nélkül és idő nélkül körülölelnek; — oda vigy el engem.

A csillagot a Te örökös szemed akarta. A madárijésszekkel telt csalitot a Te dalokkal telt lelked.

A hajnal szépsége a Te koszorúdból kihulló rózsa. A nap melege áldó kezded simítása.

A hegyormot Te akartad hóval fedni. A völgyet mosolyod rebbenése érte s virággal telt meg.

A tenger mélységén átszűrődő fény a Te szemedből sugárzik; a hullámokat, a vihart, a szivárványt is Te akartad.

Ó, akard, hogy az életem a Te akaratod egyik formája legyen.

Elöttem állt és ó, jaj — én nem ismertem meg Öt. Kárba veszett minden időm, amit a várakozásban töltöttem.

Mindig a magasba néztem. A távolba néztem. Öt keresve. De arra nem gondoltam, hogy oly közel, oly közvetlen közel van.

A felhők között kerestem, mint az ég urát. A hegyen ülve, mint a bírót, trónon, mint a királyt. Hárfahangok között, mint melódiát, a liliomok között, mint szépséget.

De arra nem gondoltam, hogy az emberek között, a szenvedők között kelljen öt találnom; a mindenek Urát, a Királyt és Bírót, a Szépséget és Harmóniát.

Csak azt a pillanatot ne töröld ki emlékeimből, mikor Téged először barátomnak neveztelek!

Csak azt ne, mikor a tulsó, messze távoli parttól tüzeket szóró óriás hegyek és villámstor csafásától még remegő folyam választott el Tőled és hozzád értem.

Csak azt ne, mikor teljes válómmal átláttam, hogy lehetetlen Téged egy pillanatra is felednem.

S amaz egyetlen első pillanatot ne halványítsd el szíven életében, amikor a Te akaratodat öltöttem fel, amikor szándékom lett akaratom ünnepi köntöse.

Hadd visszhangozza e pillanatok zenéjét emlékezetem minden oldalról, mint ünnepi hangszó csengését a távoli völgyek.

Vajjon felér-e Hozzád az én szavam? Oda az örök csendbe, mit szó nem tör meg

Oda Hozzád felér-e égő szívem tüzes vágya? Ahol a legpirosabb hajnal is színtelenné válva hódol lábaidnál. Ahol a napsugár didergő, hideg fény sugárzó melegséged mellett.

Mi ott az én szívem tüze, vágya, álma? Oda sem ér, hisz oly gyenge a röpte. Jöjj le Te magad érte, mert erőtlen szívem Hozzád fel nem ér.

KIS ISTVÁN KÜLÖNÖS ESETE

Téli szombat délután volt, hárommegyed kettő, s a tisztviselők még dolgoztak, amikor megszólalt a telefon. A titkárság kereste az elszámolási osztályt, tudatva vele is, hogy az igazgatóság délutánra munkaszünetet rendelt el. Csupán az ügyeleteseknek kellett bejönniök, azoknak sem a telepi, hanem a városi irodába.

A szokatlan intézkedés mindenkit meglepett. Néhányan — arra hajlamosak — már a legrosszabbra gondoltak, küszöbönálló háborura s velejáró rettenetességekre. A megfontolt komolyak is eltöprengtek. A szolgálatteljesítők még szorosabbra fűzték volna járomszijukat, csak biztosítottak érezzék jövőjüket.

Lassan, szótlanul készülődtek. Egyedül az iskolapadból kikerült fiatalság sietett felvillanyozva a fogashoz. Ők örültek a legjobban az ölükbe csöppent munkaszünetnek. A hoinap gondját lábuk alá taposva, máris kinn tolongtak a folyosón.

A lassan készülődők közé tartozott Kis István is. Új tisztviselő volt, pár hetes s még nemrég a legképtelenebbül nyomorgott. A behívásokkal fokozódó hivatalnok-hiány, meg a véletlen dobott eléje kenyeret. A szükség mindenkit előkapart, még olyat is, aki ruhájában már az öregség fogasán penészedett. Az egészségesekek, erősekek, arravalók: más, fontosabb helyekre kellettek. Országbástyáknak, határvédőknek. Így csöppent állásba Kis István is. Névtelenségbe fakultan, kopottan, éhesen, elbátortalanodva, negyvenéves korára megfáradt, hangjavesztett félelmeberként.

Mint új tisztviselő, semmikép sem akart az elsőekkel kimenni. Bevárta feletteseit s az idősebbeket. Csak azután nyult kabátja, kalapja után, szintelenül elvegyülve a kifelé igyekvők közé.

Odakünn langyosan süttött a téli nap, a hetek óta tartó hideg felengedett, a hófelület megkásásodott, az emberek süppedve jártak rajta.

Kis István hunyorogva lépett ki. A homályos folyosó után bántotta a roppant felhérség és hirtelen világosság. Szeme sem volt rendben. Néha megtörtént, hogy pillanatokra forogni kezdtek kö-

rülötte a tárgyak, vagy zavaros rongykép táncolt eléje. Már hónapok óta tartottak ezek a rendellenességek. De pénz hiányában semmit sem tehetett. Most végre itt volt a kedvező alkalom. Fizetését a minap kapta ki, s a szomszéd városban kiváló szakorvos is akadt. Komoly, idősebb férfi. Kis István sietve megebédelt, s az első vonattal odautazott.

A kis piros- és fehér-téglás előszobában már többen várakoztak. Közöttük néhány szegény, rosszruhás ember: az orvos ingyenes betegei. Sárga, fénymázos padon üldögéltek, csendesen beszélgetve. Nehéz sorokról, szegény emberek szürke napigondjáról. Kis István melléjük telepedett s unalomból hallgatni kezdte őket. Később maga is szóba ereszkedett. De saját baja, a hallottak, s a sivár jelen, nyomasztóan hatottak rá. Messzire kívánczított innen. Képzelete azonban nem talált helyet, ahol örömbeszökkent vagy kivirult volna körötte a táj. Uralkodó lélekszine mindent szürkébe vont. Komor hangulatában újra magába sippedt, érezve, hogy a közös sorsban mily kevés választja el ezektől az emberektől.

A váróterem közben lassan kiürült, az orvos utolsóelőtti betegét vizsgálta. Kis István türelmetlenül várta a pillanatot, hogy sorra kerüljön. Már későre járt az idő, s az alászálló napot a nyugatról felkapaszzkodó hófelhők teljesen eltakarták. Minden jel arra mutatott, hogy a sötétség beállta előtt megindul a havazás.

Végre hangosabb beszélgetés és léptek hallatszottak. Majd kinyílt az ajtó, s a lámpafényes keretben — betegét kísérve — megjelent fehér köpenyében az orvos. Magas férfi volt, feketeszakállas, lelkes tekintetű. Az ajtóból barátságos pillantást vetett Kis Istvánra, azután befelé tessékelte. Amaz szorongó érzéssel követte. Mint az olyan beteg, aki attól tart, hogy vizsgálat után nyomban műtőasztalra fektetik. De odabenn elszállt a rosszérzése. Az orvos meleg, bizalomkeltő hangja megnyugtatta.

— Foglaljon kérem helyet s mondja el, mi a panasz — biztatta az orvos, mert bevezető szavaiból látta, hogy hosszabb mondókára készülődik. S hogy feszélytelenebb hangulatot teremtsen, odahuzta karosszékét a lecsapott fénykörbe s kezét ölébe téve, kényelmesen hátradőlt. Ugy figyelt fekete-szakállas, oldalra hajtott fejével, vontottan bontakozó beszédére. Néha egy-egy kérdést vetett közbe, utána tovább hallgatta. Mint az olyan orvos, akinek a beteg több a páciensnél; ember. Kis István a meghiált vált légkörben, látszólag belső felszabadulással tette sorsát a kezébe.

Mikor befejezte mondanivalóját, az orvos elgondolkozva hajtotta fejét tenyerébe. Amint így ült, szép magas homlokán fény játszott, mint valami régi tanulmányjőén.

Azon töprengett, hogy miként is kezdje. Mert a szerencsétlen

ember ajtót tévesztett, s idegorvos helyett szemorvoshoz jött. Bizonyára hálás dolog lett volna vele hosszabban foglalkoznia, s a hallottakkal meg nem elégedve, kutató tükrével bevilágítania a lélek-szem ama rétegeibe, melyek a fehér idegszálakkal határosak. De elvetette magától a gondolatot. Ki tudja, meddig harapózott már a kór, s nem áll-e szemben egy teljes bomlásnak indult tudattal. Ezért kiméletesen odaültette Kis Istvánt vizsgáló műszereihez, megtükrözte szemfenekét, megmérte észlelt asztigmatizmusát, üvegeket próbált és olvastatta. Utána orvosi rendelvényére feljegyezte szemüvege méreteit és egy külön levelet is írt. Megcimezve, s leragasztva, azt is átadta.

— Sziveskedjék e levéllel kollégámat felkeresni. Az ő vizsgálatára is szükség van. — S barátságosan kikísérte. Az ajtóból, résztvevően hajolt utána.

Sorai egy idegorvosnak szóltak.

Kis István újra-támadt nyugtalansággal lépett ki a szitáló alkonyatba. Mintha láthatatlanul és el-nem-háríthatóan, finomszemű, szürke háló szövődnék körülötte — könnyű, pehelypuha és tapadó, akár a póké. A magasból és minden oldalról, lassan ereszkedett lefelé. Míg a nagylélekzetvételi szabadban járt, a különös érzéstől nem tudott menekülni. Csak benn, a harmadik osztályu szakaszban, nyugodott meg.

A rosszul megvilágított kupéban sokan utaztak. Szombat is volt, meg újabb bevonulók is felszálltak. A megszokott kevert közönség került össze. Úgyes-bajos kisember, csupaszoknyvás paraszt-asszony, sápadt arcú gyerek, pókhasu kofa s néhány féluras kinézésű férfi. Szatyorral, batyuval, olcsó bőrönddel. Az egyik uribb ruhás szemben ült Kis Istvánnal, de a szakasz tulsó végében, az ablak melletti sarokban, akár ő.

Indulás után ez az ember szóbaereszkedett a közelében ülőkkel. Elég hangosan, hol ide, hol oda beszélt át. Kis István kezdetben nem sokat törődött vele; később egyre többször fordult felé, tekintetével. Figyelni kezdte széles mozdulatait, s kissé szokatlan arcát. Széles-villás, fekete bajusza volt, hosszú, fehér fénytelen orra, kihajló szemöldöke, hátrafelé kopaszodó homloka. Sokáig törte a fejét, hogy mire emlékezteti. Örmester-típus — állapította meg végre megkönnyebbülten. Szót-vivő, ellentmondást nem-tűrő és másoknál mindent jobban tudó. Az egyszerűbb emberek látható érdeklődéssel hallgatták. Utóbb, néhány elszólásából kiderült, hogy vonaton utazgató titkosrendőr.

A vonatut vége felé közeledett. Újabb bakterház suhant el, nagybundás őrével és világító szivként kirakott lámpásával. Azután feltűntek az első külvárosi házak. Csupa egyforma, kopott-sárga, alacsony épület. Mintha valamennyit ugyanabból a hibás mintából öntötték volna ki.

A csupasz, függönytelen ablakokon át be lehetett látni a sivár szobákba, a kopasz lámpák világában, készülődő emberek látszóit. Az egyik asszony valamit csomagolt, míg férje, — egy mar-

cona kinézésű ember — báránybőr bekecsét vette magára. A vil-lásbajszu nem állhatta meg szó nélkül:

— Ott van!... Már megint pakolnak! Csempész, tolvaj, be-törő valamennyi. Ki kellene füstölni az egész fészket. Minden baj innen jön.

— Ugy, ugy — bólogattak a fekete fejkendős asszonyok.

— Engedelmet kérek... a háboru az oka mindennek — szólt bele reszkető hangon egy félbéna vakember, csontpókos kezét görcsösebbre szorítva botján.

Kis István mindent hallott és értett, képzelete azonban foly-ton az előbb látott képre tapadt. A függönytelen szobákra, a sze-dett-vedett butorokra, az éjjeli munkára induló emberekre s a marconaképüre. Ugy hatott reá az egész mintha megnyílt volna a házak oldala, beleik szennyével.

A vonat végigdörömbölt az egymást keresztező sínpárokön és befutott az állomásra. Kis István leszállt s hogy elkerülje a tolongást, a másik kijárat felé indult. Ez magasabb és díszesebb volt az előbbinél, s szépen faragott, zöld léchomlokzatu. Amikor kilépett rajta, egyszerre elvesztette tájékozódó képességét. Emlé-kezete szerint ugyanis szabad térre kellett volna jutnia, ő pedig egy végigemeletes házakkal megrakott, gyérvilágításu utcába ke-rült. Hiába erőltette gondolatait, mintha vasdarab hullott volna közéjük, nem akartak visszafelé forogni. Tovább haladt tehát, abban bizva, hogy előbb-utóbb kijut valamelyik ismertebb utra s onnan hazatalál. Ekkor már besötétedett s a hó is szállingózni kezdett.

Különösen hatott reá, hogy az ismeretlen utca végén, a két szemközti házat, csueshaszökő, köcsipkés hidiv kötötte össze. S még inkább, amikor tuljutva, hasonló utcába került. Rövid egy-másutánban, még kétszer-háromszor haladt át ily hídíves iker-házon. (Mintha a hiányzó keresztutcákat ezek pótolták volna). Egy izben annyira közel az előbbihez, hogy valósággal hallgató épületekkel körülzárt udvarban érezte magát, melynek elején és végén, hegyes, hősipkás őrtorony szundikált. Csodálkozott ezen a furcsa építkezési módon. Sohasem hitte volna, hogy a régi, vidéki városban ily meglepetésre is bukkan.

Jóideje botorkált a sűrűbbé váló havazásban, mikor világos, de néptelen körutra ért ki. Egy magas-oszlopos, elipszis alakú, hamuszürke épületet látott a szembelevő tér közepén. El sem tudta képzelni, hogy milyen célt szolgálhat. Ugy állott magában, akár valami elnému't árca, porondjára száradt embervérrel. Át-ment s a levegős téren széjjelnézett. Ott sem ismerte ki magát. Most már biztos volt a felől, hogy a városnak ezen a részén so-hasem járt.

Ujra elindult. Nekivágott a nyugati kerületeknek, hogy be-menjen a városi irodába. Ott bizonyára lesz még ügyeletes, aki

utbaigazítja, hiszen alig mult hét óra. Erre a gondolatra megnyugodott.

A gyárban töltött idő alatt a városi irodában többször is megfordult. Most azonban nem emlékezett rá pontosan. Körvonalai árnyékba vesztek, mint minden másé, ami multjához tartozott. Mégis elindult felkutatására. Bolyongásai során végre rábukkant. Hogy nem tévedhetett, a cégtábla is igazolta. Ott volt, akárki elolvashatta... Világos, hogy jó helyen járt.

Még bekukucskált a kapualjba, utána fáradtan felvándorolt az emeletre. Ott, mintha tisztulni kezdett volna az emlékezete, ráismert helyekre, tárgyakra. Igen, ezeket a világos-zöld csempeket bámulta meg multkor, a sima, csontsárga falakat, a legömbölyített szögleteket — s ez a ragyogó tisztaság tetszett neki annyira. Lám, ott van a sima-fehér irodaiajtó is, izléses cégtáblájával.

Odament s kopogtatott. Ha kolléga is, az ügyeletesek aligha ismerik.

Egy dallamosan csengő női hang »szabad«-jára benyitott, de az ajtóban zavarodottan állt meg. Ferdére-csapott lámpák fényköréből, négy, kérdő arc tekintett reá — két férfié és két nőé. Mind a négyen párás világításban lebegtek. Különböző olyanok voltak, mint egy esti csoportkép tagjai.

A varázst a legközelebb ülő: egy zacskós arcú, tokásodó, szemüveges ur törte meg, midőn székében előrehajolva, biztató jóindulattal kérdezte:

— Mi tetszik?

Kis István képtelen volt válaszolni. Nem talált szavakat, melyekkel mondókáját megkezdje.

— Mi tetszik, kérem? — kérdezte újra a szemüveges, hasonló jóindulattal.

Erre Kis István nyelve is megoldódott.

— Bocsássanak meg, kérem — kezdte — ... új kolléga vagyok, nem rég kerültem a városba, s hogy hazafelé tartottam, eltévedtem. — Ide jöttem, s szeretném önöket megkérni, legyenek segítségemre... — tette hozzá bátortalanul.

— Ó, nagyon szívesen — válaszolta, most is a szemüveges — csak előbb befejezzük az inspekiót. Addig is vegye le, kérem, a kabátját és foglaljon helyet.

— Köszönöm — felelte hálásan Kis István, s mikor felakasztotta kabátját, félszegen széjjelnézett, egy széklet keresve.

— Ja persze, önnek nincs hova ülnie — szölt oda hátulról a fiatalabbik tisztviselőnő, egy ragyogó haju, csillogó szemű, szóke leány. huncut mosollyal — Itt van egy szék! De ha akar, ide is leülhet...

— Persze, hogy leülhet, hiszen kolléga — jegyezte meg kényelmes, vastag hangján a másik tisztviselő, egy hizásnak indult, kedélyeskedő agglegény.

— Ne szellemeskedjék, inkább tanuljon már egyszer jobb modort — vágott vissza a szóke.

Kis István a rövid jelenet alatt, zavarában, tanácstalanul szorongatja a kezében a széket. A szóke, látva félszepségét, mosolyogva fordult hozzá.

— Jaj Istenem, hát maga még mindig áll!... Csak üljön nyugodtan ide. — Nem oda, ide mellém. Este pedig az én védnökségem alatt lesz. Ez Jeremiás urnak szól. Őt t. i. nem kell komolyan venni. A bibliában is folyton siránkozott, s most is azt teszi. Ez az ő főfoglalkozása.

— De zavarni találok önöket — szabadkozott Kis István félszegen s furcsa pirosság gyult arcán.

— Minket már nem, mi befejeztük.

— Ilyenkor már nem dolgozunk — sietett őt megnyugtatni kedvesen a másik tisztviselő nő is.

— Akkor meglephetne bennünket Mancika egy jó teával — fordult szemüvegét villogtatva, az elől ülő tisztviselő a szókéhez.

— Szívesen, de az első főzésből nem jut mindenkinek.

— Istenem, legfeljebb várni fog valaki — vágott bele Jeremiás, mintha egyéb mondanivalót is tartogatna, de szóke kolleganője máris rácsapott:

— S az — maga lesz!

Mig a tea forrt s findzsákba szűrték, tovább beszélgettek és mókáztak. Végre ott párolgott mindenki előtt az illatos, aranyosbarna ital, finom-mintás csészékben.

Kis István a szóke tisztviselő nő mellett ült, aki játékos ellenkezésből hü maradt vállalt szerepéhez s tovább adta a védnököt.

Ahogy teáztak és beszélgettek, könyökük s egyizben térdük is összeért. Annyira véletlen volt az egész s jelentéktelen, hogy a lány észre sem vette. Annál inkább Kis István. A meleg leánytest érintése egész valóját átjárta s szinte az üdvözülttség érzésével töltötte el. Öröm, hála, odaadás, szerelem kavargott lelkében, mint egy megittasultban. Ünnepe volt ez a találkozás, de egyidejűleg egy beteges és mind makacsabbá váló érzés felülkerekedése. Egyre jobban és jobban áthatotta, hogy csak itt, egyedül itt van biztonságban, a csillogó szemü, aranyos haja, nevető arcu leány mellett, hozzábörölő, meleg teste oltalmában! Egy tapodtat sem mozdulhat innen, itt kell maradnia, vele, melleite, — ma, holnap, holnapután — mindvégig! Mert ki többé nem mehet, odakünn a végetnemérő, elhagyott utcákban, a sötétség leselkedik reá s az eltévedés.

Még beszélgettek, hozzá is szóltak, de ő egyre ritkábban és értelmetlenebbül válaszolt s egyre többet nézett maga elé. Később egészen elhallgatott s még közelebb huzódott a szóke lány-

hoz, aki nem tudta megérteni, mi történhetett vele egyszerre s megijedt.

A többiek is észrevették a változást, felálltak, összebujtak és suttogva arról beszéltek, hogy mit csináljanak. De tőle, akár kiabálhattak volna, nem hallott már semmit, az arcok is messziről, sűrű párán keresztül ködlöttek felé, valószínűtlenül, mint alig létezők. Arra se rezzen fel, mikor a két férfi odajött és szölnöngatni kezdte, hogy jöjjon, mert bezárják az irodát és hazamennek. Hiába kérlelte a lány is, nem használt, mereven, rögeszméjébe rágódva, tovább ült székében. De mikor az felakart állni, villámgyors mozdulattal elkapta, magához rántotta, úgy kellett kiszedni a kezéből.

Irta: Szirmai Károly

PÁSZTORTÜZ MELLETT

»NEM VESZHET EL A MAGYAR TEHETSÉG«

De nem ám! Mert vannak nekünk szervezeteink, politikai pártjaink, *egyesületeink és lapjaink*, amelyek nem hagyják elveszni a tehetséges magyarokat. Legalább is ezt halljuk mindenfelől. Sőt egyik politikai csoportunk, amely azt véli, hogy működését és egyeduralmi törekvéseit az egész kisebbségi közéletre kiterjeszti, lapjában a tehetségkutatót szorgalmazza és erélyes hangon követeli, hogy tartsuk számon tehetségeinket és *támogassuk őket*, mert vétek és bün ebek harmincadjára vetni azokat, akik egyszer még derekas munkát vállalhatnak jövőnkben.

Dicsőretes dolog, szép magyar feladat felkutatni, istápo:ni azokat a tehetségeket, akik mostoha sorsuk következtében képtelenek kibontakozni, mert a mindennapi kenyérért folytatott harcban felörlődnek. Hát csakugyan! El kell venni a gondot ezektől és mindent elkövetni, hogy dolgozhassanak a kisebbségi kultúra felvirágoztatásán. Jó beszéd, szép terv.

De álljunk meg egy szóra! Ha kicsit utána nézünk, mégis furcsa. *Mert kitűnik lassacskán, hogy itt máris vannak tehetségek*, nem is kell felfedezni őket, csak egy kicsit támogatni, könyörögnünk. Egész keveset. Csupán annyira, hogy éppen ne kelljen éhezniök, dohos, vizes pincékben átdideregniök a telet, juttatni nekik annyit, hogy legalább saját nadrágja legyen mindegyiknek, meg

jó cipője télvíz idején. Mert bizony mindebben rettentő mód szükködnék!

Itt van példának okáért egy fiatal festőművésznünk, akj az akadémia tanárai szerint ritka tehetség, csak egy-két év ke'l még neki, hogy pallérozott, kulturált művész legyen és arassa a babérokát, mint vajdasági magyar ember. Ezt a fiatalembert pár év előtt egy fűszerboltban találták, ahol kora reggeltől késő estig mérte a cimetet meg a rizkását a pult mögött. Akkor oldalakat irtak róla az uiságok, mozgalmak indultak taníttatása érdekében és nagynehezen el is jutott az akadémiára.

Magyar támogatás hiányában a szubotikai Rotary-klub ad neki havi ötszáz dinár segélyt és a főváros magyar diákmenzáján kapott ingyen ebédet, mert segített a felszolgálásban. Egy idő múlva azonban kitétek onnan és még azt sem engedték meg neki, hogy egy dinárért leveshez juthasson. (Többre ugyanis nem tellet neki.)

A kizárás oka az volt, hogy a menza vezetősége, amely az egyveduralmat hirdető politikai csoport jelszavait tartotta szem előtt, egyszerre baloldalinak, ennélfogva rossz magyarnak találta a fiatal tehetséget. Az ifju művész ugyanis a »HID« című folyóiratnak is rajzolt s íróival is érintkezett, *Féja Géza és Ilyés Gyula könyveit olvasta* és nyíltan bevallotta, hogy nem tud elszakadni attól a néprétegtől, amelynek soraiból kiemelték.

Azonban nem volt marxista vagy kommunista, mintahogy ma sem az!

A Kalangya szerkesztősége *sohasem rokonszenvezett az évekkel előbb baloldali irányba fordult Hiddal, mintahogy élesen elítélte a magyarságot sértő cikkeit, de tárgyilagosságánál fogva* nem mehetett el szótlánul azon munka mellett, melyet a falukutatás terén azelőtt végzett s melyet *átvett tőle a pécsi Kisebbségi intézet is*. Ugyanezen tárgyilagosságot tartva szem előtt, el kell ítélnem azt az eljárást, mely bizonyos politikai felfogás alapján *kiebrudal egy igéretes magyar tehetséget*, s őt kevésbbé jó magyarnak tartva, még a meleg levest is elveszi. Ha ez így van, akkor ne írjunk, ne cikkezzünk a *tehetségvédelméről*, s ne ragasszuk fel ajtónkra, ablakunkra és minden sarokba, hogy *magyarok és keresztények vagyunk. S ne hivatkozzunk Szenteleky Kornélra sem, aki nem kizárni, hanem összelogni akarta a magyarokat*.

Mit várhat ez a művész a jövőtől? Egy-két év múlva kikerül az akadémiáról és megtagadják tőle újra, százszor, ezerszer nemcsak a levest már, hanem talán az élethez való jogát is. Mert »rossz magyar«, mert »zsidóbérenc«, mivel viszonyainkra jellemzően, más hiányában a Rotary-klub nyomorult ötszáz dinárjával horpasztotta hasát és mert tudja, hogy a művész nem mehet *kortesztra, a művész nem türhet el terrort maga felett, mert a művész elpusztul ott, ahol az irányított szellemi szolgaságot hirdetik*,

Ez lesz annak a ritka magyar tehetségnek a sorsa! Pedig magyar szegény, magyarabb, mint a melldőngetők és ezért kétszeresen kár érte.

*

ZSUZA. Nemcsak leánynév már, hanem kisebbségi életünkben valamennyire jel is. Zsuzsa cseléd. Beográdban cseléd. Nem szegény az, urinépek mindenütt tartanak cselédet s így a cseléd nélkülözhetetlen teremtés. De, hogy szomorú sorsunkban hovatovább jelkép lett szegény Zsuzsiból, arról én is csak pár hónap e'ött szereztem tudomást.

Zsuzsa ugyanis nem csupán egy példányban szerepel. Zsuzsa Beográdban úgy látszik a cseléd fogalmát jelenti. Mert a fővárosi rádió csütörtökesti humoros előadásáiban következetesen mindig Zsuzsának hívják a cselédet. A rádió színdarabírói csupán neki írják az együgyű, buta cselédszerepeket. Szó sincs róla, ebben nincs semmi különös, de azért mégis Isten tudja, miért fáj az embernek, hogy a cseléd soha, még véletlenül sem más, *mint mindig magyar lány, a Zsuzsa*. Ők talán kimondottan nekünk szánják ezt a figyelmességet, így akarják tudunkra adni, hogy számolnak létezésünkkel s itt van nemzetünk képviselőjében Zsuzsa. Fajtámnak ez a megtiszteltetése mégis rosszul esik. Meglehet, hogy a fővárosban tényleg sok a magyar cselédlány, s így Zsuzsa fogalom lett, de ez elég szomorú. S ezért nincs semmi kedvünk nevetni a Zsuzsa otromba humorán, éppen mert közülünk vették az a'akját és ezért kicsit magunkat is cselédnek érezzük.

A beográdi rádió műsorigazgatója. Petrovics Vélykó, a nagy szerb író, vajdasági ember. Valamikor ő is kisebbségi sorban élt, neki éreznie kellene, mi eshetik rosszul azoknak a hallgatóknak, akiknek érzékenysége — sajnos — már csak ilyen apróságok ellen tiltakozhatik.

CSEREBOGÁR SÁRGA CSEREBOGÁR... Egyik bácskai városban volt dolgom, éjszaka lett, mire elvégeztem. Lefeküdni már nem érdemes, gondoltam, beülök a kávéházba, ott várom meg az időt, mire vonatomhoz kell kimennem.

A kávéház üres volt. A márványasztalok csupaszon és renyhén álltak a félhomályban, csak az egyik sarokban ült egy ur, annak muzsikált az öreg cigányprimás bandája szomorú magyar nótákat. Gyönyörű régi melódiák bugtak fel a klarinétból, ezüstös hangok csendültek a cimbalom hurjain, panaszosan sirt a nóta a vonó alatt. Cinka Panna játszhatta még ezeket a nótákat a Nagyságos Fejedelem sárában, vagy Bihari Széchenynek... S a cigány muzsikája nyomán, mintha feléledne körülöttem az a történelmi mult, amelyről a nóták beszélnek. »Gyöngé violának letört a szára...«

Az ismeretlen ur csendesesen ült, még csak az ujját sem emelte fel, ahogy a cigányt dirigálni szokás, nem lármázott és nem

borult sirva, fejcsoválva az asztalra. Csak nézett maga e'é egykedvű szomorúsággal. Mintha nem is mulatna. hanem beszélgetne ezekkel a zokogó hangokkal, belső gyönyörűséggel úgy hallgatta őket, áhítatos alázattal.

Megkérdeztem a pincértől, hogy kicsoda a mulató férfi. Megmondta a nevét és azt, hogy mérnök, zsidó. Persze, hiszen névről ismerem is. Sokat hallottam dicsérni, hogy azon kevesek közül való, akik szívvel-lélekkel vállalták a kisebbségi sorsot s még a zsidótörvény után sem dobták el magyarságukat. Azt is, hogy milyen áldozatkész szenvedélyes szerelmese a magyar kulturának és még ma is élénk munkásságot fejt ki az egyesületekben. Egyébként dunántúli gyerek, a háboru alatt került vidékünkre, kitűnő ismerője — sőt gyűjtője volt a népdaloknak és izes tájszólással beszél magyarul.

Hát most mulat egy kicsit. Árván, szomorúan és nagyon rokonszenvesen. »Süvít a szél Késmárk felett« — panasolja a nóta és nekem egyszerre különös gondolatok járnak a fejemben. Zsidókérdés, kisebbségi sors, magyar nemzeti közösség, általános emberi szempontok — ilyesmi gomolyog az agyamban, kuszáltan, értelmetlenül, míg a cigány csendesen játszik tovább.

Aztán kitáruul a kávéház ajtaja, két középkorú ur jön be zajosan, szemelláthatóan már kissé kapatosan, likórt kérnek az öreg kaszirnótól és nevetve faggatják kora felől. Az egyik felfedezi a sarokban mulató zsidó mérnököt és jókedvűen feléje kiált:

— Biávo! Sirva vigad a magyar! — A másik is odanéz, teli arccal mosolyogva, nyilván jópajtása a mérnök és mintha azt a nyomasztó, értelmetlen, szomorú hangulatot akarná feloldani, amelyet most mindenki érez itt, talán még a kaszirnó is, így kiált a mulató férfi felé:

— Ne félj, barátom, mi mindig melletted leszünk!

Igen, persze, ez zsidó, gondolom, hát Istenem, mit csináljunk? Igaz, vannak kivételek, persze és várom, hogy a mulató férfi felkeljen, odamenjen a vig cimborákhoz, kezét rázzon velük és megköszönje a biztatást. De ő a helyén marad. Nagyon komolyan és szóltanul néz rájuk, aztán csak a szemével int a cigánynak, ajka alig észrevehetően megmozdul és utána felhangzik az újabb nóta:

Cserebogár, sárga cserebogár, Nem kérdem én tőled mikor lesz nyár...

Gyorsan fizettem és kisettem a kávéházból.

A szombori magyar kulturparlament

Nem ez az első kísérlet, mely összefogni igyekezett a szétszort magyar erőket. A Szombori Magyar Közművelődési Egyesületnek *évek óta* voltak ily törekvései, de megvalósításuk nehézségekbe ütközött. Később más kezdeményezések is akadtak, de a terv állapotán ritkán jutottak túl, s ha mégis, tevékenységük szűk területre, kevés egyesületre terjedt ki.

Az említett kezdeményezések eredménytelensége két főokban kereshető: részben a letűnt uralmi rendszer merev magatartásában, mely már eleve elgáncsolt minden egyetemesebb megmozdulást, részben a kezdeményezőkben, akiknek vagy nem volt kellő tekintélyük, vagy a jugoszláviai magyarság közömbösségét átörömi tudó, meggyőző erő és lendület hiányzott belőlük. A terv állapotában maradtak közül a Kalangyáé a legemlítésreméltóbb, de annak megjelenését a sajtóellenőrző hatóság 1935. nyarán nem engedélyezte. Az életrehívottak sorából a Reggeli Ujság 1938-ban megindult kulturszervezési mozgalmát kell idejegyeznünk, jöllehet az utolsó évben ez is visszaesett.

Azok közül, akik Bácska s Horvátország keleti megyéi magyarságának megszervezésén fáradoztak, Deák Leó és Deák Imre dr-ok neve áll első helyen. Deák Imre utánjárása tette lehetővé, hogy jónéhány községünkben közművelődési egyesület alakulhatott, s régóta hevertetett kérvények részben elintézését nyertek.

Ezek voltak előzményei az első magyar kulturparlamentnek, melynek összehívását Deák Imre dr. a Szombori Magyar Közművelődési Egyesület ez évi május hó 6. választmányi ülésén indítványozta, hivatkozva az egyetemes elgondolás és tervszerűség szükségességére.

Javaslatában többek közt szövéttette, hogy kevés egyesület dolgozik eredményesen, sok helyen tudálékosság, okoskodás s hozzá-nem-értés zavarja a munkát, s több községben nem azt nézik, *hogy mit lehet tenni*, hanem, hogy mirő volna szükség. Ezért azt ajánlotta, hogy teremtsék meg a városok s nagyobb kulturköz-

pontok tervszerű együttműködését és siessenek a falvak segítségére. Ugy gyakorlati, mint elméleti téren *egységes munkarendre van szükség*, mert a jugoszláviai magyarság kulturális leszegényedése csak így kerülhető el.

Deák Imre ezután pontokba foglalt munkarendet adott, többek közt azt indványozva, hogy legyen a kulturparlament a jugoszláviai magyarság legfelsőbb közművelődési fóruma, ott kerüljön megvitatásra minden közművelődési kérdés s onnan induljon ki a gyakorlatban megoldásra váró feladatok felkutatása, stb. Ugyanekkor megjelölte az első magyar kulturparlament munkarendjét is.

A választmányi ülés az indítványt magáévá tette, s mintegy 56 helységbe meghívót küldetett szét. Az ülésen 23 községből 73-an jelentek meg, részben megbízó egyesületeik képviselőitében, részben, mint meghívottak. Legtöbben Csonoplyáról, Szuboticáról, Kupuszináról, Sztanisityról, Bezdánból, Sztára Moravicáról és Pacsirról jöttek. Ott voltak még Szentáról, Debelyacsáról, Novivrbászról, Szontáról, Szvilovejóvórol, Bajmokról, Bácska Topoláról, Szvetozár Miletityről, Rigycáról, Doroszlovórol, Sztári Becsejéről, Noviszádról, Sztári Szivácról, valamint a beográdi s zágrebi magyar egyetemi hallgatók egyesületeinek kiküldöttei és sokan szomboriak.

Szerémségből és Baranyából a rossz összeköttetés miatt nem jöhettek, 15 bácskai község nem képviseltette magát. Többen kimentették magukat. Nagy örömmel láttuk kisebb és nagyobb gazdák magyaros felvonulását.

Az előadásokról abban a sorrendben számolunk be, ahogy tárgyalt érdesekkel keretbe kívánkoznak. Ezért első helyre *Draskóczy Ede dr-nak számunk elején közölt »Kisebbség és erkölcs«* c., dus izektől csordult, következetesen felépített s a kisebbségi ember utját *kérlelhetetlenül kijelölő* előadását tesszük. *E tanulmány kisebbségi életünk alapelveinek és kötelességeinek meghatározása, másszóval a kisebbségi gondolkodás, magatartás és cselekvés nagykútéja.* Tétéleinek betartása a kisebbségi sorsban élő nép jövőjének biztosítása, — számbevévése vagy elvetése: jelenlegi nyomoruságunk fenntartása, állandósítása s ily módon megsemmisülésünk előkészítése.

Figyelemmel kísérve az elhangzott előadásokat, meg kell állapítanunk, hogy valamennyin keresztül huzódik Draskóczy Ede dr-nak a kisebbségi erkölcsről s kötelességekről vallott felfogása. Mindegyik több munkát, nagyobb felelősséget s *a közösség szolgálatában való áldozatosabb részvételt követelt.*

Az előadás-sorozatnak ezután következő legfontosabb része az »iskolán kívüli népoktatás« volt. E kérdést, alcsoportokra osztva, négyen tárgyalták.

Dr. Kührner Béláné a gyermek szórakoztatásáról és neveléséről, Magassy Antal az írás-olvasás és magyar helyesírásról, Paál Sándor dr. az iparos és kereskedő ifjak továbbképzéséről, Sauerborn Mária az otthon szolgálatáról tartott felolvasást. Az összekötő előadás szerepét Gachal János szombori ref. lelkész látta el. Rokonszenvesen harcos kiállása, mulasztást ostorozó szavai hitvalló magyarsága és frissítően ható, lelkes megjegyzései felejthetetlenek maradtak. Ő a »miles pugnans« életeszmenyét testesítette meg s az igazi magyar pap képét égette lelkünkbe.

Dr. Kührner Béláné, a maga kedves, gyöngéd és szeretetreméltó modorában, azzal kezdte felolvasását, hogy a gyermeknevelő gondozásnak ki kell terjeszkednie saját gyermekeinken kívül a védtelen családokéira is. Ezeket magukra hagyni bűnös mulasztás, mert sorsuk elhanyagolása társadalomromboló erőket szabadíthat fel.

Elsősorban az ily szerető, családi otthont nélkülöző gyermekek sorsának a felkarolása fontos, másodsorban azoké, akiknek bár van otthonuk, de szüleik nem érnek reá velük foglalkozni.

Az iskolán kívüli nevelés kiterjesztése, jövőre kiható voltánál fogva minél előbb és mindenhol megvalósítandó. Ezt a kötelező társadalmi feladatot azonban szeretet nélkül nem lehet megvalósítani. Annál is inkább, mert az ily gyermekek elmaradtak és örömtelen emberek lesznek, szerencsétlenségei önmaguknak s a társadalomnak.

Ebben a munkában fontos szerepük van a társadalmi intézményeknek, melyeknek, ha nem is egész, de legalább félnapra, egybe kellene gyűjteniök az ily szerencsétlen gyermekeket, s hasznos szórakoztatásokkal társadalmi és nemzeti szellemben előmozdítani az iskola nevelő munkáját.

E célra legalkalmasabbak a mesedélutánok, mert ezeken egy személy kis mesével több gyermeket szórakoztathat egyszerre, s mert az ily mesedélutánok zárt vagy szabad helyen könnyen megtarthatók.

A mesedélutánok műsorát ajánlatos előre megállapított terv szerint, a gyermekek korához, életkörülményeihez és az időszakhoz alkalmazkodva összeállítani, figyelmet szentelve a szórakoztatásra és fordulatosságra. Nagyon fontos a mesék helyes megválasztása, hogy a szórakoztatás mellett, tanító és erkölcsnevelő hatásuk is legyen.

Dr. Kührner Béláné ezután rátért a különféle: szórakoztató, tanító, tréfás, csali-, tündér- és állatmesékre, majd a gyermekek

bevonásával eljátszott mesejátékokra s a szépérzék fejlesztésére szolgáló rajzos mesékre. Rámutatott arra is, hogy a figyelem ébrentartására mennyire fontosak az apró versek vagy énekszámok közbeiktatásai. Beszélt továbbá a gyermekkórusról, melyet maga is szervezett, 3—12 éves gyermekekkel.

Sokszempontúsága és figyelme minden rész'etkérdésre kiterjedt. Amit a határon túl az iskolán kívüli gyermeknevelés terén megvalósítottak, azt nála is megtaláljuk. Beszéd és értelemgyakorlat, engedelmességre, illemre és jómodorra való nevelés mind benne szerepelnek munkarendjében, éppúgy, mint távolibb kihatásu, lélektani indítékok is.

Ezeket a mesedélutánokat szombori hölgyek rendezték. Ketten-hárman voltak a mesemondók, s heten-nyolcan tartották fenn a rendet. Mert néha 200-ra is felszaporodott az érdeklődők száma. Nemcsak gyermekek jöttek el, hanem velük szegény szülei is, akik többször még hálásabb hallgatóknak bizonyultak. Jó, hogy a szombori Magyar Olvasókör alkalmas volt befogadásukra.

Magassy Antal, a régi ifjuság-nevelő, a serdültebbek és felnőttek iskolán kívüli oktatásáról beszélt. Elsősorban természetesen az írástudatlanság súlyos kérdéséről, melyet az uralomváltozás után bekövetkezett kedvezőtlen iskolaviszonyok idéztek elő. Egyesületeink kötelessége — mondja, — hogy felkutassák, szeretettel megnyerjék és rendszeres oktatásban részesítsék az irni-olvasni nem tudókat. Itt, legértékesebb oktatás az egyéni. S ha már csoportos, kevésszámú legyen. Az oktatást lehetőleg tanító végezze. Hat hónapos tanfolyamot ajánlott, heti 2—2 órával. *Az átképző tanfolyamról* viszont: 1—1½ hónapot, összesen 16—24 órával. Ez utóbbira azoknak van szükségük, akik a névelmzési rendelet következtében nem járhattak magyar iskolába, s így magyarul irni-olvasni nem tanulhattak meg.

Előadó foglalkozott ezenkívül *a helyesírási és irodalomtörténelmi tanfolyam* kérdésével is. Szerinte a helyesírás — heti másfél órát számítva — 5 hónap alatt könnyen elsajátítható. (Nem értjük tehát, miért huzódoznak fiataljaink!) Magassy Antal a tanfolyam kezdetétől szeptember hónapot ajánlotta, s tanítóul — ahol csak lehet — szakembert.

Az irodalomtörténelem tanítására részletes tervet dolgozott ki, hangsúlyozva a magyar szellemű klasszikus könyvek s történelmi vonatkozású regények előbbrevalóságát. Emellett tanrendjébe illesztette a magyar történelmet is, a korok, kapcsolatok és történelmi levegő fontosságát emelvén ki, s nem az évszámokét. Ide iktatta a magyar művelődés-történelem és képzőművészet nárhuzamos tanítását is. Mindezekre: heti négy órát irányzott elő.

Magassy Antal, akár dr. Kürner Béláné, ingyenes előadásain

rendszeresen foglalkozott a serdülőbb ifjuság iskolánküüli oktatásával. Főkép helyesírási tanfolyamai voltak látogatottak.

A legszárazabb és leghálátlanabb feladatról, az iparos és kereskedő ifjak tanonciskolán küüli oktatásáról, *Paál Sándor dr.* tartott felolvasást. A beszámolás egyhangu volt, de anyagában annyira fontos s a vállalt feladat körében annyira lelkiismeretes, hogy tárgyi szárazsága ellenére is *dicsérettel* kell róla szólnunk.

Paál Sándor dr. kezdetben élesen bírálta a manapság felkapt, különféle jelszavakat, mint »kultura«, »nép«, »köz« és »kereszténység«, melyek azonban csak üres szólamok, mert leghangosabb hirdetőik semmit sem tettek megvalósításukért. Megfeledeztek pl. a magyar iparos és kereskedő ifjakról is. De az egyesületeket szintén mulasztás terheli. Fejleszteni kell tehát az ifjuság szellemi képességeit, gyarapítani ismereteiket és segítségükre lenni abban, hogy a mestervizsgák anyagát megtanulhassák. Ez azonban még nem minden, csak a szükséges minimum! Hátra van még a munkáról és munkásokról szóló törvényes rendelkezések ismertetése, amit ma nem nélkülözhetnek, mivel az állam egyre erősebben nyul bele gazdasági életünkbe.

A Szombori Magyar Közművelődési Egyesület, minután felismerte eme kérdés messzi jövőre kiható fontosságát, esténként tartott ingyenes előadásai során mindent megtett, hogy iparos és kereskedő ifjaink a szükséges szaktudást elsajátíthassák. Kührner dr. számtant tanított, Schüssler könyvvitelt, Paál dr. jogot s Deák Imre dr. általános kereskedelmi ismereteket, levelezést és helyesírást. Az esti tanfolyamra eleinte sokan jelentkeztek, de a szorgalmat s lelkiismeretességet megkövetelő munkában csak 18—20-an tartottak ki végig. Fiu- s leánytanoncok vegyessen. Az elmara-dozók a tanfolyam estéin is szórakozni akartak.

Paál Sándor dr. ezután az esti tanfolyamok szempontjaira tért át. Ezek:

- 1.) kik legyenek az előadók?
- 2.) kik látogathatják a tanfolyamot?
- 3.) milyen időbeosztás a legmegfelelőbb?
- 4.) a tananyag s
- 5.) az anyag ismertetésére vonatkozó egyéb kérdések.

Minden szemponttal részletesen is foglalkozott. Bennünket ezek közül legjobban az időbeosztás s a tananyag érdekli.

Paál dr. szerint legátánlatosabb a napi egy vagy másfél órai előadást kora este tartani, mert később, a napi munkában elfáradt fiatalság álmoossággal küszködik.

A hivatalos mestervizsga tananyaga 5 részből áll:

- I.) jogi ismeretek,
- II.) számtan, mértan, ipari számvetés (vagy árszámítás),
- III.) könyvvitel,

IV.) levelezés,

V.) a) állami közigazgatás,

b) adó és vám s végül

c) az árlejtéseken való részvétel stb.

Mint ebből is látható, az anyag sok s megtanulásra egy teljes őszi-téli tanfolyam szükséges. Annál is inkább, mert megfelelő magyar vagy szerb tankönyv nincsen.

Az előadások nyelve magyar, de ajánlatos mellette az államnyelvet is használni.

A következő felolvasást »A falu asszonyai és lányai az otthon szolgálatában« címmel *Sauerborn Mária* tartotta. A vállalt feladat jól illett komoly, barna szépségéhez. De gyakorlatban néki jutott a legkevesebb eredménnyel kecsegtető szerep, mert teljesen töretlen ugaron kellett dolgoznia. Rádió-előadásból és máshonnan, jól tudjuk, hogy mennyi akadály gáncsolja még Magyarországon is a zöldkeresztes hölgyek munkáját, pedig a hatóság támogatása is rendelkezésükre áll. Elképzelhető tehát, hogy itt — bár kisebb feladatkörrel — mennyi mindent kell leküzdenie, mert tevékenysége félig-meddig a zöldkeresztes hölgyekéhez hasonló. Sok kéreésre és rábeszélésre van szükség, míg a falusi magyar gazda és felesége arra hajlik, hogy százados életrendjén változtasson, s azt egy jobbal, egészségesebbel cserélje fel.

Sauerborn Mária abból a gondolatból indult ki, hogy »a nő igazi hivatását a családi körben tölti be.« Ezért kezdeményezték Németországban és Magyarországon a kisgazdaleányok ilyen irányú nevelését. (Németországban feleségképző, Magyarországon pedig hathetes, továbbképző vándortanfolyamok útján.)

Utána rátért arra, hogy több községben — a Bácskai Gazdasági Egyesület bevonásával — itt is történtek hasonló kísérletek, a hathetes tanfolyamok azonban nem voltak megvalósíthatók. Részben a gazdacsaládok ellenállása, részben a szakképzett erők s a felszerelés hiánya miatt.

A tanfolyamokat a gazdaköri helyiségekben tartották meg, nagyjában a magyarországival azonos tananyaggal. Lakásberendezés, annak gondozása, családélelmelés, élelmi cikkek tápértéke, ételek elkészítési módja, konzerválás, egészségtan, betegápolás, első segélynyújtás: ezek szerepeltek, mint tantárgyak. Sajnos, az idő rövidege miatt többnyire csak általánosan lehetett velük foglalkozni.

Egy-egy tanfolyamon 20 leány vett részt. Ezek a közös étkezéshez csekély összegű pénzbefizetéssel és természetbeni adakozással járultak hozzá. A konyhai felszerelést, az asztalneműt s az evőeszközt szintén ők adták, mintahogy felváltva ők gondoskodtak a szükséges tüzelőanyagról is. A főzőcsoportok naponta váltakoztak s ebéd alatt a leányok felváltva szolgálták ki.

Rendes elméleti előadásoknál a *kéthetes tanfolyamokat* nyilvános vizsga s esetleg kiállítás rekesztette be.

A csekély anyagi áldozat ellenére az érdeklődés lanyha volt.

Sok nehézség gátolta a munkát. A leányok jobban irnak és olvasnak szerbül, mint magyarul, így a jegyzetkészítés nehezen vihető keresztül vagy lehetetlen. Tankönyv sincsen. Néhol csak a főzés érdekelte a jelentkezőket, itt tehát az elméleti oktatást teljesen mellőzni kellett. A szülők még így is sokailották a tanfolyamon eltöltött időt. Az elméleti oktatás szemléltetésére nagyon fontosak volnának a vetített képek, de nincsenek.

A falvakban hozzáértő nőknek kellene a leányképzést vállalniok, s a talajt előadások megtartására előkészíteniök. Mert népünkben hiányzik a szebb és jobb utáni törekvés.

Társadalmi és vagyoni különbség nélkül mindenki segítsen. Nem kifőzdet akarunk a tanfolyamokkal, hanem a tudás kimélyítését, a szép, hasznos és szükséges megismertetését, s a munkától való menekülés helyett: a hivatás nemességének tudatosítását — fejezte be szavait az előadó.

Sauerborn Mária felolvasása után *Garay Béla és Richter János*, egymás gondolatait tovább fejlesztő, páros előadását kell sorra vennünk, melyet — a gyakorlati jellegűek között — legjobban szerkesztettnek találunk. Megkíséreljük a tárgyi valóságban gazdag felolvasás kivonatolását.

Műfajánál fogva még ma is a *szinjátszás* az, mely egyesüleink műsorának nagyrésztét betölti. Szerepe tehát kisebbségi szempontból nagyon fontos, nemcsak azért, mert szórakozást nyújtva, lehetővé teszi a magyarság összejövetelét és művelődését, hanem mert maradandó, erkölcsi értékeket is ad. De a színjátszás e fontos kisebbség-politikai feladatát, szervezettség nélkül nem valósíthatja meg.

A színjátszás feladatkörébe vág:

- 1.) az *anyanyelv helyes használatára való szoktatás*, mit az iskolapolitikai mulasztások tesznek szükségessé.
- 2.) szórakoztató tanítás útján a *magyar irodalom termékeinek*,
- 3.) a *magyar népdaloknak*,
- 4.) a *magyar népviseletnek* s
- 5.) a *magyar népszokásoknak megismertetésé*.
- 6.) Feladata ezenkívül az *izlés-fejlesztés, a kultúra iránti szeretet felkeltése*. Különösen vonatkozik ez az új viszonyok közt felnövekedett fiatalságra, mely kulturánkat, történelmünket s hagyományainkat nem ismerhette meg, ezért kell *értékes magyar* darabokat bemutatni.
- 7.) A bemutatandó darabokat úgy kell megválogatni, hogy azok közel essenek a falusi ember s a szereplők lelki világához.

Jó népszínműveket kell tehát kiválogatni, a nép fiainak gazdagodást nem jelentő *operettek helyett*. (Igaz, hogy ennek oka a város, de a sajtó is, mely silány színpadi termékek bemutatását egekig szokott magasztalni.)

A felolvasások ezután bővebben kitértek a jugoszláviai magyar sajtó kritikátlanságából származó káros hatására.

Szűkös anyagi viszonyaink következtében a színházi előadások megtartása sok nehézségbe ütközik. Nem egy helyen az előadások bevétele: *egyesületi jövedelmi forrás*. Ez természetesen befolyással van a darabok kiválasztására is. Téves azonban az a felfogás, hogy a közönség csak tingli-tangli darabokkal csalogatható be, mert komoly irodalmi színműveket is szívesen megnéz, kivált, ha hozzászoktatják. A baj inkább ott van, hogy az ily darabokhoz hiányzik a jó rendező s a megfelelő együttes. Pedig előadásuk kevesebbe kerülne, mert nincs szükség drága kottákra és csillogó díszletekre.

Mindezek ellenére sem mondható, hogy az eltelt husz esztendő alatt nem volt fejlődés, inkább az utolsó évek izlés-elfajulásáról lehet beszélni. A rendezők és a műkedvelők tulbecsülik erejüket s a közönséget. Hiányzik az ön- és sajtókritika.

Legjobb lenne az országban működő műkedvelő egyesületeket országos szövetségbe tömöríteni, mert ez nemcsak az anyagi nehézségeket oldaná meg, hanem a darabok megfelelő keretben való előadását is. Ily módon el lehetne érni, hogy a vidéki s kivált a falusi műkedvelők megfelelő felügyelet alá kerüljenek, s egyszersmindenkorra lehetetlenné válnék selejtes darabok bemutatására.

A szövetségbe tartozó egyesületek jövedelmük egy részét a szövetség pénztárába fizetnék be, az viszont gondoskodnék tanfolyamok tartásáról, ruhák és díszletek központi elkészítéséről és kikölcsönzéséről. Ez az utánpótlás nagyon időszerű kérdését is megoldhatná.

A színjátszáshoz legközelebb eső kulturügyünk a még mindig vajudó könyvtár-kérdés.

Legtöbb egyesületi könyvtárunkban nagyon kevés a jó magyar könyv, de kivált a háború után megjelentek hiányoznak. Egyeduralkodó könyvkereskedő cégünk gondoskodott róla, hogy így legyen. A divatos és selejtes könyvek fontosabbak voltak néki, mert többet kereshetett rajtuk. Most, hogy Kelemen János megnyitotta Noviszádon magyar könyves boltját s más versenytárs is akadt, bizunk benne, hogy a jövőben rendszeresen hozzájutunk a jó magyar könyvekhez.

E nagyon égető kérdéstről Kührer Béla dr., volt gimnáziumi tanár számolt be, felolvasását azzal kezdve, hogy a magyar könyv

a nemzetnevelés egyik legfontosabb eszköze, mivel erkölcsre, öntudatos fajszeretetre és kitartásra nevel. A művészi könyv egyúttal jó könyv is, így aligha ellenkezik a nemzetnevelési célokkal. Annál inkább a művészietlen, kontár munka. Mivel a szegényebb rétegek ily irányu szükségleteit a közkönyvtárak fedezik az előbb leszögezett elveknek feltétlenül érvényesülniök kell.

A szépirodalmi könyvek beszerzésénél irányadó szempontok:

- 1) legyen a könyv erkölcsös,
- 2) feleljen meg az esztétikai követelményeknek,
- 3) alkalmazkodjék az olvasó műveltségi színvonalához,
- 4) ne irányuljon a fajszeretet és más népek megbecsülése ellen,
- 5) alkalmazkodjék népünk tagozódásához,
- 6) buzdító példának, szerezzünk be nagyjainkról irt regényes életraizokat is.

Az ismeretterjesztő könyvek összeválogatásánál követendő szempontok:

- 1) a könyveket igénybevevők foglalkozása,
- 2) ne vegyünk szigoruan tudományos könyveket és szakmunkákat,
- 3) selejtezzük ki a tudomány mai színvonalán nem álló, régi könyveket s végül:
- 4) szerezzünk be jól szerkesztett folyóiratokat.

Városi közkönyvtáraknál vegyük figyelembe az iparos és kereskedő olvasók könyv- és szakfolyóiratszükségletét.

Előadó arra az időre, míg központi könyvtári szervezet nem létesül, vándor-láda mozgalmat ajánl.

A Szombori Magyar Közművelődési Egyesület a fenti szempontok alapján megfelelő könyviegyzéket szerkeszt, s azt az egyesületek rendelkezésére bocsátja.

Ajánlatos volna, ha a könyvtári mozgalom vezetője — hasznos együttműködés megteremtése végett — sürgősen tárgyalást kezdene Kelemen Jánossal, hogy a könyvtár-kérdés végre megoldódjék.

Deák Imre dr. a faluról adott helyzetképet s elintézésre váró teendőinket vázolta.

Minden jelenség azt mutatja, hogy népünk fennmaradása érdekében mindent meg kell tennünk falvaink gazdasági és műveltségi színvonalának emelésére. Ez a törekvés magyar eredetű s történelmi időkbe nyulik vissza. Nem egy feledésbe merült tollforgatónk írása bizonyítja, hogy a falukutatásnak nálunk már korábban is volt irodalma, ha nem is a mai formájában. Amikor tehát Németh László kezdeményezése nyomán népünk helyzetének feltérképezése megindult, tulajdonképen egy benőtt erdő tisztított meg újra.

A falukutatás, mint minden más mozgalom, hozzánk is átcsapott, de a műkedvelésnél nem jutott tovább. Azok akik végeztek, becsületes jószándékkal láttak hozzá, magyar kötelességértől áthatva, ám hiányzott hozzá írói rátermettségük. Így hiába hatotta át őket feladatuk fontossága, kellően felépíteni, anyagukat megfelelően csoportosítani nem tudták. Munkájuk célja: megállapításaik rögzítése, csak félig sikerült. De ezen ne csodálkozzunk, hiszen még odaát is, ahol egész sorozat jelent meg a falu- és magyarság kutató munkákból, *egyedül Illyés Gyula »Puszták népe« irodalom.*

Falvaink különböző jellegét elsősorban a települési mód határozza meg, tehát az egyes helyek nagyközség, kisközség vagy tanya-csoport mivolta. Emellett nem kevésbé fontos a falvak fekvése, települési jellege és nemzetiségi összetétele, mely — mivel községeink jórésze vegyes nemzetiségű — nem kis befolyással volt a sajtóságios táji lelkeség kialakulására, s kölcsönhatásában a falurendezésre, építésre, népviseletre és szokásokra. A helységek felékezeti összetétele már kisebb jelentőségű, mert a vidékeinken meglevő vallási türelmesség semlegesíti hatását.

Elmondhatjuk, hogy nincs két egyforma falu, s lakosságában egyforma község. Falvainknak épügy megvan a maguk tagozódása, mint városainknak. Lakosságuk a következő rétegződésű: nagygazda, kiscgazda, kereskedő, iparos, napszámos, béres, falun lakó gyári munkás és cseléd. Különböféle igényeik és törekvéseik idézik elő a falu széthuzását s a vagyonosabbak önzése a községben oly gyakori viszályt.

A magyar parasztrétegnek megmentésére mindent meg kell tennünk, mert ha elpusztul, velevész a nemzet lelke és kulturája is, melynek a magyar paraszt a létteményese. *Falukutatás, falu-nevelés, faluvezetés és falumentés legyen négy legfontosabb feladatunk.*

A faluval azonban nem szabad műkedvelőmódra foglalkoznunk, hanem állandóan és rendszeresen, testvériesen együtttérve a magyar nép fiaival s róluk való gondoskodásunkkal elosztatva eredeti bizalmatlanságukat. A falujárók csak erejüknek megfelelő munkát vállaljanak, de azt lelkiismeretesen lássák el.

Előadó ezután rátért a szövetkezeti eszme megvalósítására, melynek erkölcsi tartalma van: *az együvértartozás, az együttes munka és a közösség érzésének megteremtése.* Az ily szövetkezés-sel nemcsak gazdasági céljaink valósíthatók meg, hanem a kulturálisak is. S ami nem kevésbé fontos, társadalmi ellentéteink is csökkenthetők.

A szövetkezeti eszme becsületes megvalósítása falumentés, de mert az, nem tűr semmiféle műkedvelősködelést. A szövetkezethez nemcsak szeretet kell, kitartó, odaadó munka, *hanem tudományos felkészültség is. Csak így végzhetünk kulturális, gazdasági, tár-*

sadalmi és népegészségügyi téren valóban falu- és magyarság-mentő munkát.

Deák Imre dr. előadásába belekapcsolódik *Halász János dr.* nagy figyelemmel kísért s talán legnagyobb érdeklődést kiváltott, hosszú felolvasása »A falu egészségügyé«-ről. Mivel a szélesen felvázolt orvosi helyzetkép egyik legnagyobb napilapunkban is megjelent csak általánosságban foglalkozunk vele.

Halász János dr. *telküismeretes és alapos munkát végzett.* Nincs egyetlen olyan pontja a falu egészségügyének, mely elkerülte volna figyelmét. A felolvasása nyomán nyert kép sivár, lehangoló, kétségbeejtő. Így, távolról, sohasem sejtettük, hogy mi minden nyomorúságot takarnak *Jugoszlávia legtermékenyebb vidékén* a sárgaföldes, kicsiny magyar házak. »A mi problémáink a legsúlyosabbak — mondja az előadó —, mert kisebbségi életünk ezer akadályt gördít a megvalósításra váró feladatok elé.«

Máshol: »A ninestelen tömeg egyedüli tőkéje testi ereje és dolgos két keze.« De munkájuktól is csak akkor van haszon, ha egész éven át dolgozhatnak, látástól vakulásig, mert oly kicsiny a keresetük. Télen — sajnos — többnyire semmi foglalkozás sem akad, ilyenkor tehát éheznek.

A falusi szegénység sorsa a legnehezebb. *A jobb módu parasztság teljesen közömbös helyzete iránt, az inségesek megsegítése pedig faluhelyen ismeretlen. Elmondható, hogy nagyobb nyomorúságban tengődnek, mint az inséges vidékek lakói.* S ennek részben polgári elnyomottságuk, részben pedig társadalmi kiszolgáltatottságuk az oka.

A kilátástalan harcban, éhezés, nélkülözés, reménytelenség, s lemondás közepette csak elpusztulniok lehet. Sorsuk a vak véletlen kezében van örökké.

Lakás-viszonyok elképesztőek.

A kuckóban — szinte mindenhol — ott kuporog a tüdőbajos öreganyó, aki a gyermekekre vigyáz.

Kétségbeejtő, hogy a falusi szegénységnek még a legszükségesebb ruhára sem telik. Rongyokban járnak, *lepedő és törülköző legtöbbször helyen nincs. Fehérnemű is alig.*

Főétele: kenyér, sóba-vizbe leves, száraz tészta, krumpli, káposzta, vöröshagyma.

Csak telegyen a has!

S a szegényjogon való kezelés!... Az ehhez szükséges bizonyítványok megszerzése!... Jobb róluk nem beszélni.

A törpebirtokost, akinek ehhez nincs joga, mindez még jobban sújtja. Utolsó pillanatban szalad orvoshoz, amikor már késő.

Magyar középbirtokos alig van! Ez meg egykézik, hogy birtokát megőrizze s ne jusson a ninestelenek sorsára.

Fhhez hozzá kell venni a pusztító betegségek egész sorát. Tüdőbaj, vérbaj, malária!... A legutolsót Déljügoszláviából hurcolták be. *Ma már 10%-os malária-fertőzés is előfordul.*

De fejezzük be a nyomasztó felsorolást.

Cselekedni kell, sürgősen, amig lehet, — *csak nincs miből!...*

Csete István előadását utoljára hagytuk. Nem mintha nem tartoznék időszerű kisebbségi kérdéseink közé, hanem mert különálló nagy feladatkör. Csete István »*Ifjusági problémáink*«-ról olvasott fel. (Nem hallgathatjuk el, hogy első nyilvános bemutatkozása *komoly* meglepetés volt. Ha így folytatja, az utánpótlásban *Veréb László dr. és Czirfus Miklós között a legesélyesebb.*)

Csete István elmélyedő, gondolatokban gazdag, de ellenmondást s homályosabb fogalmazásu részeket is tartalmazó felolvasását alapvető gondolatokkal kezdte. *Minden ifjuság annak a közösségnek a problémája, melyben él*, a közösséget az határozza meg, hogy milyen magatartást tanusít ifjusága iránt. Ez az állásfoglalás ítélet vagy felmentés, élet vagy mindent kackára tevő forradalom. Az a közösség, mely ifjuságával nem törődik, nem foglalkozik, rugalmasságát veszti, s megmerevedve, magábatokozódva, elszakad az élettől. Az idősebb és fiatalabb nemzedékek egymásra-utaltak, egymást kiegészítők és elválaszthatatlanok.

Csete ezután rátért az ifjuság problémájának, helyesebben az ifjuság fogalmának a meghatározására. Szembeszállt azzal a fel-fogással, mely azt vallja, hogy az ifjuság csak *egy életkor*, melyet idővel egy másik vált fel, igaz, hogy hasonló vonásokkal, de különbségekkel is. Megkísérli azután, hogy megmagyarázza az ifjuság mibenlétét, ám hiába forgatja, hempergeti meg minden oldalról, világos képet nem ad. Részletmegállapításai többször helytállóak, az ifjuság meg-nem bontható fogalmi meghatározása azonban nem sikerült.

Csete szerint az ifjuság olyan *életforma*, mint a gyermek- vagy felnőtt kor, mivoltában semmivel sem alacsonyabbrendű. Mint a gyermek és felnőtt kor, szintén önálló érzés-, gondolatvilággal és életszemlélettel rendelkezik. Az ifjuság *egy komoly és súlyos tartalmi gondolat hordozója*, melyet legjobban így fejezhetünk ki: *az ifjuság döntés, elhatározás előtt áll.* Az ifjuság újra akar felvenni minden kérdést, megoldottat és megoldatlant egyaránt, — *mindent újra értékeli.* Az idősebb (vagy felnőtt) nemzedékében a szemlélet már kész, kialakult, áttekintése. láthatára szélesebb, s ezért könnyebben megnyugvó, kiegyezésre hajlamosabb.

Az ifjuság a jövőendő, a jövőendő tehát az ifjuság komolyságától és lelkiismeretességétől függ. Ezért fontos az ifjuság vezetése és irányítása, amit többnyire az ifjuság korosztályán tuliak végeznek.

De ha az ifjuság a dagasztó kovász, a felnőttek korosztálya a mérték. Így illeszkedik össze az életkorok működése, amin az sem

változtat, hogy számosan sohasem lépik át a felnőtt kort, sőt a gyermekkor vonásaiban csökevényeit is lelkükben cipelik.

A régi és mai ifjuság közötti leglényegesebb különbség, hogy míg a régi könnyen, a mai alig tud álláshoz jutni. *Ez a helyzet — népközösségünk szervezethezességénél fogva — kisebbségi életünkben még súlyosabban jelentkezik.*

Csete itt kivált az iparos-ifjuság kétségbeejtő elhagyatottságára mutat rá, megemlítve, hogy anyagilag teljesen közösségi támogatás nélkül állanak, nincs tanoncotthonuk, nincs elhelyező szervezetük. E nagy kiszolgáltatottság folytán iparos ifjuságunk a legveszélyeztetettebb, mert szellemileg csak a salakos, selejtés jut néki. De egyetemistáink is sokat visszamaradtak, mert anyagi gondjaik következtében — kivált a korábbi években — művelődésre nem gondolhattak.

Nagyon megszívlelendő, amit a falusi ifjuságról mond, rámutatva, hogy a városi élet külső hatásai mily rombolóan jelentkeznek. A falusi ifjuság felkapta a város könnyelmű életét, olcsó fényűzését, szokásait, felületességét, eltávolodott saját körétől, s feladatának lekiismeretes teljesítésétől. A falusi lélek hova-tovább elveszti önmagát. A falusi ifjuság ma csak jogokat követel, de semmi nemesebb törekvés nem hívja, nem serkenti, menekszik a nehezebb munkától s a könnyebb városi élet felé fut.

A népközösség, egyesületeinek lekiismeretes kiválasztott vezetőivel szolgálhatja az ifjuságot, akik nem uralkodhatnak rajta, nem hajthatják, nem kényszeríthetik, csak vezetik és segítik, hogy merre haladjon. Csete szerint tehát az ifjuság szabad akaratból származó elhatározásának kell érvényesülnie. Az ifjuság vezetéséhez meggyőzés szükséges s nem népvezéri hízélgés. Ily politikával már a középiskolai ifjuság is megnyerhető. A népközösség kérdéseivel megismerkedett középiskolásokat az egyetemi évek alatt rendszeresen segítségben kell részesíteni.

Az iparos és kereskedő ifjuság felkarolására meg kellene teremteni a patronátusokat. Az ily, családba való bekapcsolódások egy egész életre kihathának. Segíteni kell őket elhelyezkedni.

A falusi ifjuság meghódítása nehéz, mert nem tűr tekintélyt. Csak oly ember hathat rá, aki önmagában tekintély, s aki meg tudja hódítani, de nem az értelem, hanem a lélek érveivel. A falusi ifjuságban bizalmat kell kelteni. A népszerűség sok türelmet és áldozatot kíván, de megéri.

A jugoszláviai magyar népközösség csak akkor lesz erős, ha ifjuságát úgy tudja szolgálni, hogy az felelősségét átérző, önfegyelmében gyakorolt, lemondásban megedzett, munkában kitartó, népéért áldozatot hozni tudó ifjuság legyen.

Akié az ifjuság, azé a jövő.

*

Az első magyar kulturparlamentnek a Szombori Magyar Közművelődési Egyesület helyiségeiben, június 30-ikán megtartott elő-

adás-sorozatáról ezzel be is számoltunk. Egyetlen megjegyzésünk, hogy a felolvasások rövidebbek, összefogottabbak lehetnek volna. Nem ártott volna a műsorszámok közé 8—10 perces szünetet iktatni, hogy a komoly előadások hallgatásában ellankadt figyelem felfrissüljön.

Nem becsüljük túl az első népesebb magyar összejevetelt, mégis az a meggyőződésünk, hogy majdnem minden kisebbségi kérdésünket felölelő munkatervével, *komoly kiindulási alap*, s rövidesen folytatása is lesz. Ebben az irányban *már*is történtek intézkedések. Az eredményt a közösségi munkában résztvevők személye és neve szintén szavatolja. S mivel így van, nem helyeselhetjük s nem tartjuk magyar cselekedetnek, hogy az elsőbbség kérdésének s a gondolat-kisajátítás vádjának felvetésével, a féltékenység és vetélkedés a mozgalmat lekicsinyelni igyekszik. Lehetnek személyi ellentétek, de ezeket — értsük meg végre — alá kell rendelni a közösség érdekeinek. Nem az a fontos, hogy egy mozgalmat ki kezdett, — mert ha ezt firtatjuk, az elsőbbség, korábbi kezdeményezései alapján mégis a Szombori Magyar Köz-
művelődési Egyesületé, — hanem, hogy kulturmozgalmunk komoly fejlődési szakaszba jutott. *Hogy két csoport is ezen táradozik, az egyesülésben csak javára lehet az ügynek*, mert mindegyik magával hozza egyesületeit, melyek eddig ilyen vagy olyan okból távolmaradtak. A gyűlöletnek és bosszúnak nem szabad többé szerepet játszania, vagy pedig: *ne beszéljünk s ne írjunk magyar testvériségről*.

Irta: Szirmai Károly

S Z Á M O T A D U N K

Akinek kezébe került a Záhrebi Magyar Egyetemi Hallgatók Kulturegyesületének értesítője, örömmel állapíthatja meg, hogy a horvát fővárosban egy komoly, lelkes, tettekre kész ifjuság készül az életre és népe sorsával közösséget vállalva, nemcsak a maga érdekeiért, hanem a magyar jövőért is munkálkodni kíván.

Az egyesület működését különben hét év óta nemcsak a Kallangya, hanem az egész magyar közélet is figyelemmel kíséri. E folyóirat időközönként kimerítő cikkekben adott szemléltető képet a záhrebi főiskolások helyzetéről és szellemi ujjáéledéséről, amely hovatovább átlépte az egyesület kereteit és már irányító szerepet követel magának a magyarság politikai, kulturális és gazdasági életében is. Az értesítő első részében az egyesület megalakulásáról és fejlődéséről tájékoztat, a második rész pedig az ifjuságnak nem annyira célkitűzését, mint inkább magatartását fejezi ki, amikor a magyar közletről mond egyoldalu, kemény és a körülményeket figyelmen kívül hagyó bírálatot.

Ha az egyesület lelkesítő és öntudatosító munkájáról dicsérettel szólnunk, kifogásolnunk kell ezt a magatartást, amely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a jugoszláviai magyar ifjuság még ma is több táborra szakadva, ellenségként, gyűlölködve néz egymásra. A záhrebi magyar ifjuság tagadja azt a mindenek felett álló kisebbségi elvet, hogy: magyarok vagyunk, bármilyen uton keressük is népünk boldogulását. Ennélfogva ugyanagy, mint az a politikai csoport, amely szintén a horvát fővárosban kapta nevelését, elutasít magától minden közeledési kísérletet, megtagad minden törekvést, amely a magyarság egységéhez vezetne, egésztelhetetlenül és könyörtelenül, ki akar tiltani mindenkit a magyar életből, aki nem hajlandó elismerni, hogy a kizárólagosság joga az ő kezükben van.

Az értesítő előszavában azt mondja: »Komoly feladatokra vál-

lakozó ifjuságnak sohasem szabad megfeleledkeznie a kötelességteljesítésről és az önbírálatról.« A jótékony önbírálat azonban elmarad. Ez az ifjuság határozott, — semmi kétely sincs benne, — bizik erejében és csálhatatlan ítéleteiben. Már magatartása kizárja az önbírálat lehetőségét. S önbírálat nélkül lehet-e komoly eredmény, lehetséges-e a kötelességteljesítés?

A magyar kisebbségi politikában indokolt a radikalizmus, a bátor kiállás talán eredményesebb, mint a csendesvízü béketörekvés, a támadás erejével pedig már Ciceró tisztában volt, amikor a stilusról beszélve megállapította, hogy a védekezés mindig szálnalmas, míg a támadás, a guny, a vádaskodás mindig nagyobb sikereket arat a tömeg előtt. A zágreni ifjuság ugyanugy, mint első csapattá nőtt politikai készsége, a támadás nyilat mindenekelőtt a magyarság régi vezetői ellen lövi ki és azok ellen, akik még nem kullogtak meaculpázva az ő táborukba. Ha a magyarság jogait kell követelni, ez a politikai csoport sokkal mérsékeltabb és kénytelen számolni a lehetőségekkel.

A zágreni ifjuság szellemi mozgalma is elsősorban magatartásában mutatkozik meg. Az önbírálat hiánya lehetővé teszi neki, hogy a szükséges műveltségbeli felkészültség nélkül hozzászóljon olyan kérdésekhez, amelyekben nemcsak illetéktelen, hanem tájékozatlan is. Hogy milyen szerepük volt a jugoszláviai magyar lapoknak kisebbségi életünk husz esztendeje alatt, arra ez az ifjuság vagy nem emlékszik, vagy egyszerűen nem akar róla tudomást venni. Nem védjük sajtónkat, tisztában vagyunk erényeivel és hibáival. A Zágreni Magyar Egyetemi Hallgatók Kulturregyesülete azonban csak a hibákat látja meg.

Ugyanigy van az irodalommal is. Ellentmondásokkal teli, minden következetesség nélküli cikkében nemcsak arról tesz tanúságot, hogy nem ismeri az irodalom szerepét, hanem azt is elárulja, hogy irodalmunkat nem olvassa. Különbem nem beszélt volna mellözöttekről és nem állította volna, hogy lapjainknál jólfizetett szerke, még csak nem is közepes írócskák ülnek. Ezt állítja az az ifjuság és az a politikai csoport, amely Szalay Lászlónak, ennek a nagypipájú, kevésdohányú, anekdótázva mesélgető vén furulyásnak az írásait tartja kiváló alkotásoknak, s ahelyett, hogy a »mellözötteket« népszerűsítsen, Szuhay hamis népszimü-alakját lopja be a kisebbségi köztudatba. Szenteleky Kornélra hivatkozik az értesítő szigorú bírálója, amikor a vajdasági irodalomtól vajdasági szellemet követel, bár a Vajdaság szellemi jellegét sohasem iparkodott megismerni ez az új magyar mozgalom, s a Vajdaságot is legfeljebb, mint külön politikai szigetet tárgyalta. Szegény Szenteleky, ha él-

ne, bizonyára elcsodálkoznék, hogy ez a társaság éppen őt idézi, aki mindig űsküdt ellensége volt a kizárólagossági jelszavaknak és a Kalangyában csupán jó irodalmat akart, nem törődve az író politikai állásfoglalásával, vagy világnézeti meggyőződésével.

Csodálkozzunk, vagy mulassunk-e most már azon az ellentmondáson, amely a kizárólagossági elv és a tájékozatlanság között üti fel a fejét, s vérszegény ítéletét egy zsidó származású író véleményével támasztja alá? Nem mintha a Kalangya nem tartaná elismert, sőt kiváló »szakirónak«. De hiszen a Kalangya elnézőbb, s főképp tárgyilagosabb, mint az értesítő. Ezekután senki se várja tőlünk, hogy a zágrebi ifjuság tanácsára, rendezzük irodalmunk szénáját és helyükre parancsoljuk az írókat, »mindenkit a maga helyére.«

A jugoszláviai magyarság közéletéről általános és ismert megállapításokat tesz az értesítő. »A cél tisztánlátásának soha, egy pillanatra sem szabad elhomályosulnia. Az ut, az eszköz változhat, a körülmények, az összefüggések és ezek parancsolta, időnként változó követelmények szerint, de a cél: amely őrizni, védeni, fejleszteni, művelni és gyarapítani akarja kisebbségi magyarságunkat, nem változhat soha.« A jelszavak szövevényéből mit tudunk kibogozni? Tulajdonképen mit akar mondani ez a csikorgó mondat? Azt, hogy a politikai élgárdisták utjai változhatnak, de hogy hogyan változnak, az teljesen az ő elbírálásuktól függ és természetesen más ut nincsen, csak amit ők taposnak. A továbbiakban a magyar élet minden rendű és rangu vádlottairól beszél a közéleti tájékoztató. Hogy vádlottak vannak, azt mi sem vonjuk kétségbe — csak valószínűleg a személyekben nem egyezünk teljesen — azon a dicséretes önbizalmon azonban, hogy a hozzáértő vezetők a zágrebi ifjuság mozgalmából fognak kikerülni — vagy már ki is kerültek! — kicsit csodálkozzunk.

Különben minden ellenvetésünk a kételyből származik. Egyszerűen közönséges kortesfogásnak tartjuk, hogy egy ifjuság, amely mindent támad, kifogásol és rombol, mely csupán egy jelszavas agitáció módszerét követi, s mely még annyi jóindulatot és fáradtságot sem vesz magának, hogy elfogulatlanul, tárgyilagosan és kicsit intellektuális alapon mutasson rá a hibákra, — hogy éppen ez az ifjuság a maga erejéből és vezetésével egy jobb jövőt ígérjen a magyarságnak. Szép az önbizalom, szép az ígélet, de ennek zálogát sem a magatartásban, sem a felkészültségben nem találjuk meg a zágrebi főiskolásoknál. Hogyan higyjük, hogy ők bölcsebb, okosabb vezetők lesznek, mint az eddigiek, hogyan fogadjuk el illetékeségüket, amikor a jelszavak mögött, a lelkesedés mellett hiába ke-

ressük azt a bizonyos tarsolyt, amelyben marsallbotjukat hordják? Mikor még valóban értékes munkájukat is elhalványítja az a gyűlölet és harciasság, amely mozgalmukat jellemzi és amelyből lassan csakugyan nem marad egyéb, mint egy magatartás. Mert magatartás a lelkesedés, az önbizalom, de magatartás a gyűlölet és a becsmérő, a mindent kifogásoló harcias szellem is. Szeretnők, ha a zágrebi magyar ifjuság és a kebeléből kinőtt politikai élcsapat több volna nyers indulatnál és a fiatalos érzületből fakadó magatartásnál, s ha rátermettségével tudna meggyőzni bennünket arról, hogy közéletünk ujjaalakítását csak tőle várhatjuk.

Minden ifjuság végigmegy a maga szellemi, vagy politikai forradalmán. De, ha figyelembe vesszük, hogy a forradalomnak fele kaland, fele fejlődés, ugy ne csodálkozzanak a fiatal zágrebi magyarok, ha mi népünket a kalandtól jobban féltjük, mint amennyire a fejlődést kívánjuk, mert egyelőre nem látunk biztosítékot.

A Kalangya nem politikai szemle, a fiatalság közelebb áll hozzá, mint a politika, a Kalangya nem is a jelenért dolgozik, hanem a magyar jövőt akarja előkészíteni, amelyben majd kirajzolódik népünk szellemi és politikai arculata és kibontakozik egyidejűleg az a fiatalság is, amely már most azt hiszi magáról, hogy megérett és fejlődését befejezte. A Kalangya a békét akarja, a közös munkát: közös sorsban az összefogást. Nem elmarasztalni akartuk a zágrebi ifjuságot, csak figyelmeztetni az időre és a veszélyekre. Talán még nem késő...

Egy történelmi megrázkódtatás már készületlenül érte a Jugoszláviában élő magyarságot. Szeretnők, ha a további megrázkódtatásokat és megpróbáltatásokat elkerülhetné. Szeretnők, ha nem kellene tovább szenvednie a testvérharcból minden magyar cselekedetnek, ha nem érdeméért folynék tovább a küzdelem, hanem eredményekért. Mert érdem itt nincs, csak munka van! Érdemekre hivatkozni kisebbségi népünk előtt, amikor még semmit sem kapott, amiért érdem járna — lelkiismeretlenség.

Husz esztendőse kisebbségi életünkben vannak bünösök, de ne ne pazaroljuk erőnket a folytonos vádaskodásra. Egy nemzeti népcsoportnak is van történelmi ítélőszéke, de sohasem a jelenben, hanem mindig a jövőben.

Az erdélyi magyar ifjuság megteremtette az összhangot vásárhelyi találkozásán, talán a zágrebi ifjuságra vár a feladat, hogy a vajdasági találkozót létrehozza és egy táborba tömörítse fiatalságunkat. Ha van benne annyi alázat, hogy ezt a mindennél fontosabb cselekedetet végrehajtsa, mi leszünk az elsők, akik köszönetünket és elismerésünket küldjük neki.

Kötelező szerénységből csak cikkünk végén említjük meg, hogy a Záhrebi Magyar Egyetemi Hallgatók Kultúregyesületének értesítője elhallgatta a Kalangyát. Az elsikkasztás ténye nem fáj nekünk, mert munkánkért elismerést sohasem vártunk; dolgozunk, mert ezt parancsolja a kötelesség. Egyet azonban meg kell mondanunk az értesítő szerkesztőinek: a Kalangya munkáját nemcsak itt, de a határokon túl is figyelemmel kísérik és nem egy komoly értekezésben történt hivatkozás folyóiratunkra. Mint értesültünk, a Kalangya azért nem érdemelte meg a felsorolást, mivel állítólag zsidópénz segíti elő megjelenését. Ha így is volna, az elhallgatást akkor sem érdemelné meg az a folyóirat, amely indulatokon és pártpolitikán felülemelkedve mindig a magyar kultúra ügyét szolgálta.

Komoly, lelkes, tettekész ifjuság — irtuk beszámolónk első mondatában és ezt a megállapításunkat fenntartjuk. S ha az önbizalomra egy kis fegyelem örködnék, a harcos kedvet tárgyilagos elfogulatlanság ellenőrizné, a munkát pedig önbírálat és nagyobb elmélyülés, boldogan sürgetnének a záhrebi magyar ifjuságnak nagyobb teret, s talán még szerepet is a vezetésre.

Szirmai Károly

Egy képes hetilap tervének lapszélére

Cziráky Imre kollégám ilyen tervet már felvetett. Azt válaszoltam neki, hogy *nincs hozzá elegendő jugoszláviai magyar irónk.* (Szépszámu kontárunkat ugyanis nem tekinthetem annak.) »A mi irodalmunk« pl. már a második évfolyam elején végét járta, mert nem volt elegendő szépirodalmi anyaga. A régi Kalangya szintén ily gondokkal küzdött. A helyzet az új Kalangya megindítása után sem javult, bár minden novelláért megfelelő tiszteletdíjat fizet. Azt kérdeztem hát, hogy akarja hétről-hétre a képes lapot itteni írók elbeszéléseivel megtölteni? Mert a jugoszláviai magyar irodalom nagynehezen kiverekedett hitelét — mint a múltban is tették — *ujra lerontani nem szabad.* A könnyebb fajsúlyú írások számára ott vannak a napilapok. Ha nem is sokat, de tiszteletdíjat ők is fizetnek.

A képes heti lap terve azután lekerült a napirendről. Egy idő óta azonban újra beszélni kezdenek róla. Nem foglalkoznám vele, ha nem kellene többek érdeklődésére válaszolnom. Azt kérdezték ugyanis, mi a Kalangya véleménye? Feleletünket itt adjuk:

Egy lap — tehát egy képes hetilap léti jogosultságát is — *szükségessége dönti el. Ezt a szükségességet más szempont irányítja egy lolyóiratnál s más egy napi- vagy hetilapnál.* Az utóbbinál pl. a következő két szempont érvényesülhet: 1.) az íróknak nincs hol elhelyezniök könnyebb fajsúlyú írásaikat, vagy 2.) a közönségnek szüksége van egy képes hetilapra. — Az 1. pont nem jöhet figyelembe, mert sem elegendő irónk nincs, sem irodalmi tultermelésünk. Tehát csak a 2. pont jöhetne szóba, bár ennek ellene mond,

hogy a *vágott* s elég jó anyagu Alföldnek is — aránylag — kevés az előfizetője.

Miről van itt tehát szó tulajdonképpen?

Kertelés nélkül kimondjuk. Sértett hiuságról, írásaikkal elutasítottak, önérzetükben megbántottak szövekezéséről. Ehhez természetesen mit sem szólhatunk. Ha a közönségnek ez megfelel, s olyan verseket akar olvasni, melyekért még ma is átkozzák a régi Kalangyát, csak rajta, fizessenek elő. Legalább újra lesz okuk, hogy szidják a nagynehezen kivakaródzott jugoszláviai magyar irodalmat. Ezt már megszoktuk. Dehát, Istenem, *nálunk a kontár miikedvelőknek ma is több szövege van, mint a komoly íróknak.* Szegény Szenteleky *csak halála előtt ébredt rá*, hogy mennyire elhibázott dolog volt — irodalomcsinálás címén — minden firkaszt íróvá ütni. Odaát vagy Erdélyben bizony nem sokat teketőriáznának, hamarosan szemétdombra kerülne a mindent elnyomni akaró írói giz-gaz.

Ha pedig a lapszinálók nemcsak saját írásaikat, hanem vágott cikkek *hasznos* felhasználhatóságára is gondolnak, akkor azt kérjük, — *mért kell még egy újabb Alföld?*

Van azonban egy másik értesülésünk is. Azt hallottuk, hogy az új képes hetilap kiadását katolikus papi körök is pártolják, sőt hogy a terv az ő kezdeményezésük. Ha ez igaz, *bizonyára tördödni fognak azzal is*, hogy selejtes anyag ne kerüljön a képeslapba. Egyet azonban már előre meg kell jegyeznünk: *Senki se használhassa ki kisebbségi sorsunkban az új lap katolikus jellegét arra, hogy sértett hiuságában hitélet ronthassa egy kisebbségi ügyszolgálatot ellátó s szintén keresztény erkölcsi alapon álló folyóiratnak, mert nincs vallási jellege.*

Szirmai Károly

SZÉP MAGYAR MUNKA

Elgondolkozik az ember, hogy sokszor mily semmiségből pattan ki egy ötlet, s játszi ötletből mily szép megvalósulás terebélyesedhetik. Itt van pl. a temerini jegyzői föld. Éveken át se gazdája, se gondozója, s amellet minden valamirevaló temerini csufságára ott gazosodott a becsei-ut mentén, pedig hány szegény magyar ember örült volna, ha csak egy félhodacskát is kikanyaríthat belőle magának. Legalább is Stuchlik Lajos uram, a temerini gazdakör elnöke így gondolkozott. S miután nem igen szeret Pató Pál módjára bodorodó pipafüstöt nézegetni, nem teketóriázott sokat, hanem tárgyalgatni kezdett ezzel is, amazzal is, s egyszerre csak megvált a föld — 18 hold. jó bácskai — s az építésre való pénz is. Nagy szó ez akkor, amikor a nincstelen magyarok a földbirtok áldásaiból csak éhkoppot nyelhettek. Még csak azt sem lehet mondani, hogy drágán jutottak hozzá, vagy hogy a törlesztés gondja a földig huzza nyakukat. Látszik, hogy a számadást hozzáértő gazda csinálta, éppugy, mint magamagának. Ma, ott, ahol éveken át csak inas gyökerű tarack, haszontalan giz-gaz, vadpetrezselyem és beléndek bántotta az arra járó tekintetét, huszonöt piros cserepes ház húzódik egysorban, szép, katonás rendben, délkelet felé néző tágas ablakokkal, a nyári napfényben — nem is oly messzire az anyafalutól. A házak előtt mindenütt fiatal gyümölcsfák — nagyszemmű meggy —, de még sokkal több a kertben — cseresznye, barack, őszibarack, szilva és ringló — mert minden házhoz jó nagy kert is hozzátartozik. S ott minden megterem, ami csak kell, még fölös is marad eladásra, ezért van kertész is, s a házsor elején egy nagy gyümölcsáróló. Dehát ez még nem minden. Ahogy bekanyarodunk, először a nagy, fehér tanyai iskolát pillantjuk meg, melynek ablakai csak úgy ontják a napfényt, akkor is, amikor már fehér lesz köröskörül minden, s a bágyadt téli nap gyémántszi krázzással botlik meg a hótakarón. Természetesen kut is van, jó ivóvízzel, ha jól emlékszem, betonkávás is. Rendes kerítés persze még nincs, egyelőre csak száraz nádából fűzött, meg néhol: hulladék-lécből összeesz-

kábált. De ez is rendes, nyilegyenes, s aztán ne feledjük el, hogy itt csupa szegény napszámos lakik.

A sok minden közül talán mégis az esett legjobban, hogy ezeknek az embereknek *örömük telik* a házukban, kertjükben, udvarukban s abban is, hogy hajlékukat csinosíthatják, szépitgetik s továbbtoldozgathatják.

Vasárnap délután van, az ég álmokké nyugalma borul reánk — csend — várom, mikor ringatja meg végtelen tengerét a megkonduló falusi harangszó. Itt-ott emberek s asszonyok álldogálnak odakünn, várják, hogy hozzájuk is beforduljunk. Talán nemcsak azért, hogy szétnézzünk, hanem hogy osztozzunk örömükben.

A gazdakör elnöke ide is, oda is benéz, de nem veszteget sehol felesleges szót, egyáltalában szűken, érdesen adagolja a beszédet, mintha nem akamá, hogy a szív rejtett lámpája kivillanjon, mert nem jó, ha az ember kitérülködik — tekintélyt is így lehet tartani.

Már lefelé ivelőben van a nap, mi is indulóban, — kicsiny batyuval, egy kis leány is bucsuzkodik az édesapjától — már pesztonkászkodik, pedig alig mult tiz éves, dehát az a hatvan dinár is kell — »Apus« — repdes felé a szava olvadón, melegen és átkarolja. »Apus« ... Ó, hát így is lehet szeretni! — Csak apja van — tudom meg barátomtól ...

Mikor elindítja az autót, néhány kérdés tolakszik nyelvemre, de magamba fojtom. Jobb így, férfiasabb is. — Meg: talán akkor sem tudnám meg, hogy miért teszi mindezt ... Házépítés, gazdakör, szövetkezet, gazdasági tanfolyamok, szabadtéri előadások, Kodály-est... Behuzódnék a kérdezősködés hallatára.

Az állomáson is csak néhány szót váltunk.

— Holnap hordani fognak a méhek — mondja elgondolkozón, cseppnyi tünődéssel.

Többet minek is beszéljünk.

Kezet szoritunk, felszállok — a vonat lassan befut az alkonyatba.

Szavai még visszacsengnek a fülembé.

— Holnap hordani fognak a méhek ...

Irtá: Szirmai Károly

MAGYARSÁG-MENTÉS

1939. február 18-án a sztáribecseji »Uj Tiszavidék«-ben. Draskóczy Ede dr. tollából egy rövid, hévvel irt, lelkes felhívás jelent meg a csecsemővédelemről. E felhívást dr. Zelenay Miklósné olvasta fel az ottani Népkör csecsemővédelmi estjén. A nagy nyilvánosság felé semmi több nem történt. Csendsben, minden hirverés nélkül, megindult a munka, napilapjaink nem irtak hasáboakat, mintahogy szoktak pl. egy zászlószentelésről, gazdag urak filléres jótékonykodásáról, érdemtelenül felmagasztalt műkedvelői eluadásokról stb. S így van ez rendjén! Azok, akik a szép munkára vállalkoztak, nem vártak ilyesmit, sőt tiltakoztak volna az ellen, hogy a nevüket kinyomtassák, mert nem azért dolgoztak és dolgoznak, hogy egyszer majd odatartsák a tenyerüket jutalomért. *hanem magáért a munkáért, a magyarság-mentésért.*

Hogy hányan vannak és kicsodák, nem firtattuk — ők sem vették volna szívesen — csupán azt tudtuk meg, hogy van közöttük iparos, kereskedő, orvos, ügyvéd, gazda, tanító és tisztviselő felesége, meg leánya, *de elnökük nincs, sem vezetőjük.* Valamennyi ugyanazt akarja: dolgozni, segíteni névtelenül.

A mozgalmat különben a Stefánia Szövetség gyönyörű munkája váltotta ki. Eleinte csak néhány lelkes magyar asszony alkotta a kis gárdát, később egyre többen és többen csatlakoztak. Ma már öreg, tőpörödött nénikék is hozzájuk tartoznak, ezek ott-hon kötögetnek, horgolgatnak s küldözgetik szorgalmasan a kész kis főkötőket. A fiatalabbak haza is visznek munkát, s százzám-ra varrogatják a kis ingeket.

A legnagyobb baj, hogy e szép feladatra vállalkozók csak a magyar társadalomra támaszkodhatnak, melyet annyi más irány-

ban is igénybevesznek. A csecsemővédelmi mozgalom ugyanis nem részesül sem községi, sem báni segélyben. Ugy segítenek tehát magukon, ahogy tudnak. Beléptidijas előadásokat rendeznek, odaadják kártyanyereségüket s havonta pénzbeli hozzájárulással is támogatják a csecsemővédelmet. Az anyagi eszközök előteremtésében a lelemény is mind jobban szerepet kap. Egyik asszony kiállításba való terítőit sorsolja ki, s a befolyt pénzt odaajándékozza a mozgalomnak, a másik száz mesekönyvet ad oda ingyen, a most érettségizett magyar diákok előadást rendeznek s így tovább... Hol innen csöppen, hol onnan csurran.

Azután összegyűjtögetnek régi, kallódó, keshedésnek indult fehérneműt, s az ügyes, varráshoz értő asszonyok a jobb részekből szép babakelengyét szabnak, mely több babát is kiszolgál. Az önkéntes adományokból pedig fehérnemű-anyagot vásárolnak, hogy a Népkör helyiségében, mely rendelkezésükre áll, a kis gárda képviselői — a népköri tagok feleségei és leányai — párnahuzatokat varrjanak.

Péntek délután szoktak itt összejönni. Ilyenkor fogadják a terhes asszonyokat is, akik pénzbeli segélyre s babakelengyére tartanak igényt. Az adatiélvétel s az ellenőrző értesítés beérkezése után, az arrajogosult megkapja a babakelengyét: négy inget, négy kabátkát, négy főkötőt, hat vékony, négy vastag pelenkát, két haspólyát, egy pólyakötőt, egy fürdőlepedőt, két párnahuzatot, egy gumipelenkát, egy doboz hintőport, egy kg. mosószappant s egy »Anyá- és csecsemővédelmi utmutató«-t, melyet az »Ifjuság« szerkesztője ajándékozott az akciónak.

Minden esetben két asszony látogatja meg a gyermekágyas anyát s utal ki a körülményekhez képest hus-, zsír-, liszt-, kényér-, tej-, cukor- és szappanadagot.

A mozgalom azon van, hogy betekintést nyerjen a hozzája fordulók életébe, s munkaalkalom szerzésével segítsen helyzetükön.

Két év alatt 108 magyar csecsemő, illetve anya részesült segélyben, de sürgős segélyt kapott zsitkovici tűzkárosult anya is, s ugyanugy arra szorult, noviszádi árvizkárosultak is.

A segélyben részesítettek között van:

egy tizennégygyermekes anya	(9 élő gyermekkel)
egy tizenegygyermekes	» (10 élő gyermekkel)
egy tizgyermekes	» (mind él)
kilencgyermekes	» (mind él)

Szirmai Károly: Magyarság-mentés

egy nyolcgyermekes	anya	(négy élő gyermekkel)
két hétgyermekes	»	(mind él)
három hatgyermekes	»	(mind él)
kilenc ötgyermekes	»	(mind él)
tizenegy négygyermekes	»	(mind él)
tíz háromgyermekes	»	(mind él)
tizenöt kétgyermekes	»	(mind él)

a többi első gyermek

Az anyák kora 16-tól 42-ig terjed. Szegénységük oka legtöbbször a férj munkanélkülisége, betegség, tehetetlenség.

Nagyon szomorú a törvénytelen gyermekek statisztikája. Harminc közül tizenkettő halt meg. Legtöbb a lányanya gondatlansága miatt. Sok helyen már nyolc-tíz gyermek is van, de a szülők még mindig nem esküdtek meg. (Többé-kevésbé anyagiak miatt.)

Beszerezett adatok alapján ismertette

Szirmai Károly

IRODALMI SZEMLE:

Vendégjáték Bolzanóban

Márai Sándor regénye.

Márai Sándor, a közíró és író, a cinikus és kérkedő, játszi kedvében, Isten tudja milyen hangulattól ütve, megírta a *Vendégjátékot*. Mintha zongorához ült volna, abban lelve örömét, hogy édeszavu trillákat, csilingelő futamokat rögtönözzön. Mint mikor a muzsikusnak eszébe jut, hogy verseket írjon, a szobrász egyszerre halálos nosztalgiát érez a színek után és aquarellt fest: piros kuszóvirágot, leanderfákat, napfényt, — vagy a nagy tragika dalolni vágyik és énekes szerepet vállal: úgy írta meg Márai az író és közíró a satirikus és emberlátó, a *Vendégjátékot Bolzanóban*. A művész tudásával, de az amatőr szeretetével, türelmével, játékos, lírai kedvteléssel.

Regénynek nevezi és terjedelme szerint, az is. Tartalma inkább novellisztikus, vagy még az sem: csupán muzsika: dallam és ritmus. Nincs versben, de csengőbb minden rímnél. Viz: hol csörgedezik, mint a patak, hol lassan hullámszik, mint a tenger. Játék, de minden befér: tréfa és komoly, jellem és sors, élet és halál.

Ezekhez az édes és súlyos mondatokhoz nem találhatott volna illeőbb keretet Márai, mint a renesszanszot. A renesszansz, a magadus, brokát és ezüst-arany diszletével így terül el az író mondanivalója mögött, mint a cinquecento mestereinek portréin a pompás-redőjű kárpit és a félrehuzott függöny mellett, a háttérben a képzeletbeli táj, melynek napfényes, vagy alkonyi színe emeli ki igazán az elől ülő alakot.

Semmi nem történik ebben a könyvben, de minden igényes történelmi regénynél, komoly tanulmánynál, közelebb hoz bennünket a korhoz. A korhoz, mely furcsa volt és nagyszerű, melyben megérttek az inquisitio sötétsége és a tudomány vívmányai, melyben nem sokat számított az emberélet és senki sem tudta, ha befordult egy utcasarkon, hogy nem bérgyilkosok törébe fut-e. Melyben az ólomkamrák szörnyütségei, méreg és intrikák, tör és vér éppen olyan köznapi életjelenségek voltak, mint a paloták, selyem és

arany, lakomák és költészet, nemesi torna, pazar bőkezűség, műalkotások és nemes nagylelkűség. Melyben aranyserlegekben folyt a drága bor, de a kelet minden fűszerével pácolt és csodálatos építménnyé diszitett sültet, tizkőrmükkel tépték szét a bársonyköpenyes, aranyláncos lovagok és a drágaköves, illatosított, fodrászművészet és kozmetika remekében tündöklő dáma, nem tudott irni és olvasni.

Nem is élhetett volna más korban Giacomo, a seintgalti lovag, a kalandor és szoknyahős, hamiskártyás, börtönszökvény, író és gentleman.

A seingalti lovag, megint egyszer — mint már annyiszor — meghíletett egy kései utódot. Regényes, furcsa, nem is nagyon rokonszenves alakja, mely úgy látszik valóban halhatatlan, megint kikelt a sírból. Fehér selyem álarcát, most egy pesti költő öltötte magára, hogy mögüle kimondja, kimuzsikálja, kiénekelje azt a sok szép és romantikus gondolatot, aminek nincs helye a mai vérzivataros időben és ami lám mégis kikiváncozott, egy nagyon mai és a szó jó értelmében új író lelkéből.

Nem időszerű ma Casanováról könyvet irni, ahogy nem időszerű ma, a takarékoság hősi korszakában a renesszansz pazarló, pompázatos jelmezestélyeiről, ékszereiről, prémjeiről irni. Nem időszerű a műfaj sem. Sem az, amit Casanova »műfájának« nevez: A kaland. Sem az, amit a költő választott műfajul: a szerelmi regény.

A kaland ma: Repülőgépen leszállni ellenséges földre. Új életet próbálni távoli, ismeretlen világrészen. A kaland: uszva beszökni egy idegen országba, amely nem ad vizumot. A kaland: keresni valami alkalmi munkát, amiből mindig újra megél néhány hétig az, akit kitettek az állásából. A kaland minden inkább ma, mint a szerelmi kaland.

És a szerelmi regényen is mosolyognak, sőt bosszankodnak a komolyak, a szomorúak, azok, akiknek »más bajuk« van. Akik el-lenségei a l'art pour l'art elvének, akik a művészetet csak a korszerűvel egybekapcsolva tudják elismerni. Ma politikai szatírák kell irni, emlékiratot, vagy történelmi regényt, melyből a polgár elégedetten állapíthatja meg, hogy lám, mindez már azelőtt is volt, nincs semmi új a nap alatt.

A szerelem nem korszerű ma. A szerelemhez idő kell, ráérés, tehetség és gondosság. Mint minden igazi műremekhez: egész ember. Mit kezd a mai kor gyermeke a szerelemmel? A legtöbbje még olvasni sem szeret róla. Ahogy nem kíván tárgyilagosan berendezett lakásában elefántsontra festett miniatűröket. Nincs szűksége cizellált aranyszelencére, amit az ötvösmester hosszú hónapok munkájával, és szíve művészi szeretetével vésett és nem érdeklí a flandriai csipkekendő, aminek bonyolult mintáján, pókhálófinom rajzán, fiatal, belga hajadonok vakra nézték kék szemüket, éppogy nem akarja olvasni a költeményt, a romantikát, a szerelem

ezerféle, csodálatos, mégis mindig egyforma tündermeséjét.

Perzsa szőnyege, Velence mozaikja, Raffael goblenjei nem dobogtatják meg a mai ember szívét. Ne ítélkezzünk felette, ezért ne nevezzük érzéktelennek: Másra kell ma a szív.

De a könyv megmarad és születnek majd új szívek, amelyeknek szabad lesz nyugodtabban dobogni. Az emberek, akiknek nyugodtan ver a szívük, valahol egy békés, nyugodt világban leveszik majd a polcra a Bolzanoi Vendégházakat és elbűvölve látják: Ilyen könyveket is írtak *akkoriban?* — azt a szót »akkoriban« borzongással ejtik majd ki. De a könyvet igaz gyönyörűséggel olvassák majd akkor, mikor a mai ember elgyötört szíve régen megszűnt már dobogni.

»Az életben hiszek« mondja Márai, a költő, a seingalti lovag fehérselyem álarca alatt, »a szerelemben hiszek és a szerencse forgásában. És az írásban hiszek, mert az írásnak hatalma van végre és az idő felett. Amit csinálsz, amire vágyol, amit szeretsz, amit beszélsz, minden elmúlik. Elmúlnak a nők és a szerelemnek. Elmúlnak az izgalmak. Az elkövetett cselekedetek nyomát porral fújja be az idő. De az írás megmarad.«

Az új boldog világ embere megmámorosodva olvassa majd Márai örökszép szavait. Ezeket a mondatokat, amikben egész zenekar cseng, bong, dalol, bug és zeng. Mintha a költő hangja egymaga hegedülne, hárfáznék, csellózna és orgonálna. És a csodálatos szavakban megálálja a szerelem édes gondolatait, bölcseségeit és ostobaságait, amik nem korszerűek, de időtlenek, nem moderneek, de örökszépék.

Nem mai könyv Márai könyve. Nem hinném, hogy »best seller« lesz. Ugy képelem, az író elzárta a rádiót, kidobta az újságot és behúzódott lelkének elefántcsonttoronyába, úgy tudta megírni.

Mégis akad majd itt-ott ma is egy műértő lélek, egy költő vagy egy szerelmes, aki boldog ámulattal merül el benne és úgy teszi le, ahogy álmából ébred az ember: ellenkezve és sajnálkozó vágyakozással.

— Szép volt — mondja majd a szerelmes — és elégedetten nyújtózik, mielőtt visszatér a valóságba, az ébrenlétbe.

— Szép volt — mondja majd a költő is és úgy érzi, mintha egy ideig mindent könnyebb volna elviselni.

— Szép volt — állapítja meg szakértelemmel a műértő és valami titkos kis fény mosolyog benne, amiről azt hitte régen ki-aludt, most világoskéken libeg a szívében és kellemesen melegíti.

— Szép volt — és mintha az ember egész idő alatt, míg olvassa és egy kicsit még azután is, — fiatalabb lenne...

Lucia

Egy nép története

Az R. Oldenburg német könyvkiadó cég most adta ki a német nép történetének könyvét. Friedrich Stiewe műve: »Geschichte des deutschen Volkes«, 1940-ben jelent meg és az első kiadásból Németországban harmincezer példány fogyott el. Ezek után azt lehetne hinni, hogy a divatos jelmondatok és a divatos eszmeáramlatok szólnak e történelmi munka soraiból.

A könyveknél soha nem szabad elsietetten itélni. Ez a német népről szóló történelmi könyv egyáltalában nem alkalmazkodik a divathoz. Nem időszerű, — igazi tudományos munka és a megfigyelőnek rendkívül sok érdekes felvilágosítást nyújt.

A szerző a legmagasabb történetirői szempontok szerint dolgozik. A német népet szerves egésznek látja, a kezdet napjaitól egészen a mai korig. Szerves egységét élmúlt századoknak eltévelyedései csak elleplezték, de soha sem tudták megszüntetni. Stiewe a német szerves egységhez tartozónak tekinti mindazokat a német törzseket, amelyek a Karolingok birodalmát alkották. Ezeket csak dinasztikus érdekek s területi különbözőségek választották el a nagy német anyától, a birodalomtól, amely Európa szívében, földrajzi és éghajlati kedvező körülmények összejátszása következtében, lehetővé tette a germán törzsek népi szellemének teljes kifejlődését.

Igen érdekes a német történelem talán legőbbit vitatott korszakának, a római császári korona felé törő időknek ismertetése. A szerző a Hohenstauffok császári gondolatát német népi szempontból elhibáztottnak és a német tragédia fejedőjének tekinti. A Hohenstauffok lehetetlenre vállalkoztak, mikor a német népi erőket a római uralom feltámasztására igyekeztek felhasználni. A német szellemnek más feladatai voltak. Ezeket a német császárok az egész középkoron át sem tudták felismerni. Ebből a félreismerésből, ebből az eltévedt indulásból származott azután a nagy német tragédia, amely a területi fejedelemségek kialakulásával darabokra törte a német egységet, úgyhogy végül a római—német szent bi-

rodalom császára csak üres cím volt, minden erő és tényleges hatalom nélkül.

Ma különösen időszerű az a nagyon tárgyilagos és hűvösen tudományos ismertetés, amellyel a szerző a franciák európai hegemóniájának elérésére irányuló törekvéseit ismerteti. Ahogy az ember ezt a német módra alapos történeti munkát olvassa, önkéntelenül is az az érzése támad, hogy a szerző egy testvérharcot ír le A frankok, akik a német egységből a nagy Karoling-osztozkodáskor szakadtak ki, mintha testvérei volnának a többi német törzseknek, — aminthogy valóban testvérei is voltak — és egy testvérgyűlöletben akarnák századokon keresztül az elhagyott testvéreket a maguk uralma alá kényszeríteni. Nem egy francia király próbálkozott meg azzal, hogy megszerezze a német császári koronát. Ezeket a kísérleteket Stiewe szinte a krónikás szürke egyhangúságával jegyzi fel, de éppen ezek a meghiusult próbálkozások adnak érdekes bepillantást azokba a titokzatos erőkbe, amelyek évszázadokon keresztül súlyos háborúkba keverték egész Európát.

Rendkívül elvont és a szokottnál is tárgyilagosabb az a mód, ahogy Stiewe a reformáció korszakát ismerteti. Luther mozgalmának óriási népi jelentőségét természetesen hangsúlyozza, de az igazi történetírás pártatlanságával tárja fel azokat az eszményinek nem nevezhető szempontokat, amelyek a német fejedelmeket arra bírták, hogy a reformáció munkáját támogassák. Az ellenreformáció és a reformáció nagy harcának leírása szinte egy gazdasági harc történetére emlékeztet. A szerző felkutatja a tényeket és plasztikusan tárja elénk azokat a valóságokat, amelyeket a szokványos, vagy éppen hivatalos történetírás rendszerint elhallgat. Jellemző, ahogy Wallenstein szerepét ismerteti. Megállapítja róla, hogy a később eljövendő nagy diktátorok előfutárja lehetett volna. Tragédiáját az idézte fel, hogy az idő még nem érett meg arra, hogy egy ember személyes hatalmával megteremtse egy nép egységét. Wallenstein, akiről sok ideig azt hitték, hogy misztikus volt, Stiewe előadásában szinte a legmodernebb államiérfiak és állampolitikai elgondolások előhírnöke.

A német nép történetét már nagyon sokszor és nagyon sokan megírták. Ezernyi kötetet is összeírtak, de még a legnagyobb történetírók, a német történetírás nagymesterei is, belemerültek azokba az össze-vissza futó területi harcokba, amelyek a német történelem külső képét adták. Eddig körülbelül mindig csak a külső képet festették meg. Maga a nép háttérbe szorult, a kabinetek, az udvarok, a sokszáz kis német politikai központ harcai mögé és így magának a népnek a története elveszett.

Az új német szellemiséget ebben a könyvben csupán az érzékeltei, hogy a részletekkel, a területi és törzsi történeti eseményekkel alig törődik. A szerző ezeket legfeljebb megemlíti. Így az ezer oldalas könyvben a német történelen hajdani, mihikus ragyogásu nagy alakjai, éppen csak hogy néhány megemlékező sort kapnak. Stiewe nem Nagy Frigyesről, vagy Nagy Károlyról, nem a

Henrikekről és nem II. Frigyesről ír, hanem a korokról, amelyekben ezek éltek és azokról az erőkről, amelyek a centrifugális hatásokat leküzdvé, több mint ezer esztendőn keresztül megvédelmezték a német nép tudata nélkül is a német egységnek képét és mindig csak szunnyadó, de soha meg nem szűnő tényét.

A könyv az új történetírásnak műve és valóban rendkívüli hasznos segédeszköz mindazoknak, akik a mai időkben tisztába akarnak jönni a német lelkeséggel és az igazi német népi célkitűzésekkel. Éppen az az ereje és hatása a könyvnek, hogy semmiféle hatásvadászatra nem törekszik, és amellett, hogy végig szigorúan tudományos és a történeti kritika klasszikus módszereivel dolgozik, mégis érezni rajta, hogy egy nekilendülésnek, egy fellelkesedésnek, majdnem egy extázisnak korszakában íródott.

Érdekes könyv és értékét jelentősen növeli az, hogy nincsen benne semmi, ami a régifajta, annyiszor kifogásolt német történetírásnak módszereire emlékeztetne. Nincs benne semmi abból, amit a német nyelv »Überhebungnak« nevez és amit magyar történeti vonatkozásokban annyiszor kifogásoltak magyar részről német történetíróknál. Ezeket fel kellett jegyeznünk, éppen azért, mert ez a könyv 1940. kora tavaszán jelent meg.

Mérő János

TOMPA LÁSZLÓ:

HOL VAGY EMBER?

Versék, Erdélyi Szépmíves Céh, 1940.

Míg Erdély prózája külön szint jelent a magyar irodalomban, addig regionalizmusa a lírában még ma sem talált kifejezőjére. Reményik izzó magyarsággal áthatott versei, Áprily formai tökélye éppoly kevésbé foglalják magukban a sajátos erdélyi szellemiséget, mint Tompa László költészete. Próza és líra, mintha megosztottak volna a feladaton. Az előbbi táj- és lélekábrázolásával egy mesevilágot varázsolt elő vigasztalásul, az utóbbi a harcra vállalkozott. A kisebbségi öntudat képviselői Erdélyben a költők; az idősebbek közül elsősorban Reményik és Tompa, aki több év verstermését gyűjtötte most kötetbe.

A kisebbségi sors Reményiknél programba tudott formá, szárnyalni és átforrósítani a testvér-sziveket, Tompát kegyetlenül fogva tartja. Ha közösségben is él, nagyon egyedül van mégis. Vizióban sáros, ködös pusztaságon látja magát s a darvakat, amint feléje közelednek. Reményik ígér, öntudatosít, remél, Tompa csak a sebeket tépi fel. *Ugy ál mindig halálra készen. S nekem mégis ez a társtalan, önmagát kinzó költő a rokonszenvesebb. A kisebbségi*

ségi sors sötét drámáját mégis ő tudja hűebben megmutatni, nem azal, hogy jobb jövőt lát, hanem azal, hogy még sötétebb sorsra is elkészült.

Költészete a forma tekintetében nem egyöntetű. Ugy versmértékre, mint ritmusra, találunk nála egymástól merőben telítő darabokat. Nem ragaszkodik az egyéni formához, *csak a lélek hűségére vigyáz.* Az pedig egyformán nyilatkozik meg minden sorában. Olykor nyersen, bárdolatlanul tör fel belőle a fájdalom, szétvetve formát, könnyű rimeket, hogy belső lázában forrósdójék tökéletessé a vers.

A tél: sétáról szóló verse Poe-Babits Hollójának hangulatában íródott, ugyanazzal a csendesen hőmpölygő zenével, amelyet azonban nem a magányos lélek kényszerképzete, hanem a kisebbségi sors kinzó fájdalma hevít sötétben izzó borzalommal. Tompa Lászlónak aránylag nyugodt hangulatai is lidércnyomástól terhesek s szép képei ott is jelképek. Ilyen az *Őszi hajtásban* című verse is:

Az erdőaliban visszhangos csaholás

[zeng,

A sárgásodó homályban láthatatlan
Kutyák hajtanak dübösen nyurga-

[lászva,

Mig te lenn, pállott, fakult mezőben

[állasz...

Lófürdetés című verse a magybányai iskola képeire emlékeztet kemény naturalizmusával, s a két székelvly legény korántsem derűs, színes figura, hanem a végzet hordozója.

Kötetének többi verse is reményt ad arra, hogy az irodalomtörténet hamarosan költő-testvére, Juhász Gyula mellé állítja, s költészete komoly érték marad akkor is, ha a derűlátóknak lesz igazuk s feloldódik végre a keserű kisebbségi sors, amely verseinek alaptémáját adja.

Herceg János.

ILLYÉS GYULA:

LÉLEK ÉS KENYÉR

Nyugat kiadása, 1940

A magyar falu nem derűs idillek központja többé. Hisz tulajdonképen sohasem volt az, s hogy mégis ilyenek festette néhány évtized előtt az irodalom, azt korántsem az írók jóhiszeműségének, vagy tájékozatlanságának kell tulajdonítanunk. A középosztály és a vezetőréteg nagyon is jól látta a bajokat s csupán önmagát áltatta kendőzéssel és az igazi paraszti élet együgyű, de tudatos meghamisításával. Azt hitte, hogy végül a paraszt is elhiszi, amit ő maga hinni szeretett volna, hogy minden úgy van jól, ahogyan van. Ez a tévhit, amely a magyar élet fejlődésére éppoly káros volt, mint amennyire nem takarta el a bajokat, csak néhány esztendő óta oszlik

széjjel lassan és nehezen, mint az őszi köd. Ady, Móricz és Szabó Dezső figyelmeztettek a veszélyekre, az utánuk jövő nemzedék már orvoslást sürget.

Illyés Gyula a Puszták népében a magyar élet oly ismeretlen területét tárta fel, amely a magyar olvasó számára a dzsungelnél is idegenebb volt. A magyar nincstelenek reménytelen sorsát a faluvizsgálók sorozatos kötetekben mutatták be és a földreform, a gazdasági javaknak igazságosabb elosztása egyre időszerűbb lett. Nem kétséges, hogy ami eddig ebben az irányban történt, a szociológiai irodalomnak és a nyomában keletkezett visszhangnak köszönhető.

Amíg a szociografusok a paraszt anyagi helyzetével foglalkoznak, addig Illyés Gyula legújabb könyvében már a lélek fejlődéséről ír a sanyaru viszonyok között. Lélek és kenyér oly szorosan tapadnak egymáshoz, hogy elválasztani őket képtelenség. A gyermekekről készített ösztön- és értelmességi vizsgálatok világosan megmutatták a gondtalan családban nevelkedő gyermek és a nyomorban, szegénységben felcseperedő lélek egymástól különböző alakulását. A szegények gyermekkorá éppoly sivár, reménytelen és nyomasztó, mint a felnötteké. Tele vannak balsejtelemmel, ismeretlen hatalmaktól való rettegéssel. Ők már nagyon korán megtanulják, hogy a szegénységnek az élet csupa csapda. Ezért bizalmatlanok, mint apáik, és éjszaka, lidércnyomásos betegként a rémekkel harcolnak. Mily tragikus komolyság hatja át minden sorukat, szemben a jómódu városi gyermekek vallomásával, akiknek semmi sem elérhetetlen.

Illyés Gyula könyve a gyerme-

keknek társadalmáról szól, amelyben természetesen éppúgy megvannak az osztályok, mint a felnőttekben. Nincs lázítóbb, nincs szivbemarkolóbb kép a nyomorban élő gyermeknél. Ebben a könyvben egy egész gyermekvilág borzalmasan sivár, kiútátalan életével ismerkedünk meg. Oroszországban husz év előtt még ezerszázra kóboroltak azok a gyermekek, akik otthon nem találtak kegyelmet. Lerongyolódva, csontig lefogyva, seregestől háltak a Néva árhoja alatt és pusztultak el a végtelen szteppéken. Lázadásukat a második orosz forradalomnak nevezte a külföld. A magyar gyermek ezzel szemben nem lázad. Még mielőtt értelmé kinyíllott volna, kanászok, bojtárnak adják, hogy idejében megszokja a cselédsorsot. Aztán mire felnő, magja is kivész belőle a lázadás ösztönének. Megrendítő vallo-másákból inkább a könyörület s a részvét bontakozik ki. Minden második szegény gyerek azért szeretne sok pénzt, hogy szétossza a szegények között. A janicsárokat már gyermekkorukban hősiességre, keménységre nevelték, a szegény magyarokat aszkézisre, türelemre és a szenvedések elviselésére.

Mindezt nem Illyés mondja. A tanulságot ő meghagyja az olvasórak.

Mindvégig a háttérben marad, mint feketé függönye mögött a fotografus és hidegen, elfogulatlanul teszi elénk a képeket. Eddig határozott irányt követ és amit bemutat, gyújtó, lázító. Célkitűzésében csak a könyv vége felé találunk ellentmondásra, amikor a szociológia hideg logikáját hirtelen összekapcsolja az elvont és bizonytalan sors-elemzéssel, mely szerint az egyén élete egy tervszerű folyamat, amelyet maga irányít. A szociológia, de Illyés könyve is rácsófol erre. Ez az ismeretlen és sötétben tapogatózó tudomány, bármily eredményeket is ért el, fabatkát sem ér a szegény gyermekek-nél, akiknek fejlődését mindennél jobban a környezet irányítja.

Ettől eltekintve azonban ismét egészen új területre vezetett Illyés Gyula. Elfogulatlansága talán az orvoséhoz hasonlítható, aki önmagán próbálta ki a mérgeket, hogy biztos legyen a sikerben. Ezek a mérgek azonban őt nem lázításra, hanem be-feléfordulásra készítetik. Az író szerepe az aggódás, s a figyelmeztetés, s ennek a szerepnek jól megfelel Illyés Gyula.

A könyvhöz Kozumtza Flóra készített értelmességi és ösztönvizsgálatokat.

Herczeg János

KÉT ERDÉLYI KÖLTŐRŐL

SZEMLÉR FERENC:

BUVÓPATAK

(Biblioteka kiadás, 1940)

TOMPA LÁSZLÓ:

HOL VAGY EMBER?

Erdélyi Szépművés Céh.

A két erdélyi költő — szokásom eilenére — egyszerre látom és verseikről egyszerre akarok itt egyet mást elmondani. Ennek egyszerű oka van. Mind a kettő európai költő, az európaiságnak legnemesebb indulataival, emberiségüknek azzal a ma reménytelen hangjával, amit hiába visszhangoz az egyik a brassói Cenk hegy tövében, a másik a zugó fenyvesektől viharzó Hargita aljában. Lelkeket felszabadító, érzelmeket felverő hang alig ha lesz belőlük. Fojtogató ez a hiábavaló líra, ez a mérhetetlen szenvedéssel küzdő vergődés, amint az értelem és az érzelem nemességével éneklé Szemlér Ferenc:

*»És egyre süllyedsz, mély homály
takar, érzéktelen
testednek már csak néha fáj
a pisla értelem,*

*mely mint te fulsz a ködbe: mély
testedben elmerül
s mindég neki, mi várja, éj
vagy nap!... Ne nézz körül!
és amint Tompa László szorongató
magányában felsikolt:*

*»Rémület környez, erőm sincs ma-
[gamban
Vergődni tovább, kudarcból kudarc-
[cig —
Kídltok: halló! Élet, fény! Hiába:
Nincs semmi válasz! Lámpám is
[kialszik.«*

Szemlér Ferenc régi ismerősünk. Még emlékezünk az »Ember és táj« fanyar világszemléletű verseire, a »Skikirándulás« természetnek, lendületnek, féktelenségnek halálig érő gondolataira. Akkor úgy éreztem örömtelen költő. Ma sem tudnék róla mást, jellemzőbbet mondani, talán annyit tennék még hozzá, hogy amíg előző kötetében tüdejével, bőrével, minden eleven érzékével érezte a szenvedést és az élni akarásnak zajló, erjedő virtuozitásával kelt vele harcba, addig most, a »Buvópatak«-ban, örömtelensége bölcs beletörődésre és előkelő szegénységre fogja. Leegyszerűsödött. A babitsi lírán csiszolt, formatökéletes hangjának zeneisége elcsendesedett. Benső és tudatos tisztulás ez. A táji képnék és a lélekből felsíró panasznak klasszicizmusa, amit Erdély adhat, a népi romantikának és a kisebbségi életnek azzal a valóságával, amibe minden erdélyi költői tudat beleitközőzik. Ez a valóság a képalkotó képzeletnek darabos látomását, a versindulatnak egyrészt bűségét hozza, azt a sajátos erdélyi ízt, ami elől nincs menekvés. Az erdélyi lelki alkattól következik Szemlér Ferenc puritánsága is, a versmögötti indulattal egyező abból a formából, ami a vigasztalanságban szépet lát és a nyomort lírával vesz körűl:

*»S már egyre sajtóbb tájadalomtól
vonaglik meg a néma száj,
mint költőé, kinek titokban
s némán elhulló népe fáj.«*

Tompá Lászlóval, az »Erdélyi Helikon«-ban ritkán megjelenő versein kívül, csak most találkozom. Nagyon elcsendesedett, nagyon kis város lehet Udvarhely. A költő egyre hevesebben dörömböl kriptáiban, India páлмаerdejét, az Akropolisz márványcsodáit, a Broadway zsvávját, Firenze virágait, Moszkva harangjait áhitozza, míg

*»Két szemem tükrén, éjszaki fényben,
Megjelenik majd, s biztosan uszva,
nő, nő,
Minden hajósnak ősi, legfőbb rette-
lnete:
A jéghegy — — —.«*

Sorsával, környezetével, az egyre szűkebb fojtogatóbb vidékiességgel hadakozik a költő s ime, világ-részeket átölelő képzelete, vágyáimai fölé, kis székely népe sorsa borul. Van egy nagy verse az »Este egy székely festőnél«. A magát megtalálás öntudata tör fel belőle, a lelki válságon átvergődött átjutott lélek tudata, amint látásának közvetlen erejével a fiatalokat idézi, akik majd felemelik a »százszor bukott, s kélt, társtalan egy — nép«-et. A vers kiinduló pontja a formára, színre varázssra mutató, kis falvakat, hegyeket, völgyeket idéző képek. Amint a képeken át vihar gyuródik, csend mered, az átok alól világra kerülnek a titkok, a csüggedés is eloszlik. A vágvak, a nyugtalanságok, a hiábavalóságok után, a remény szólal meg Tompa László örök szorongatottságán át

és amint a versek zár: falait bontja, képeket képre halmoz, apró érzésekből verses, drámai eseményeket old ki, az emberi lélek legmélyebb válságain ér a nyugtalan éjszakában kivirágzott orgonabokorig.

Mindkét költő a legmélyebbre hatoló erdélyi diagnózist adja. Versképeik mögött Erdély történeti és lelki képe áll, abban a világos és töretlen fényben, ami hozzásegít a ma megértéséhez, a költők küzdelmének romantikus, szenvedélyes zenéje fájdalomosságának veleérzéséhez. Ezért énekelnek az ószról, az elmúlásról, a lázról. Szemlértől is, Tompától is idézhetnék itt még sok, sok versszakaszt, mint ennek a fájdalomosságuk sirámaait. De miért? A kritikus sem tehet mást, mint az olvasó. Velük érez és szívből kívánja, hogy egyszer véget érjen Erdély és a költők szenvedése is.

ILLYÉS GYULA :

LÉLEK ÉS KENYÉR

(„Nyugat“-kiadás, Budapest, 1940)

Illyés Gyulának megrendítően nagy könyve a »Puszták népe« után, az utrakélt falukutatóknak új feladat jutott: tárgyilagosan szembenézni a magyar valósággal. Ő semmit el nem halgatva mutatott népe magatartására, az egész mai magyar társadalom dinamikájára és a falu millióival szembeni mérhetetlen bünlajstromra. Az éledő magyar önvizsgálódás elé a szenvedésnek, a nyomornak eddig alig ismert nagy körképét dobentette.

Utána már nem is volt embenieletti munka, a társadalom-tudományos gondolkodás módszereiből és népi élményekből, a szépirodalmi lírizmusával befűtatott kinyilatkoztatásai mindannak adni, amit a társadalomtudomány fegyelmeztségétől messze elkanyarodók irodalmi formába próbáltak önteni. Így vált el a magyar falukutatás a tudományos társadalomrajztól, a doktrinális adatgyűjtés harcos megmutatásától s hogy hatásuk mégis megtudta mozgatni azt a megkövetelt lelkiismeretet, ami a faluszegényekkel szemben évszázadok óta megérthetetlenül és reménytelenül kísérte, annak nem kis része abban az irodalmi műtővzésben van, amely Illyés Gyula könyve után, legtöbbször önéletrajzban, meseanyagban, gondosan összehordott, de valami borongós, regényes nemzetpátosszal élménnyé illesztett vallatásban és leleplezésben csapódott le. Maga Illyés Gyula, soha sem kanyarodott erre az utra. A »Magyarok« csodálatosan mély és reménytelenül borulató lélekjegyzetei után, amelyek a magyar jellemképhez sokkal megrázóbb adatot és valóságképet adtak, mint minden idők ily műfajú magyar művei, az író most új könyvet írt.

A könyv címének szimbolikus ereje van. »Lélek és Kenyér«. A lélek utjain a kenyérhez... ez az egyetlen, helyes, megdönthetetlen módszer a népismereten és a paraszt szemléleten át ahhoz az észszerű társadalomvizsgálathoz érni, amelyet a paraszti világot szívesen regényesítő, fáradt és agyonkulturált városi elme eddig a történeti társadalomismeret homályos forrásaiban közelített meg. Illyés Gyula, a zselérivadék, elmegy újra

a faluba és részletesen kidolgozott saját kérdezési módszerén át a falu szívéért szorongató kérdéseig jut. Nem a nyomort kereste, hanem a munkaképességről és a munka gyümölcseről akart bizonyosságot kapni, a falu munkájának arról a lehetőségéről akart tudósítani, amelynek ellenértéke: a mindennapi kenyér. Kérdései megnyitották a lélek zsilipeit és a jelelekből feltartóztatlanul áradt a végzettség, a fájdalmas sötétlátásnak az a kedélyhullámozása, amelyben semmi remény a vigaszra, az elnéző magyanázatra. Három gyermekes családapák vallják, hogy tejet »esetleg havonként egy litert« iogysztanak, a keresetet pedig »nem lehet felszámítani, mert van hét, hogy egy fillér sincs«. Megdöbbentő az a felismerése, hogy a falu népe lusta. Tuskót ázni, istállóit takarítani, fát vágni, senki sem akar. Valósággal könyörögni kell érte. Ez az a magatartás, amikor korgó gyomorral inkább hideg vackán hever, mintsem elővegye a kuckóban rozsdásodó baltát és dologra kászálódjon. Valóban, mélyebb okokban, bizonyosan lelkiéletben ágazódik el ez az érthetetlenül vérszes munkakerülés, amellyel — Illyés Gyula okfejtéséhez — a forró nyarak hajnaltól napestig való robotja után, a falusi tél a tél álmos ködébe csendesedik.

A falu gyermekeinek öntudatlan és ártatlan vallomásai, leiratott önéletrajzai, vágyálmái és a sok primitív rajz, amelyből szellemi képességükre és fejlettségükre akar mutatni, az az Illyés Gyula tudományos vizsgálódásában több a lélektan feladatnál, az értelmiségi ösztönnek annál a kutatásánál, amely Freud és Adler után tulajdonképen

a mai gyermekvizsgálódás statisztikai és szemléletben ábrázoló adagyűjtése. Izgalmas és ismeretlen területre kaalmoz el itt a költő, a gyermeki lélek furcsa utvesztőibe, a gyermeki agyra nehezedő benyomásoknak és kifejezéseknek addig a szétéjthetetlennek látszó ösanyagáig, amelyen át minden mai gyermek az emberiség gyermekkorának primitív hangját és érzését adja. Vannak rajzok, amelyek valóban a mult hetekben elhunyt Paul Klee vékony vonalai alól kiszaladó élményeket idézik — a párizsi DOME kávéház márványasztalain eleget láthatta jó barátja Illyés Gyula — s ha az átélt, megfigyelt valóság irányába van is némi kapcsolatuk, sok bennük a képzeletnek, a jelképnek az a darabossága, ami minden valószínűség szerint a ceruza és a papirkezelés hiányos technikájával is kapcsolatban van.

Bizonyos, hogy a Kozmutza Flóra értelmiségi és ösztönvizsgálatainak gondos vizsgálódásaival kiegészített könyv nemcsak magyar, de világviszonylatban is páratlan mű. Egyedülálló. Charlotte Bühnernek az ifjúkor lelki életéről írott könyve tulajdonképpen a lelkiesség elmélete és csak a városi gyermekek lelkiképét vázolja fel. A bécsi Cizek tanárnak gyermekrajzokat összegyűjtő albumai pedig inkább új művészetoktató módszerének bizonyítékai. Illyés Gyula műve világos és szabad, rendszeres és tiszta, mint annak a gyermeknek lelke, akit a szomorú magyar falu szorongatott élete elől a jobb, boldogabb jövőbe próbál átmenteni. A »Lélek és Kenyér« utján, a Szeretet felé!

KORCSMÁROS NÁNDOR:

AZ ÉN HÁBORUM

(Regény. I./III. Dante-Kiadás, Budapest.)

Az író, aki az utóbbi évek budapesti színházainak meggyőző szinpad-i intencióval és sok megértésre talált jó tulajdonságaival, sűrűn és szívesen látott szerzője, elbeszélést vagy regényt már régen nem adott ki. Még emlékezünk az »A végtelen ut«-ra, erre az őskorba áttett mondan regényre. Meglepően új megvilágítással és átfogó gondolatokkal ért ebben a könyvében azokig a lelki ösztönökig, amelyek az ősembertől a ma frakkba bújított emberig tulajdonképpen semmit sem változtak. Jólesően gondolunk vissza »Az ur hintóján« című regényére is, amely a világháború utáni összeomlást követő gazdasági zűrzavarnak szélesen, mondhatnám szervesen megmarkolt témájával, egy főúri család szomorú lekerülésének ábrázolásaival, a napról-napra romló pénz körüli alakok pontos rajzával, a háborúutáni magyar társadalmi regénynek egyik legkitűnőbbje.

Most ért el hozzánk legjobb műve »Az én háborum.« Az író regénynek nevezi, nyilván azzal az eltökélt szándékkal, hogy ezzel a jelzéssel könyve számára több létjogot teremtsen az irodalomban. Lassan kiderül azonban, hogy a nagy mű nem regény. Korcsmáros Nándor tudatossága, stílusának és emlékeinek fölényes játéka, emberi indulatoktól fűtött, általános érdeklődésű publicisztikája leleplezi a fölényes, de sokszor önkínzó emlékirót. Mert ez a könyv vallomás! A há-

boruval görcsösen, szinte kifeszített izmokkal szembenéző közkatoná vallomása, amivel a körülötte zajló új élet, más környezet ópiumos kábulatában, állandóan résen áll s önvédelemből fakadó emberismeretével — a védekező vadban van ez a kifinomult érzék — próbálja kikerülni a háborút. De amint kórházzról-kórházra szédülve, a vidéki kaszárnyákban lézengő otthonmaradottakkal, a hadiszállítókkal, egy járványtábor szerelmét zsaroló férfitársadalmával megismerkedik, kigyul benne a vágy; a harctérre menni, mellettiük lenni és velük szenvedni, új Krisztusként. Egyszer, ha csak próbatépen is. Kiköteti magát arra a kis kálváriára, ahol az őrségen elaludt kilenc baka már dagadó erekkel és kékülő halántékkal kimlódik. Elvezet bennünket a frontmögötti rutén falvak ablak nélküli odúba és pontosan közli velünk, hogy a lövészárkok nehézségek, lomhajárásu, pipáikat ünnepélyesen szivogató öreg népfelkelők hogyan beszélnek otthonmaradt asszonyaikról. Rávilágít az ezerdinárokban »kéz kezét mos« elve alapján kialakult kölcsönös védelmi rendszerre, a liszt, zsír, vaj, tojás, cukor beszerzésére átalakult otthoni társadalomra és a kavargó pesti uccákra. Beül a körvitatkozó spartakisták közé is, akik uti kávéházak márványasztalainál még milliónyian künt véreznek, addig ők már az eljövő új közösséget hirdetik. Mindez azonban csak nyersanyag. Mögötte a háborunak kiszolgáltatott, lelkét kifordító, tehetetlenül szenvedő ember beszél, aki míg apró szerelmek gyötrelmes kéjébe menekül, végsőkéig kutató új meg új izgalmakat váró intellektusában kitapintja a háborút, a hábo-

ru társadalmának névtelen katonáitól fel a legfelsőbb Hadurig, a megkapóan közvetlen, emberi királyig, akiket könnyes szemmel látott. Különösen megható ez a pár mondat, amint a legemberibb dokumentumra, a királyi könnyre mutat. Ugy látja a királyi kihallgatást, mint egy végtelen jó, a tömeg szenvedéseit megérző fiatal emberrel való egyszerű beszélgetést.

Az író könnyve sok helyen mélyre nyúl és mélyről szakadnak fel régmúlt emlékei, gondolatöregedékei is, amelyeket egyszerű, szinte elemi erejű mondataiban ma újra kigyulladó fényt kapnak és az olvasót szíven találják. Ez az »én« formájú, emberi közvetlenséggel megírt, sehol sem virtuózkodó »regény«, *dokumentum!* Egy önállóan gondolkodó, a háboru lélektanának a harctérre és a mögöttes országrészekre kiható, minden jelenségét pontosan látó intellektus-közkatoná mondja el benne élményeit, anélkül azonban, hogy pózolna, elmélkedne, hazafias vagy defaitista pátoszban tetszelegne. Ezért sem regény, nem is írás. Több annál, Vallomás!

C. F. RAMUZ:

ÜLDÖZÖTT VAD

(Regény. Révai kiadás, Budapest, 1940.)

Néhány hónappal ezelőtt olvastuk Jean Giono »Chant du Monde«-jának magyar fordítását. Most a francia regionális irodalom másik halhatatlanjának, a svájci—francia Charles Ferdinand Ramuznak »Jean Luc persecuté«-ja, ez a legalább

két évtizeddel ezelőtt írott »hegyi történet« jelent meg magyarul. Figyelemreméltó, hogy mint Giono, úgy Ramuz sem született paraszti környezetben. Egyik semja neobőlkinőtt író. Míg Gionoban határozott és mélyen költői ereztű irodalmiság van, azzal a csapongó, szinte páni lirizmussal, ami már már látomásos természeti képekbe forrósodik, addig Ramuznak, a miniatűr nagyváros, a francia szellem kivételjes központja Lausanne szülöttjének, hossza évekig Párizs remetéjének alkotásában nincsen semmi irodalmiság. Első olvasmányai a francia naturalisták, az oroszok. Innen van, hogy a programszerű naturalizmus közelségébe került, anélkül azonban, hogy annak veszélyes következményei művei mélyéig érhetek volna. Lelkileg soha sem hasznult a városhoz. A város kérdései, a város átérzése soha sem hatottak a lelkére. Tizenkét esztendeig tartó párizsi tartózkodása arra volt csak jó, hogy Párizs ósinyag leckéjét, az önismeretet és a saját lelkiségéhez való rendíthetetlen hűségen alapozza meg íróiságát, amely az étellel és a természettel küzdők lelki konfliktusából sugárzik. Már első regénye, az »Aline« sem más, mint egy szegény falusi leány szerelme és csalódása. És soroljuk e fel a többi? A »La Guérison des maladies«-t, a nagyon csunya falusi leánynak szentté üdvözülését, a nyers, lármás mindennapi paraszti környezetből misztériummá virágzó életét, vagy akár a »La Grande Peur dans la Montagne« szerető szíveinek végzetes pusztulását. Fel a magasba, a félelmetes hegycsúcsok és a gleccserek közzé, fel oda, ahol a természet lenyűgöző erőitől le-

fojtott falvakban még nyoma van a nyers életnek, az ősiségnek és a Bibliának, oda menekül Ramuz akkor is, amidőn Párizs háztetői fellet énézve, Valais vad hegyvidékét vagy a Rhone völgyét idézi.

A »Jean-Luc Persécuté«, a Valais hegyvidékének egy kis falucskájában játszódik le. A történet egyszerű. A természet erővel küzdő fiatal földművest, Jean-Lucot, felesége a városból hazatérő leánykori udvarlójával megcsalja. Egyszer megbocsájt neki, de amikor másodszor is tetteréri, elkergeti, de a fiacskáját magánál tartja. Mindenét elprédálva, heteken át ül a kocsmában, mindig ő fizet és a sűrű levegőben, növekedő zajban, italos jókedvben Nanchenak, a vargának, a falu gunytyágyának barátjával szegődik. Az elhanyagolt kis Henri a tóba ül. Ez a szomorú esemény a mámorba szédült Jean-Lucot az örületbe kergeti s amikor az aszszony, viszonyából született gyermekével a havasi levegő szénapajtájában pihen rá gyújtja a pajtát. Üldözői elől a szakadéka ugrik.

Ennyi az egész regény. Így tömören elmondvá, valóban nem tűnik fel másnak, mint valami verista módra felépített falusi regénynek vagy egy népdramának, abból a fajtából, amelyeket többek között Anzengruber vagy Tolsztoj is írtak, mintegy naturalisztikus mesterműül, a világvárosi érzékkomplexumoktól megcsömörlött esztétalelkek gyönyörködtetésére. De aki csak egy oldalt is elolvás Ramuz regényéből, az fájón érzi majd azt a népdalok bánats melldíái idéző szomorúságot és azt a végzetesen mély drámai erőt, amit nem lehet programba venni vagy valami mesterkélt Rousseauzmusból népi, termé-

szeti hangulattá erőszakolni. Lélekből jött ez a drámai regény, a magától értetődésnek, a természetes-ségnek valóban a népdal lelkének azzal a tudatos törekvésével, ami Ramuzt a Francia-Svájc hegyi népével lélekben, érzésben összefűzi. Nem is lehetne másképpen ilyen megrázóan egyszerű és mégis nagyszerű drámai történetet írni, a megjelenítő képzelődésnek azzal a képeivel, amit az enciános mezők, havasi törpe fenyők, villámsujtotta fekete törzsek, kopár sziklák és valahol a hegyhát mögött zuhanó vizek harsogó morajlásai láttatnak. Ebben a valóságban, ebben a valóban nagyszerű festék tükrepeit idéző természeti helyzetben — a fordító bevezetőjében Cézanne-t emlegeti, én inkább Courbe-t látom: ornansi vásznait — a hatalmas sziklák alatti apró házakban jámbor emberek élnek, a természetes egyszerű-

ségnek azzal a nyugalomával, amiből csak a nagyon nagy és lélekig égő szenvedélyek tudják őket kiforgatni. Ilyen nagy, szinte shakespearai szenvedély a Jean-Luc csalódása és ahogy ez a szerencsétlen ember napról napra, kocsmáról-kocsmára hurcolja perzselő fájdalmát, Ramuz művészete túl emelkedik a valóságon. Mesét, álmat, emlékezést forraszt össze, valami ujszerű és mégis ősi, felejthetetlenül nagyszerű egészzé.

A regényt és a hozzá adott, lélekzetet elállítóan fájdalmasan szép novellát »A cirkusz«-t, Gyergyai Albert fordította magyarra s ő írta a bevezető tanulmányt is. Fordítása tökéletes, a tanulmánya pedig nemes szempontu, áhitatosan szép írás. Méltó Ramuz szelleméhez

KÁZMÉR ERNŐ

Kéziratküldők figyelmébe!

A szerkesztőség kéziratokat senkinek nem ad vissza, kéziratküldők leveleire csak abban az esetben válaszol, ha írásaik azt indokoltá teszik.

1940. Juli.-aug.-szept.

KALANGYA

7.-8.-9. Szám

Odgovorni urednik: — Felelős szerkesztő: RADÓ IMRE

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős kiadó: SZIRMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrbász 2 (Sečérana)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štampa Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara — a nyomásért felel: Nagy Aleksandar